

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

**Ústav světových dějin
Seminář nejnovějších dějin**

diplomová práce

Václav Drchal

POZADÍ RUSKO-ČEČENSKÉHO KONFLIKTU

vedoucí práce

Prof. PhDr. Vladimír Nálevka, CSc.

srpen 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne13.8.2008.....

Podpis:

Za pomoc při vedení této práce bych rád poděkoval Prof. PhDr. Vladimíru Nálevkovi, CSc. a Doc. PhDr. Václavu Veberovi. Stejný dík patří i Doc. PhDr. Martinu Kovářovi, Ph.D. a za nevšední trpělivost také celé mé rodině.

Obsah

1. Úvodem	1
2. Od Kyjevské Rusi k říjnové revoluci	6
2.1. Původ Čečenců	6
2.2. První kontakty s Rusy	7
2.3. Šejk Mansúr, Šamil a Kavkazské války	10
3. Čečensko jako součást Sovětského svazu	17
3.1. Začlenění Čečenska do Sovětského svazu	17
3.2. Kolektivizace a velký teror	24
3.3. „Zrádci“ sovětského národa	27
3.4. Deportace	33
3.5. Život v kazašských stepích	38
3.6. Jaké byly ztráty	43
3.7. Od návratu z deportace do nástupu Gorbačova	45
4. Cesta k nezávislému Čečensku	53
4.1. Ekonomické a sociální souvislosti	53
4.2. Vzestup Zavgajeva	55
4.3. Vzrůst radikalismu a čečenský národní kongres	57
4.4. Dudajev a jeho muži	59
4.5. Přípravy na puč	63
4.6. Svržení Zavgajeva a Čečenská revoluce	65
4.7. Volby	73
4.8. Vyhlášení nezávislosti	74
5. Nezávislé Čečensko	77
5.1. Problémy nezávislosti a rozvrat hospodářství	77
5.2. Vliv islámu na čečenskou společnost	86
5.3. Růst protidudajevovské opozice	89
5.4. Promarněné šance	91
6. Proč Čečenci bojovali sami	94
6.1. Tatarstán, alter ego Čečenska	94
6.2. Baškortostán, příklad oportunistu	97
6.3. Lhostejný Kavkaz	99
6.4. Ingušská cesta k vlastní národní autonomii	103
7. Protidudajevská opozice a cesta k válce	108
7.1. Pokus o kompromis	108
7.2. Konec jednání s Dudajevem. Rusko se orientuje na opozici	110
7.3. Válka	118
8. Závěrem	121
9. Seznam použité literatury	126

1. Úvodem

V prosinci 1994 ruská vojska zaútočila na Čečensko. První pokus o pokoření odbojné země ještě úspěšný nebyl a vyčerpanému Rusku nezbylo než v srpnu 1996 podepsat potupné příměří v Chasavjurtu. Nová válka se rozhořela na podzim 1999 a Rusko v ní po úporné snaze triumfovalo, i když partyzánské boje probíhají vlastně dosud. Celkově během obou válek zemřelo více než 100 tisíc Čečenců, většinou civilistů, a velká část infrastruktury země lehla popelem. Z lidského hlediska to je nepochybně strašná tragédie. Z toho historického jde jen o poslední pokračování více než dvousetletého krvavého zápasu Čečenců s moskevským impériem.

Úkolem předkládané práce je najít odpověď na otázku, proč se Čečensko jako jediné ze všech bývalých autonomních republik RSFSR dostalo do přímého válečného střetu s Moskvou. Už z podstaty historické práce plyne, že taková odpověď může být subjektivní a nejednoznačná. Autor práce chce proto zvážit a zevrubně popsat všechny důležité faktory, které mohly tento vývoj způsobit a nechat na případném čtenáři, aby si ze shromážděných faktů vyvodil vlastní závěr.

Mezi tyto faktory patří:

1. Historie vzájemných vztahů ruského a čečenského národa. Tato historie začala již v osmnáctém století a prakticky celá sestává z řady mimořádně krvavých konfliktů, během kterých byli Čečenci opakovaně vystaveni genocidnímu chování ze strany severního souseda.
2. Národnostní politika Ruské federace v době těsně po kolapsu Sovětského svazu a okolnosti podepisování takzvané Federální smlouvy.
3. Vliv islámu a tradičních struktur klanově uspořádané čečenské společnosti na vztahy s pravoslavným Ruskem. S tím souvisí i posouzení dopadů, které na čečenské společnosti zanechala dlouholetá rusifikace a sovětizace.
4. Hospodářské souvislosti, které se týkají hlavně ropného a rafinérského průmyslu Čečenska.
5. Politické a národnostní poměry v dalších bývalých autonomních republikách RSFSR, které mohou pomoci pochopit, proč zůstalo Čečensko

ve svém boji osamoceno.

6. A především konkrétní politické události, které po třech letech čečenské nezávislosti vedly k válce, včetně nástinu role jednotlivých ruských a čečenských politiků.

Práce je kromě úvodu a závěru rozčleněna do šesti kapitol, které se dále dělí na podkapitoly. Časové rozpětí první kapitoly sahá od doby nejstarších kontaktů obou národů až po pád carského režimu. Největší prostor je v ní pochopitelně věnován Kavkazským válkám a imamátu Šamila, tedy období, kdy byla poprvé v bojích s Rusy vyhlazena podstatná část čečenského národa.

Další kapitola popisuje osudy Čečenců v éře Sovětského Ruska a Sovětského svazu a její závěr je vymezen nástupem Gorbačova. Také komunistický režim si s odbojnými Čečenci nevěděl od samého počátku rady. Boje sovětských jednotek s povstaleckými skupinkami vypukly v čečenských horách hned na začátku dvacátých let a s malými přestávkami trvaly dalších třicet roků. Pro Čečence bylo obzvláště kruté období kolektivizace, velkého teroru a především jejich deportace do kazašských stepí, kterou Stalin nařídil v únoru 1944. Právě deportace se stala tím rozhodujícím traumatem, které ovlivnilo kolektivní paměť celého čečenského národa a do značné míry znemožnilo pozdější poklidné soužití s Rusy. Provedení a dopad deportace proto popisuje zvláštní podkapitola, stejně jako následující období, kdy se Čečenci mohli sice vrátit domů, ale stali se ve své zemi občany druhé kategorie a jejich společnost byla vystavena silnému sovětizačnímu tlaku.

Nahromaděná nespokojenost vyplavala na povrch v době rozpadu Sovětského svazu a odtud již vedla přímá cesta k čečenské národní revoluci a vyhlášení nezávislosti na konci roku 1991. Právě události, které následovaly po vyhlášení nezávislosti Čečenska jsou samotným jádrem práce. Popisují režim Džochara Dudajeva, pozvolný růst opozice proti němu a vývoj vzájemných vztahů s Ruskem. Důležitá je i podkapitola, která se věnuje ekonomickým a sociálním problémům nového státu, který během pouhých tří let stačil prohospodařit bohatství, které mu mohlo plynout z jeho rozsáhlého rafinérského průmyslu.

Další kapitola na příkladu Tatarstánu a Baškortostánu ukazuje, že Dudajev mohl zvolit alternativní řešení, které by jeho zemi přineslo řadu ekonomických

výhod. Vůdci obou povolžských republik se na rozdíl od Dudajeva dokázali s Jelcinem dohodnout a svoje setrvání v Ruské federaci si nechali zaplatit řadou ekonomických úlev. Kapitola také ukazuje, proč se k čečenské rebelii nepřidal žádný národ severního Kavkazu a proč od svých nejbližších příbuzných odpadli i Ingušové, kteří s Čečenci sdíleli od roku 1934 společnou domovinu.

Poslední část práce popisuje události těsně předcházející vypuknutí války. Ještě na začátku roku 1994 Dudajev i ruský prezident Boris Jelcin usilovali o kompromis. Tento poslední pokus o mírové řešení ale selhal a Jelcin se pak začal jednoznačně orientovat na protidudajevovskou opozici a nakonec se rozhodl pro přímý vojenský zásah.

Tato práce navazuje na řadu předchozích publikací. Pro nejstarší období existuje několik vynikajících knih, například *John Baddeley – The Russian Conquest of the Caucasus*¹, *Nikolaj Iljič Pokrovskij - Kavkazskije vojny i imamat Šamila*² nebo *Moshe Gammer - Muslim Resistance to the Tzar*³. Ve své práci jsem pro popis rusko-čečenských vztahů využil především Pokrovského knihu a pak novější Gammerovu studii - *The Lone Wolf and the Bear*.⁴ Řadu faktografických informací a dobových dokumentů lze také najít v prvním díle rozsáhlého edičního projektu - *Dokumentalnaja istorija obrazovanija mnogonacionalnogo gosudarstva Rossijskogo*.⁵

Také soužití Čečenců s novým komunistickým režimem se věnuje řada prací. Jde třeba o již zmíněnou Gammerovu publikaci - *The Lone Wolf and the Bear*. Pro vývoj rusko-čečenských vztahů na začátku 20. let je nejprínosnější příspěvek *Marie Broxup Benningsen - The Last Ghazawat* v kolektivním díle - *The North Caucasus Barrier*.⁶ Pro 30. léta, dobu Velké vlastenecké války a poválečné období je prvořadým pramenem studie čečenského historika *Abdurahmana Avtorkhanova - The Chechens and the Ingush during the Soviet*

¹ *Baddeley John, The Russian Conquest of the Caucasus, London 1908.*

² *Pokrovskij, Nikolaj Iljič, Kavkazskije vojny i imamat Šamila, Moskva 2000. (Pokrovskij napsal tuto knihu ve 30. letech 20. století, kvůli jeho smrti, byla péčí jeho syna vydána až roku 2000.)*

³ *Gammer Moshe, Muslim Resistance to the Tzar: Shamil and the Conquest of Chechnya and Daghestan, London, Frank Cass 1994.*

⁴ *Gammer, Moshe; The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006.*

⁵ *Kolbaja, G. N., Dokumentalnaja istorija obrazovanija mnogonacionalnogo gosudarstva Rossijskogo, kniha pěrvaja, Rossija i Severnyj Kavkaz v XVI-XIX věkach, Moskva 1998.*

⁶ *Broxup Benningsen, Marie, The Last Ghazawat: The 1920-1921 Uprising. In: Broxup Benningsen, Marie, The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 122.*

*Period and its Antecedents*⁷ v již zmíněné práci *-The North Caucasus Barrier*. Nejlepším zdrojem informací pro pochopení složitého soužití komunistických idejí a radikálního sufismu v Sovětském svazu je starší ale stále nepřekonaná kniha autorů *Alexandre Benningsena a Enderse Wimbusha - Mystics and Commisars*.⁸ Obzvláště rozsáhlá literatutura se týká období deportace. Jde hlavně o dnes již klasické knihy *Roberta Conquesta – The Nation Killers*⁹ nebo *Alexandra Mojsejeviče Někriče - Nakazannyje Narody*.¹⁰ Řadu informací obsahují novější práce *Nikolaje Fedoroviče Bugaje*, například *Kavkaz: Narody v ešelonach*.¹¹

Období od nástupu Gorbačova po vpád ruských vojsk do Čečenska je z historiografického hlediska mimořádně složité. Odtajněných archiválií existuje jen minimum a badatelům tak většinou nezbývá než se spolehnout na vzpomínky pamětníků nebo na zprávy v médiích. Rozsáhlé prohledávání novinářských článků ruské a čečenské provenience nicméně není prioritou této práce. Jednak je řada z nich prakticky nedostupná a pak jejich zevrubný rozbor již provedla řada jiných autorů. Za všechny lze jmenovat například *Roberta Seelyho*, autora knihy *- Russo-Chechen Conflict*,¹² který důkladně prostudoval nejen psané noviny, ale také archivy agentur a televizních i rozhlasových stanic.

Prvořadým pramenem, se kterým je ovšem nutné pracovat s kritickým odstupem, jsou vzpomínky někdejšího čečenského prezidenta *Zelimchana Jandarbijeva - V predveriji nezavisimosti*,¹³ které se mi ale nepodařilo, vzhledem k jejich obtížné dostupnosti, sehnat. Odkazují se na ně proto jen prostřednictvím prací jiných autorů. Pro kritické období čečenské revoluce je klíčovým zdrojem studie – *After the Putsch 1991* od *Marie Broxup Benningsen*,¹⁴ která podrobně prostudovala čečenský tisk. Mimořádně důležité informace obsahují všechny

⁷ Avtorkhanov, Abdurahman, *The Chechens and the Ingush during the Soviet Period and its Antecedents*. In: Broxup Benningsen, Marie, *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World*, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 178.

⁸ Benningsen, Alexandre; Wimbush, Enders, *Mystics and Commisars: Sufism in the Soviet Union*, C. Hurst & Co. Publishers 1985.

⁹ Conquest, Robert, *The Nation Killers*, New York, The Macmillan Company 1970.

¹⁰ Někrič Alexandr Mojsejevič, *Nakazannyje Narody*, New York, Chronika 1978.

¹¹ Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody)*, Moskva, INSAN 1998.

¹² Seely, Robert, *Russo-Chechen Conflict: A Deadly Embrace 1800-2000*, London 2001.

¹³ Jandarbijev, Zelimchan, *V predveriji nezavisimosti*, Groznyj 1994.

¹⁴ Broxup Benningsen, Marie, *After the Putsch 1991*. In: Broxup Benningsen, Marie, *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World*, C. Hurst & Co. Publishers 1996.

práce etnografa *Valerije Tiškova*,¹⁵ který byl v roce 1992 ruským ministrem pro národnostní otázky. Tiškov jednak dokázal ve svých pracích využít řadu zákulisních informací a pak také se svojí skupinou provedl zřejmě nejlepší sociologický rozbor podmínek, ve kterém na sklonku sovětské éry a v následujícím období žilo obyvatelstvo Čečenska.

Skvělým faktografickým kompendiem je práce *Johna B. Dunlopa - Russia Confronts Chechnya*.¹⁶ Plastický pohled na události, které předcházely vypuknutí konfliktu zase nabízejí dvě vynikající novinářské práce. Autoři obou knih byli očitými svědky některých popisovaných událostí a navíc pořídili řadu interview s politiky i obyčejnými lidmi. Jednak jde o knihu *Čečensko, vítězství a prohry* od autorů *Carlotty Gallové a Thomase de Walla*¹⁷ a pak o práci britského novináře *Anatola Lievena - Chechnya Tombstone of Russian Power*.¹⁸

¹⁵ *Tiškov, Valerij, Čečenskýj krizis, Moskva 1995 nebo Tishkov, Valery, Chechnya: Life in a Wartorn Society, University of California Press 2004.*

¹⁶ *Dunlop, John B., Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict, Cambridge University Press 1998.*

¹⁷ *Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, Čečensko, vítězství a prohry, Praha 2000.*

¹⁸ *Lieven, Anatol, Chechnya Tombstone of Russian Power, New Haven and London 2002.*

2. Od Kyjevské Rusi k říjnové revoluci

2.1. Původ Čečenců

Sami Čečenci si říkají „*Nochči*“, což v jejich řeči znamená „lidé“ či „naši lidé“.¹⁹ Rusové podle rozšířeného podání přejali označení „*Чеченцы*“ do svého jazyka v roce 1732, kdy byla jedna z jejich průzkumných jednotek poražena místními obyvateli ve vesnici Čečen-Aul, ležící na řece Argun na jih od Grozného. Nicméně pravdou je, že termín Čečenec byl poprvé v ruských pramenech použit už v roce 1692 a samo Čečensko se na jedné mapě severního Kavkazu vyskytuje už v roce 1719. Do ruštiny se proto název pro čečenský národ zřejmě dostal přijetím kabardského výrazu „*Šašan*“.²⁰

Čečenský jazyk patří do severovýchodní skupiny kavkazské jazykové rodiny. Nejblíže příbuznými Čečenců jsou Ingušové a v Gruzii žijící Kistové.²¹ Tyto tři národy mluví velmi podobným jazykem a dokonce sami pro sebe používají souhrnné označení Vajnachové. Podle nejnovějších výzkumů se čečenština podobá jazykům používaným ve starověkých říších Urartu a Mitani. Někteří čečenští historikové proto dovozují, že když se předkové dnešních Čečenců stěhovali ve 4. století před naším letopočtem z jihu do své nynější domoviny, byli nositelé vysoké kultury těchto dávných říší.²²

V době svého setkání s Rusy nebyli sice Čečenci nomádové, chov dobytka byl přesto jejich hlavní obživou. Jejich společnost, která se dělila do rozšířených rodin, klanů, kmenů (čečensky *teip*) a kmenových svazů (*tuqum*), se vyznačovala výrazným rovnostářstvím. Vlastnictví půdy bylo společné a všichni dospělí svobodní muži (*uzden*) patřící do *tuqumu* byli rovnoprávní.²³

Mezi příslušníky jednotlivých skupin docházelo takřka permanentně k loupežným přepadům, které měly za cíl především krádež dobytka. Čečenci také

¹⁹ *Gammer, Moshe; The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 3.*

²⁰ *Jaimoukha, Amjad M., The Chechens: A Handbook, Routledge 2005, str. 12.*

²¹ Jde o malý národ, který žijící na severovýchodě Gruzie, který měl podle posledního sčítání z roku 2002 pouhých 7 100 členů. Kistové jsou potomkové Čečenců a Ingušů, kteří do své nové domoviny přišli teprve ve třicátých a sedmdesátých letech 19. století.

²² *Gammer, Moshe; The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 3.*

²³ *Ibid., str. 6.*

vyznávali (a částečně stále vyznávají) krevní mstu (*kanly*) a striktně dodržovali nepsaný kodex cti a pravidel chování (*adat*). V 19. století se proto v Británii o Čečencích dokonce psalo a mluvilo jako o „válečné rase“. Čečenci měli také vždy ve zvyku pohrdat autoritami a kladli extrémní důraz na svoji osobní svobodu.²⁴

2.2. První kontakty s Rusy

Styky s národy severního Kavkazu udržovala již Kyjevská Rus. Úpadek Kyjevské Rusi, následovaný vpádem mongolských nájezdníků, ovšem na dlouhá staletí vzájemné vztahy přerval. Historii těchto prvních kontaktů není třeba rozebírat, protože nemají přímou spojitost s pozdější angažovaností Ruska v tomto prostoru.

Cestu na Kavkaz si Rusové definitivně otevřeli ve druhé polovině 16. století dobytím povodí největší evropské řeky - Volhy. Již v roce 1552 vyvrátili Kazaňský chanát, o čtyři roky sdílel stejný osud Astrachaňský chanát a roku 1557 přišla na řadu Velká nogajská horda. Volha se pak stala prvořadou dopravní komunikací a Astrachaň v deltě řeky nástupištěm pro ruskou vojenskou i obchodní expanzi na Kavkaz a do Zakavkazska. Severokavkazské národy také teprve nyní začaly Rusko vnímat jako reálnou politickou sílu, schopnou konkurovat dosavadním lokálním hegemónům - Osmanské říši a Sáfíjovskému Íránu.

Nejbližšími spojenci Ruska na severním Kavkaze se stali Kabard'ané,²⁵ jejichž poselstvo vyslané knížetem Těmrjukem dorazilo do Moskvy již v roce 1557 s žádostí, „aby je car obdaroval a přijal jejich služby“²⁶. Car Ivan Hrozný samozřejmě neváhal a vzal Kabardu pod svoji ochranu. Rusové a Kabard'ané udržovali v následujících letech přátelské vztahy a společně bojovali s vojsky Krymského chanátu a dalších protivníků. Spojenectví obou zemí upevnil v roce 1561 sňatek Ivana Hrozného s Těmrjukovou dcerou, která po křtu přijala jméno Marie. Christianizace Kabardy, o kterou se Rusové hned od počátku snažili,

²⁴ *Ibid.*, str. 4 a 5.

²⁵ V dobových ruských pramenech byli Kabardinci spolu s Čerkesy a Adygejci označováni souhrně za Čerkesy.

²⁶ Kolbaja, G. N., *Dokumentalnaja istorija obrazovanija mnogonacionalnogo gosudarstva rossijskogo, kniga pervaja, Rossija i Severnyj Kavkaz v XVI-XIX věkach, Moskva 1998, str. 22.*

skončila ale neúspěchem.

Roku 1566 vyslal Těmrjuk do Moskvy další poselstvo a požádal Ivana, aby na soutoku řek Těreku a Sunži nechal vybudovat vojenskou pevnost. Ivan s tímto nápadem souhlasil, a tak hned příští rok vyplula po Volze na jih flotila, která vezla vojáky, 3000 řemeslníků a materiál potřebný k vybudování pevnosti. Na podzim roku 1567 tak na soutoku Těreku a Sunži vyrostla pevnost „*Těřské město*“.²⁷

Předvoj ruské expanze tvořili, tak jako jinde v pohraničí říše, kozáci, kteří se v následujících letech začali usazovat i na jih od Těreku. Stále výraznější pronikání Rusů na severní Kavkaz se v devadesátých letech projevilo v inovované tituluře cara, který byl pak mimo jiné nazýván panovníkem Kabardínské země, čerkeských a horských knížat.²⁸

Kontakty nově přichozích s Čečenci a Inguši byly zpočátku řídké. Oba národy žily totiž původně v horách, ale v 16. a 17. století se ze své horské domoviny začaly postupně šířit do rovin okolo Sunži a Těreku. Tady se oba migrační proudy - kozácký a čečensko-ingušský – setkaly. Teprve pak se etnické složení nížinného Čečenska a Inguška začalo podobat dnešnímu.

Severní Kavkaz sloužil v této době Rusku především jako předsunutá obranná linie na jižních hranicích. Chránil ruské pozice při Kaspickém moři - důležité pro obchod s Orientem - a umožňoval kontakty s gruzínskými a arménskými křesťany. Těžká porážka ruských vojsk, kterou jim v roce 1604 uštědřili Dagestánci podporovaní Osmanskou říší, ale předznamenala století stagnace dalšího postupu na jih. Kozáci se pak stáhli na sever od Těreku, který se stal novou hranicí říše.

Tlak na severní Kavkaz obnovilo Rusko až za cara Petra I., který po skončení velké Severní války obrátil svou pozornost na jih a osobně se postavil do čela kaspické expedice. Petrovo tažení, které dočasně vyrvalo z moci Íránu západní a jižní kaspické pobřeží, provázelo posilování kozáckých pozic na celém severním Kavkaze. Už roku 1724 se k Těreku přestěhovalo několik stanic donských kozáků a roku 1735 Rusové rozšířili a opevnili dagestánský Kizljár, který se zakrátko stal nejdůležitějším opěrným bodem impéria na Kavkaze.

V roce 1763 založili Rusové v dnešní Severní Osetii další důležité

²⁷ Soutok Těreku a Sunži leží dnes v severovýchodním nížinném Čečensku. V 16. století ho ale obývali především Kabardané.

²⁸ *Ibid.*, str. 25.

středisko Mozdok. Podél Těreku mezi Kizljarem a Mozdokem pak vyrostl pás menších opevněných stanicí, který přeťal území dnešního severního Čečenska – takzvaná Kizljarská opevněná linie. Roku 1777 vznikl Stavropol a o sedm let později Vladikavkaz - východní brána Gruzínské vojenské silnice, kterou ruští vojáci vybudovali v polovině 80. let po podpisu Georgievské deklarace.²⁹ Stavba menších základen pokračovala i v dalších letech a ve třicátých letech 19. století už pevnostní linie dosahovala od Černého ke Kaspickému moři. Strategické rozložení sil se výrazně proměnilo v roce 1783, kdy vojska Kateřiny II. Veliké obsadila Krym. Ruské pozice na severním Kavkaze přestal konečně ze severozápadu ohrožovat Turky ovládaný Krymský chanát. Rusové ovládli Kubáň a celkově upevnili své postavení.

Vojenskou expanzi následovala v těsném závěsu vlna osídlenců, většinou kozáků. Pevnosti se proto postupně změnily v města či městečka a postavení severního Kavkazu začalo připomínat kolonii. To se projevilo také v ekonomické rovině, když se místní trhy staly významným odbytištěm pro ruské řemeslné a průmyslové zboží - především textil a železářské výrobky. Na Kavkaz v této době také zamířilo několik vědeckých expedicí, které měly za úkol zmapovat jeho přírodní bohatství.

Úrodnou černozem Kubáně a kavkazského podhůří si postupně rozparcelovala ruská i domácí šlechta, která se stala oporou ruského správního aparátu a na oplátku se mohla spolehnout na vojenskou pomoc impéria. Obrovské pozemky získali především velmoži kabardského a čerkeského původu.³⁰ Čečenci a Ingušové žili v této době v rozpadající se rodové společnosti a šlechta ani velké majetkové rozdíly u nich prakticky neexistovaly.

Ve druhé polovině 18. století se Čečenci usídlení v podhorských rovinách dostávali stále častěji do konfliktu s kozáky a místními velmoži. Řada drobných čečenských povstání z této doby měla vždy velmi podobný průběh. Vše začalo vyhnáním cizí šlechty čečenskými povstalci, pak přišel tvrdý zásah ruského vojska a potlačení vzpoury. Boje na obou stranách provázely různé excesy. Běžné

²⁹ Smlouva o postoupení východogruzínskému Kartalino-kachetinskému království Rusku, definitivní připojení Gruzie bylo realizováno na počátku 19. století. Velmi podrobný popis smlouvy lze nalézt v – *Kipjanina, N. S.; Blied, M. M.; Degoev V. V., Kavkaz i Sredňaja Azija vo vněšnej politike Rossii, Moskva 1984, str. 49-54.*

³⁰ Ohromná pozemková vlastnictví získali především knížata – Bekoviči-Čerkasští a Goričové - *Kolbaja, G. N., Dokumentalnaja istorija obrazovanija mnogonacionalnogo gosudarstva Rossijskogo, kniga pėrvaja, Rossija i Severnyj Kavkaz v XVI-XIX vėkach, Moskva 1998, str. 37.*

byly vraždy, loupeže nebo vypalování čečenských vesnic.

Čečenští a ingušti stařešinové v této době opakovaně přísahali věnost Rusku, „dobrovolně“ vstupovali pod jeho ochranu a pak své sliby znovu a znovu porušovali. Tyto vynucené akty poslušnosti ovšem vycházely pouze z nutnosti přežít a rozhodně neznamenal bezpodmínečné podrobení.³¹ Všechné rebelie byly v této době na denním pořádku a definitivně ovládnout severní Kavkaz se ruským dobyvatelům podařilo až po polovině následujícího století.

2.3. Šejk Mansúr, Šamil a Kavkazské války

Islám sice začal na Kavkaz pronikat už v 7. století, šířil se zde ale poměrně pomalu a mezi Čečenci a Inguši se definitivně prosadil až v 18. století. Kromě tradičního umírněného sunnitského islámu hrál na severním Kavkaze důležitou roli radikální naqšbandský súfismus, islámský mystický směr pocházející ze střední Asie, jehož příznivci se nazývají murídé.³² Právě jeho vyznavači tvořili kvůli své nesmlouvavosti a fanatičnosti jádro protiruského odboje.

„Vynálezcem“, který poprvé spojil etnický a sociálně motivovaný protiruský odboj s radikálním súfismem byl Čečenec Ušurma, který později přejal arabské jméno Mansúr (Vítěz). V hlášení astrachaňského gubernátora Žukova z března 1785 je Mansúr popisován jako lžíprorok nutící své stoupence vzdát se alkoholu, tabáku či jiných požitků a ostře vystupující proti krevní mstě a krádežím.³³

Jeho programem byla reforma islámu a prosazení šarfi, proti nepřítelům vedl svatou válku - džihád. Mansúr získal řadu stoupců, nejdříve mezi Čečenci z roviny i z hor, později také mezi Kabardžany a Dagestánci. První ruskou trestnou výpravu povstalci zmasakrovali, což stálo život více než 400 vojáků včetně velitele jednotky plukovníka Pierriho. Na konci roku 1785 byl ale Mansúr poražen

³¹ Carské Rusko a po něm i Sovětský svaz tyto účelové smlouvy oficiálně uznávaly a používaly je jako argument k tvrzení, že Čečenci dobrovolně souhlasili s připojením. Ještě roku 1982 tak proběhly v Čečensko-ingušské autonomní republice okázalé oslavy dvousetletého výročí „dobrovolného“ připojení k Rusku. Některé z těchto smluv jsou publikovány v knize - *Kolbaja, G. N., Dokumentalnaja istorija obrazovanija mnogonacionalnogo gosudarstva Rossijskogo, kniga pěrvaja, Rossija i Severnyj Kavkaz v XVI-XIX věkach, Moskva 1998.*

³² Vlivu islámu na čečenskou společnost je věnována samostatná kapitola.

³³ Citováno podle - *Pokrovskij, Nikolaj Iljič, Kavkazskije vojny i imamat Šamila, Moskva 2000, str. 125.*

a povstání potlačeno.

V následné rusko-turecké válce Mansúr bojoval na straně Turků, získal opět řadu přívrženců, ale po opětovné porážce se jeho síly definitivně rozpadly. On sám padl roku 1791 do zajetí a byl převezen do Petrohradu – prý aby si poraženého soupeře mohla prohlédnout carevna Kateřina II. Veliká. O tři roky později Mansúr zemřel v pevnosti Šlisselburg. Ještě za svého života se stal lidovým hrdinou a jeho uctívání jako symbolu protiruského odporu trvá dodnes. Po vyhlášení nezávislého Čečenska zdobil jeho portrét bankovky, jeho jméno zase neslo civilní grozněnské letiště a řada ulic.³⁴

Po Mansúrově porážce Rusové pokračovali v upevňování svého panství na Kavkaze a v Zakavkazsku. Na začátku 19. století definitivně připojili většinu Gruzie a o něco později získali důležité kaspické přístavy - Baku a Derbent. Pro zajištění bezpečnosti Gruzínské vojenské cesty, spojující Vladikavkaz s Tiflisem podnikli Rusové několik vojenských tažení do Osetie a celkem snadno si Osetince podřídili.³⁵

Pak se obrátili proti svým dávným spojencům Kabardincům a po těžkých bojích se jim podařilo ovládnout střed severního Kavkazu. Tím Rusové rozdělili odbojné horské území na dvě izolované části. V zásadě pokojný střed tvořili Osetinci, Kabard'ané a také Ingušové, západní ohnisko odporu Adygejci a Čerkesové, východní pak Čečenci a dagestánské národy.

Hlavní postavou ruského pronikání na Kavkaz se stal v samém počátku 19. století kníže Pavel Dmitrievič Cicianov, v letech 1802 - 1806 vrchní velitel vojsk na Kavkaze. Cicianov, původem Gruzínek, prosazoval ve velkém měřítku ideje totální války, bezpodmínečného podrobení horalů a jak píše Jakov Gordin: *„Položil základy toho mnohotvárného, ukrutného a tragického jevu, který nazýváme Kavkazskou válkou. Právě on stanovil rysy vztahů Ruska s horskými národy na desetiletí dopředu, právě on stvořil základy silové i mírové politiky. Jermolov, s jehož jménem se především Kavkazská válka spojuje, dokonale chápal význam Cicianova a pokládal ho za svého učitele v kavkazských záležitostech.“*³⁶

Cicianov sice v roce 1806 umřel, s nástupem Alexeje Petroviče Jermolova

³⁴ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry, Praha, Themis 2000, str. 42.*

³⁵ Osetinci se stali nejbližšími spojenci Rusů na Kavkaze. Jejich centrální poloha umožňovala rozdělit kavkazská povstání na východní a západní křídlo a zároveň kontrolovat přístupy do Gruzie. Osetinci i později v Sovětském svazu úzce spolupracovali s Rusy a zastávali, především v armádě, mnoho vysokých postů.

³⁶ Gordin, Jakov, *Kavkaz: Zemlja i krov, Sankt-Peterburg 2000 str. 84.*

na jeho místo ale roku 1816 došlo prakticky okamžitě k obnovení tlaku na Čečence a Dagestán.³⁷ Jermolov považoval za krajně neuspokojivý stav, kdy se po Mansúrově povstání vyhnaná šlechta již nevrátila na jih od Těreku a možnosti kontroly čečenského prostoru tak podstatně zeslábly. Již rok po svém jmenování se proto Jermolov rozhodl přemístit předsunutou pevnostní linii od Těreku na jih k Sunži.

Konkrétní důvody pro stavbu nové pevnostní linie Jermolov objasnil ve svém raportu carovi z listopadu roku 1817: „*Je třeba obsadit ř. Sunžu a podél jejího toku vybudovat pevnosti: Tehdy budou Čečenci sevřeni ve svých horách, ztratí půdu vhodnou k obdělávání a také pastviny, na kterých po celé zimní období chrání svá stáda před drsným horským podnebím.*“³⁸ Stavba se rozběhla takřka okamžitě a tak už roku 1818 je založena Groznaja (později přejmenovaná na Groznyj) a 1821 Burnaja na pobřeží Kaspického moře. Pevnosti na hranicích dnešního Čečenska a Dagestánu, v čele s Vnězapnoj (Náhlou), měly především bránit obnovení čečensko-dagestánského spojení z dob válek s Mansúrem.

Jermolov nepovažoval odbojné horské národy za nic jiného, než za bandity a zloděje a podle toho se k nim i choval. Některé jeho výroky se staly vsutku legendárními. Za všechny je možné citovat tento: „*Jedna poprava zachrání stovky Rusů před zabitím a tisíce muslimů před velezradou. Přeji si, aby hrůza z mého jména hlídala hranice účinněji než linie pevností, aby mé slovo bylo pro domorodce zákonem nevyhnutelnějším než smrt.*“³⁹

Jermolov rozpoutal na Kavkaze totální válku, která se už netýkala jen povstaleckých bojovníků, ale především civilistů. Arzenál jeho prostředků zahrnoval pálení úrody, kácení lesa nebo vyhánění domorodců z úrodných údolí do hor. Jermolov také poprvé sáhl po omezeném vysídlování zajatců na Sibiř a došlo i k občasnému vyvražďování celých vesnic. Roku 1819 takto například dopadla vesnice Dada-Jurt, kde bylo bez milosti vyvražďeno 300 rodin. Vojákům také velitelé většinou nebránili v plundrování a znásilňování. Čečenci zase s oblibou pořádali nájezdy na města a tradičně brali rukojmí a požadovali pak výkupné. Neobyčejná krutost charakterizovala jednání obou stran.

Jermolov byl přesvědčen, že kavkazský problém je řešitelný během

³⁷ Nešlo jen o jmenování Jermolova, ale i uvolnění sil po konečné porážce Napoleona.

³⁸ Citováno podle – Pokrovskij, Nikolaj Iljič, *Kavkazské vojny i imamat Šamila*, Moskva 2000, str. 139.

³⁹ Citováno v prakticky každé knize týkající se Jermolova nebo Kavkazu, v češtině například – Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha, Themis 2000, str. 43.

několika málo let, a to za předpokladu, že bude jednat maximálně tvrdě a bezohledně. První roky jeho úřadování mu dávaly za pravdu, nicméně roku 1825 vypuklo další mohutné povstání. Jermolov sice dokázal odpor tvrdě zlikvidovat, ale roku 1827 byl odvolán ze své funkce a na Kavkaz se již nikdy nevrátil. O Kavkaz se nicméně zajímal i poté a své nástupce s oblibou tvrdě kritizoval.

Jestli může být někdo považován za symbol ruského dobývání severního Kavkazu, jde v každém případě o Jermolova. Část Čečenců a příslušníků ostatních kavkazských národů ho ostatně dodnes silně nenávidí. Podle vyprávění Čečenců, které zachytil novinář Anatol Lieven, byla za sovětské éry v Grozném socha nenáviděného dobyvatele několikrát vyhozena do povětří. Její likvidace se také stala jedním z prvních činů Čečenské revoluce z roku 1991.⁴⁰

Cicianov i Jermolov sice drželi kmeny na uzdě, v dagestánských a čečenských horách se ale mezitím šířil radikální sufismus. Jedním z vůdců tohoto hnutí byl významný dagestánský muslimský učenec Kazi Moláh (Ghazi–Muhammad), se kterým úzce spolupracoval o několik let mladší Šamil.

Nesmiřitelnost a tvrdé vynucování šarii vyneslo brzy Kazi Moláha do čela murídů. Prvotní tlak mířil především na šlechtu a stařešiny, kteří oproti šarii upřednostňovali tradiční zvykové právo – adat. Až do shromáždění murídů v dagestánské vesnici Gimri (rodná vesnice Kazi Moláha i Šamila) v roce 1830 probíhalo vše poměrně nenápadně. Na tomto shromáždění Kazi Moláh ustavil imamát a postavil se do jeho čela. Pak Kazi Moláh vyhlásil nepřítelům pravého islámu svatou válku – džihád a povstání se začalo šířit jak v Dagestánu, tak v Čečensku.

Cílem nyní již otevřeného boje byli Rusové i řada nespolupracujících dagestánských chánů. Rusové zakročili velmi rychle a roku 1832 obklíčili vůdce povstání v Gimri. Kazi Moláh padl, ale Šamilovi se podařilo zázračně uniknout. Svou záchranu později zdůvodnil zvláštní milostí Alláha, kterou měl být obdařen. Tento a další úniky se v budoucnu staly základem legendy, která „nepřemožitelného“ a „nezranitelného“ Šamila obestírala.

Takto Šamilův boj v Gimri popsal dagestánský kronikář Muhammad-Tachir al-Karachi: „Šamil si vyhrnul rukávy... vytasil šavli... a vyskočil ven tak, že udeřil o zárubeň dveří hlavou, až mu z ní spadl turban. Hned na to se bez

⁴⁰ Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power*, New Haven and London 2002, str. 307.

*pokryvky hlavy pustil do boje. Dva (vojáky) srazil šavlí, ale třetí proklál Šamila bodákem skrz naskrz. Jednou rukou Šamil popadl bodák, pak šavlí srazil i třetího muže. V tu chvíli na něj další z nepřátel vystřelil, ale netrefil se. Šamil k němu hned přiskočil a zasadil mu několik ran... Nakonec byl ještě Šamil zasažen kamenem do levého ramene, které mu úder zlomil. Šamil se ale stále držel na nohou. Napadnout ze předu se ho již nikdo neodvážil a Šamil se tak zachránil i s muezínem... Svě schopnosti vysvětlil Šamil muezínovi tím, že od návratu z Čečenska je jeho tělo zasvěceno svaté válce.*⁴¹

Šamil se ze svých ran zotavil a po dvouleté epizodní vládě Gamzat-Beka byl třetím imámem zvolen právě on. V následujících letech probíhaly boje takřka bez přestání a především ve čtyřicátých letech se Rusko ocitlo ve vyčerpávající a nekonečné válce.

Šamil nebyl jen náboženským vůdcem, ale především schopným organizátorem a skvělým vojákem. Praktikoval partyzánský způsob boje, pro který jsou dagestánské a čečenské hory s bukovými lesy obzvlášť vhodné. Jeho mobilní jednotky dokázaly mnohokrát zmasakrovat slabší ruské oddíly, před silnějšími ovšem většinou ustupoval do horských lesů. Murídi mu byli bezmezně oddáni a přisuzovali mu nadpřirozené schopnosti, které mu pomáhaly uniknout i z beznadějného postavení. Spoléhat se na absolutní pravdivost těchto legend není samozřejmě možné, přesto je jasné, že Šamil byl osobně velmi statečný, tělesně zdatný a štěstí mu přálo jako málokomu.

Šamil se ale nespokojil s pouhým bojem proti nevěřícím a začal na ovládaném území budovat teokratický stát. V jeho čele stál on sám, nicméně musel se ohlížet na názory rady muslimských učenců. Šariú a povinnost účastnit se džihádu si imám vynucoval násilím a své protivníky nemilosrdně likvidoval. Obyvatelstvo muselo platit daň z chleba, dobytka nebo hotových peněz⁴², poskytovat potraviny a dodávat vojáky. Šamil velel několika tisícovkám bojovníků, další desetitisíce měl připraveny v záloze.

Během Šamilova povstání se dokonale ukázalo, jak je spolehlivě ovládaná Osetie pro Rusy důležitá. Ačkoliv povstání vypuklo i na západě severního Kavkazu, hlavně mezi Čerkesy, obě křídla odporu se nedokázala propojit - Osetie byla příliš neprůchodná. Rusové přesto museli do boje nasadit obrovské síly.

⁴¹ Citováno podle – *Pokrovskij, Nikolaj Iljič, Kavkazskije vojny i imamat Šamila, Moskva 2000, str. 219.*

⁴² *Pokrovskij, Nikolaj Iljič, Kavkazskije vojny i imamat Šamila, Moskva 2000, str. 367.*

Svědčí o tom údaj z roku 1856, kdy proti povstání pod vedením knížete Alexandra Barjatinského bojovalo již 300 000 vojáků. Dosavadní ruskou taktiku Barjatinskij vylepšil masivním kácením a vypalováním lesa. Jeden z gigantických průseků pak zavedl ruské vojáky až k Šamilovu hlavnímu stanu - k aulu Věděno, které padlo 1. dubna 1859.

Šamil se odtud stáhl do dagestánské vesnice Gunib, kde ho ale ruská vojska spolu s posledními čtyřmi stovkami nejvěrnějších murídů obklíčila⁴³. Tentokrát se mu již uniknout nepodařilo. Řada jeho věrných spáchala sebevraždu, ale Šamil se 25. srpna vzdal. Boje v Dagestánu a Čečensku tím skončily, Rusové se ale nadále potýkaly s revoltou na západním Kavkaze, kde se jim podařilo zvítězit až v roce 1864.

Šamilova kapitulace samozřejmě do portréту čečenského národního hrdiny příliš nezapadá. Návštěvníci Čečenska se proto v současné době opakovaně setkávají s poněkud paradoxním vysvětlením, že za kapitulaci mohl Šamilův dagestánský původ a dodatkem, že pravý Čečenec by takto nikdy nejednal.⁴⁴

Rusové s prominentním zajatcem zacházeli velmi slušně. Odvezli ho do Petrohradu a později mu dokonce dovolili odejít do Mekky. Roku 1871 zemřel Šamil v Medíně a je tam i pochován. Dva z jeho synů později sloužili v carské armádě, druzí dva naopak v turecké. Pro velkou část Čečenců je Šamil i přes svůj ne úplně příkladný konec nejskvělejším národním hrdinou, jehož jméno ještě nedávno nesly ulice či bojové jednotky.

Čečenský odpor sice nebyl nikdy definitivně zlomen a další již slabší povstání propukla například v roce 1877 nebo 1905. Šamilovo zajetí ale předznamenalo období relativního klidu. Z území Čečenska, Inguška a Osetinska byla vytvořena Těrská provincie. Horalové mohli praktikovat islám, bylo jim dovoleno nosit zbraň a nemuseli odvádět brance do armády.

Během desetiletí trvajících válek zpustla rozsáhlá území severního Kavkazu. Řada lidí zemřela násilnou smrtí, daleko více obětí měly ale na svědomí hlad a nemoci. Vyčíslit přesně ztráty jednotlivých národů je takřka nemožné. Podle nedávných, možná poněkud přehnaných, výpočtů čečenských historiků měl jejich národ utrpět za pětasedmdesát let od vystoupení šejka Mansúra do konečné

⁴³ Třicet z nich prý tvořili etničtí Rusové, kteří v průběhu války přešli na stranu Šamila. *Ibid.*, str. 479.

⁴⁴ Autor této práce se v literatuře ani v tisku s podobným vysvětlením nesešel. Slyšel ho nicméně od dvou nezávislých svědků, kteří ve druhé polovině 90. let Čečensko navštívili.

Šamilovy porážky v roce 1859 bezmála milionové ztráty. Tyto odhady ovšem vycházejí z populační dynamiky Čečenců a jsou v nich proto započítány ztráty přímé i nepřímé - tedy i na potomcích zavražděných lidí. Historik L. Usmanov odhaduje, že v nejkritičtějších letech 1830 a 1860 tyto ztráty přesáhly půlmilionovou hranici.⁴⁵ Války a masové přesídlování obyvatel, nejdříve z popudu Šamila do hor a pak z rozhodnutí Rusů do kozáky kontrolovaných oblastí v nížinách, také způsobily hluboké změny v ekonomice, sociální struktuře, kultuře a psychologii horalů.⁴⁶

Statisíce obyvatel severního Kavkazu také během válek a po jejich skončení odešly nebo byly donuceny k emigraci. Henze odhaduje, že jen Čerkesů odešlo do Osmanské říše zhruba milion. Útěk za hranice zvolilo i zhruba 100 tisíc Čečenců. První větší vlna čečenské emigrace proběhla podle pozdějších sovětských údajů v roce 1860 a odešlo během ní 81 360 osob, druhá menší v roce 1865, během které odešlo 22 500 Čečenců.⁴⁷ Podmínky v emigraci byly ale natolik otřesné, že se část Čečenců vrátila zpátky. Na Rusy zpacifikovaná území naopak proudilo slovanské obyvatelstvo a v prvé řadě kozáci.

⁴⁵ *Gammer, Moshe; The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 64 a 65.*

⁴⁶ *Ibid., str. 65.*

⁴⁷ *Dunlop, John B., Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict, Cambridge University Press 1998, str. 30.*

3. Čečensko jako součást Sovětského svazu

3.1. Začlenění Čečenska do Sovětského svazu

V únoru 1917 abdikoval poslední ruský car Mikuláš II. Válkou sužované Ruské impérium čekaly převratné změny, které se měly týkat i národů severního Kavkazu. Už na konci března se sešel v Grozném kongres, na kterém byl ustaven Čečenský národní sovět. Do jeho čela vybrali delegáti umírněného Tapu Čermojeva, jediného čečenského ropného magnáta a bývalého důstojníka carské armády. Čermojev ale na začátku března z čela kongresu odešel a v jeho funkci ho vystřídal Ahmetan Mutušev.⁴⁸

Jen o něco později se horské národy začaly organizovat na vyšší úrovni a mezi 14. a 23. květnem zasedal ve Vladikavkaze První všeobecný horský sjezd.⁴⁹ Na jednání se delegáti rozhodli založit Svaz sjednocených horalů severního Kavkazu a do jeho čela zvolili ústřední výbor, který se měl stát prozatímní vládou nezávislého severokavkazského státu. K vyhlášení úplné nezávislosti došlo 11. května 1918 a nový stát – Horskou republiku, do jehož čela se postavil Čermojev, okamžitě uznaly ústřední mocnosti, Ázerbajdžán a Gruzie. Formálně Horská republika až do své anexe Rudou armádou v červnu 1920 ovládala území dnešního Čečenska, Inguška, Severní Osetie, Kabardino-Balkarska, Dagestánu a část Stavropolského kraje.

Skutečnost ovšem vypadala poněkud jinak, protože, jak píše Gammer, vůdcové Horské republiky nebyli než „*generálové bez armád a vládcové bez zemí*“.⁵⁰ Od léta 1918 sice novému státu poskytovala omezenou vojenskou pomoc Osmanská říše, ale po skončení první světové války Turci severní Kavkaz rychle vyklidili. V horách Čečenska a Dagestánu se navíc začal znovu šířit radikální sufismus a brzy tu vyrostlo nové mocenské centrum. Už v srpnu 1917 proběhl v Dagestánském aulu Andi kongres ulámů, který obnovil po roce 1859 zapomenutou tradici dagestánsko – čečenského imamátu. Novým imámem zvolili muslimští učenci avarského šejka Nadžmuddína Gotsinského.

⁴⁸ Gammer, Moshe; *The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 120.

⁴⁹ *Ibid.*, str. 120.

⁵⁰ *Ibid.*, str. 121.

Do čela murídů se spolu s novým imámem postavil takřka devádesátiletý charismatický šejk a čečenský náboženský vůdce Uzun Hadži. Jeho cílem bylo obnovení šariátské teokracie z dob Šamila, vyhnání Rusů a likvidace muslimů, kteří spolupracovali s nevěřícími. „*Jestli to tak bude Bůh chtít, vytvoříme šariátskou monarchii, protože v muslimské zemi republika být nemůže. Pokud bychom akceptovali republiku, zřekli bychom se nejdříve chalífy, později Proroka a nakonec i Boha samotného,*“ vysvětloval Uzun Hadži.⁵¹ O jeho sveřeposti a nekompromisnosti svědčí i jeho další výrok: „*Spřádám provaz k pověšení inženýrů, studentů a obecně všech, kteří píší zleva doprava.*“⁵²

Nadžmuddín a Uzun Hadži stáli v čele zhruba desetitisícové fanaticky oddané armády, která ač nebyla zrovna dokonale vyzbrojena, představovala v následujících letech nejvýkonnější vojenskou sílu v regionu.⁵³

K prvním etnickým střetům došlo na severním Kavkaze už na konci roku 1917, kdy se do sebe pustili kozáci a Čečenci. Těřští kozáci sice nabídli v říjnu Čečencům a Ingušům mír. Ti ale odmítli a v prosinci vtrhli ze svých hor na území obývané kozáky, aby si přivlastnili jejich půdu.⁵⁴ Drobné vzájemné šarvátky se pak staly každodenní realitou.

To už ale byla v plném proudu bolševická revoluce, která se okamžitě přelila i na severní Kavkaz. Už v únoru a březnu 1918 proběhly v Mozdoku a v Pjatigorsku dva Sjezdy lidu Těreku, jejichž výsledkem bylo založení probolševické Těřské republiky⁵⁵ s hlavním městem v Pjatigorsku a poté Vladikavkazu. Představitelé Horské republiky se naopak v této době postavili ostře proti bolševikům a rázně odmítli své předchozí úvahy, že by se jejich země mohla stát součástí Ruska.

Bolševikům šlo v této době především o upevnění svého zatím vratkého režimu. Nejdříve se proto pokusili na severním Kavkaze orientovat na slovanské obyvatelstvo a zorganizovat obranu proti nájezdům horalů. Představitelé nového rovnostářského režimu se ale velmi brzy dostali do ostrého sporu s kozáky a svou orientaci na Slovany proto přehodnotili. Důvodem bylo vydání dekretu z července

⁵¹ *Benningsen, Alexandre; Wimbush, Enders, Mystics and Commissars: Sufism in the Soviet Union, C. Hurst & Co. Publishers 1985, str. 24.*

⁵² *Ibid., str. 24.*

⁵³ *Ibid., str. 25.*

⁵⁴ *Dunlop, John B., Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict, Cambridge University Press 1998, str. 37.*

⁵⁵ Pod pozdějším jménem Těřská národní republika existovala až do února 1919.

1918 o přerozdělení půdy, na který třetí kozáci zareagovali 2. srpna, když přepadli a vydrancovali Vladikavkaz. Vláda Těrské republiky se nedokázala kozáckému náporu bránit a nebyl zásahu Čečenců a především Ingušů, tak by bolševická moc na severním Kavkaze padla už v létě 1918.⁵⁶

Priority Moskvy se pak dokonale proměnily. Prominenty se stali Čečenci a Ingušové. Naopak kozáci se změnili v nepřátele sílící sovětské moci a brzy se proto stali obětí perzekuce a nuceného vysídlování. Už v roce 1918 se tak například muselo k řece Kumě vystěhovat obyvatelstvo tří kozáckých stanic – Tarské, Aki-Jurtovské a Sunžské.⁵⁷

Masové represe vůči kozákům ovšem sovětský režim začal jako řešení prosazovat až po vystoupení Dobrovolnické armády bílého generála Antona Ivanoviče Děnikina, který v prosinci 1918 uchystal na severním Kavkaze 11. a 12. Rudé armádě sérii porážek. Principy, kterými se pak bolševici řídili ve vztahu ke kozákům, dobře ukazuje oběžník ústředního výboru bolševické strany z 24. ledna 1919 podepsaný hlavou Všeruského výkonného výboru sovětu Jakovem Sverdlovem. List doporučoval jako „*jedině správný co nejnemilosrdnější boj se všemi elitami kozáctva cestou jejich všeobecného vyhlazení - bez kompromisů, bez jakékoliv polovičatosti*“ a rozkazoval „*zastřelit každého*“, kdo by povstal proti sovětské vládě.⁵⁸

Kozáci ovšem na svoji likvidaci trpně nečekali a spolu s Děnikinem vyhnali bolševiky ze severního Kavkazu a na začátku roku 1919 obsadil nížinnou část Čečenska a Dagestánu. Proti bílým a především proti kozákům okamžitě povstali jejich odvěcí nepřátelé – horalé. Revolta se nijak nelišila od klasického schématu rusko-čečenských válek 19. století. Jádrem povstalců tvořili podobně jako v minulosti muridé a přetrvalo i těsné spojení Dagestánců a Čečenců. Koneckonců hlavami odporu byli dagestánský Avar Nadžmuddín a Čečenec Uzun Hadži.

Nové bylo jen to, že nyní proti Rusům (především kozákům) bojovali spolu s horaly jiní Rusové – Rudá armáda. Spolupráce mezi komunisty a povstanci fungovala z počátku bezchybně. Oba naprosto nekompatibilní spojenci držel při sobě společný nepřítel a je navíc pravděpodobné, že mezi Čečenci a Dagestánci

⁵⁶ *Gammer, Moshe; The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 124.*

⁵⁷ *Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody), Moskva, INSAN 1998, str. 82.*

⁵⁸ *Ibid., str. 84 a 85.*

mohla minimálně z počátku rezonovat komunistická propaganda slibující spravedlivé národnostní uspořádání a rovnost mezi národy. Bolševici si zase od posilování vlivu na severním Kavkaze neslibovali jen likvidaci Děnikinovy moci, ale také získání přístupů do Zakavkazska.

Důležitou roli hrála ve snažení bolševiků i kavkazská ropa. V Grozném se totiž před válkou těžilo hned po Baku nejvíce ropy v celém Rusku. Leninův znepokojený dotaz ze začátku roku 1920, proč ještě Groznyj nepadl, tento zájem dobře ilustruje: „*Naléhavě potřebujeme ropu. Vydejte k obyvatelstvu manifest a oznamte, že je všechny pobijeme, jestli zapálí naftu nebo poškodí těžní zařízení, a že naopak všechny ušetříme, jestliže Majkop a zejména Groznyj odevzdají v nepoškozeném stavu.*“⁵⁹

Děnikinův odpor Kavkazanů vysiloval a vázal, jak sám generál později přiznával, značnou část jeho sil. K nejtvrdějším bojům s Čečenci došlo v létě 1919, během Děnikinovy trestné výpravy do hloubi Čečenska. Boje byly kruté a nelítostné a například jen ve vesnici Cocin-Jurt zahynulo po zoufalém odporu na pět set Čečenců. Děnikin držel sever Čečenska, včetně Grozného, na jih ale proniknout nedokázal. Jeho vojska byla navíc terčem neustálých útoků vedených z hor.

Už v září 1919 vyhlásil Uzun Hadži v Čečensku, Dagestánu, Kabardě a Osetii založení Severokavkazského emirátu, který formálně podřídil Osmanské říši.⁶⁰ Na podzim téhož roku skončil útok bělogvardějců na Moskvu katastrofou a Děnikinovy pozice se pak začaly hroutit i na Kavkaze. Spojenému tlaku rudých jednotek pod vedením Nikolaje Gikala a dagestánsko-čečenských oddílů Uzuna Hadžiho nebyl schopen bílý generál odolat. Jeho vojska se musela stáhnout a 17. března 1920 vstoupila do Grozného Rudá armáda.

Brzy poté se rozjely etnické čistky, které s různou intenzitou probíhaly po celou první polovinu dvacátých let. Obětí byly tisíce kozáků, kteří museli odejít ze svých stanic v dnešním nížinném Čečensku, Ingušsku a Osetii. Na jejich místo se okamžitě valili čečenští a ingušští horalé. Průběh kozáckých deportací dobře ilustruje rozkaz A. Medveděva, velitele Kavkazské Pracovní armády z konce roku 1920: „*Člen vedení Kavfrontu soudruh Ordžonikidze přikázal: 1) spálit stanici*

⁵⁹ Citováno podle Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 54.

⁶⁰ Broxup Benningsen, Marie, *The Last Ghazawat: The 1920-1921 Uprising*. In: Broxup Benningsen, Marie, *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World*, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 115.

Kalinovskou, stanice Jermolovskou, Zakan-Jurtovskou, Samaškinskou a Michajlovskou – předat chudým bezzemkům a to především bývalým spojencům sovětské moci horským Čečencům. Všechny muže výše označených stanic od 18 do 50 let je proto třeba shromáždit do transportu a poslat je na sever... na těžké nucené práce, starce, ženy a děti vyhnat ze stanic a zajistit jejich přesídlení do osad a stanic na severu.“⁶¹

Kolik kozáků sovětský režim vysídlil, lze jen těžko vyčíslit. Podle Bugajových údajů bylo ale od roku 1918 „Čečenci a Inguši zpusťošeno a pak sovětskými úřady vysídleno celkem jedenáct stanic, ve kterých bylo dohromady 6661 statků, které zahrnovaly řadu hospodářských budov, menších usedlostí, rozličný inventář, sady a sadbu na polích“.⁶²

Poměry se začaly pomalu měnit už po březnu 1921, kdy 10. sjezd bolševické strany vyhlásil Novou ekonomickou politiku. Paušálně negativní postoj ke kozákům jako k celku ovšem straničtí lídři oficiálně odvolali až na plénu ústředního výboru v dubnu 1925, kde byla dosavadní politika vůči kozákům označena za chybu, která se neslučuje s budováním socialismu.⁶³ O první polovině dvacátých let Bugaj v této souvislosti píše jako o době, kdy se Moskva poprvé a naposledy rozhodla jednoznačně podporovat horaly, a to na úkor Rusů (kozáků). Důvodem byl podle něj politický kurs Kremlu, jehož cílem bylo vytvoření „jediného sovětského národa“.⁶⁴

Ve světle těchto protikozáckých represí by se mohlo zdát, že mezi Čečenci a bolševiky musela zavládnout naprostá harmonie. To byla ale pravda jen z části. Zpočátku horalé rudé vojáky opravdu nadšeně vítali, brzy se ale vztah dosavadních spojenců začal kalit. Bolševické pojetí svobody národů se totiž radikálně lišilo od představ Kavkazanů. Tak jako kdykoliv předtím šlo především o posílení vlastního vlivu a o rozšíření impéria - tentokrát pod rouškou proletářské revoluce. Sovětské jednotky sahaly často k nejrůznějším represím a navíc se při jednání s horaly dopouštěly permanentních chyb, když ignorovaly názory stařešinů a náboženských vůdců.⁶⁵ Mír v oblasti proto vydržel jen pár měsíců a již

⁶¹ Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody)*, Moskva, INSAN 1998, str. 86.

⁶² *Ibid.*, str. 88.

⁶³ *Ibid.*, str. 267.

⁶⁴ *Ibid.*, str. 99.

⁶⁵ Broxup Benningsen, Marie, *The Last Ghazawat: The 1920-1921 Uprising*. In: Broxup Benningsen, Marie, *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World*, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 122.

na konci roku 1920 vypuklo v Dagestánu a Čečensku protibolševické povstání vedené Nadžmuddínem a symbolicky také pravnikem Šamila – Said-Bekem (Uzun Hadži v březnu 1920 zemřel).

Hlavní boje trvaly devět měsíců a bylo během nich zcela zničeno několik rudých jednotek. Porážka povstání byla přesto nevyhnutelná. Proti zhruba deseti tisícům špatně vyzbrojených murídů totiž stály třikrát až čtyřikrát větší síly. K jednomu z nejtvrděších střetů došlo v Šamilově staré pevnosti - v Gunibu. Odpor byl víceméně potlačen v létě 1921, Nadžmuddín se ale skrýval v dagestánských horách až do roku 1925, kdy byl chycen a popraven. Z jeho murídů nepřežil prakticky nikdo, ovšem i bolševici utrpěli citelné ztráty, když jen v Dagestánu přišli o zhruba pět tisíc mužů.⁶⁶

Ještě během nejtvrděších bojů se kavkazský oříšek rozhodl rozlousknout sám lidový komisař pro národnostní otázky Josif Vissarionovič Stalin. 20. ledna 1921 přijel budoucí diktátor osobně do Vladikavkazu na jednání s bývalými umírněnými vůdci Horské republiky. Výsledkem jeho cesty bylo založení suverénní Horské autonomní republiky (Horská autonomní sovětská socialistická republika). Šlo o suverénní státní útvar, který byl součástí Sovětského Ruska a zahrnoval v sobě území obývané šesti hlavními národy severního Kavkazu - Čečenci, Inguši, Osetinci, Karačajci, Kabardinci a Balkary. Dagestán se svými více než třiceti národy zůstal mimo. Bolševici zpočátku drželi slovo a do vnitřních záležitostí republiky zasahovali jen opatrně. Nový stát tak měl sice na vlajce komunistické symboly, přijal ale šariátskou ústavu, oficiálním jazykem byla arabština a portrét Šamila visel ve všech úředních místnostech.⁶⁷

Čečenci ovšem vystřízlivěli už 30. listopadu 1922, v den kdy vznikla Čečenská autonomní oblast vyňatá z Horské autonomní republiky. Vzápětí začaly úřady stupňovat protináboženský tlak a rozjela se i mohutná kampaň, která měla donutit odbojné Čečence k odevzdání zbraní. Stalinův slib vzal definitivně za své v roce 1924, kdy sovětské úřady Horskou autonomní republiku rozpustily a jednotlivé národy získaly statut pouhých autonomních oblastí.

Motivace tohoto kroku byla více než zřejmá, drobné administrativně oddělené správní jednotky se totiž daly ovládat daleko snáze než celá Horská

⁶⁶ *Ibid.*, str. 141.

⁶⁷ *Avtorkhanov, Abdurahman, The Chechens and the Ingush during the Soviet Period and its Antecedents. In: Broxup Benningsen, Marie, The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 122.*

autonomní republika. Další změna přišla v lednu 1934, kdy vznikla sjednocená Čečensko-ingušská autonomní oblast, ke které byla nově připojena některá většinou Rusy obývaná území. Šlo například o město Groznyj s okolím, kde žilo 68 152 Rusů, ale jen 1 931 Čečenců a pouhých 24 Ingušů nebo o podobně etnicky složený Sunžský okruh. I tady nelze o motivaci příliš pochybovat. „Naředění“ odbojně naladěných Čečenců ruskojazyčným obyvatelstvem mohlo Moskvě v krátkodobém horizontu jen prospět.⁶⁸

Společnou autonomní oblast pak nechal Stalin 5. prosince 1936 v souvislosti s vyhlášením „své“ ústavy povýšit na Čečensko-ingušskou autonomní republiku. Statut nového útvaru se sice zvedl, nicméně Čečensko-Inguško stále nebylo jednou ze svazových republik Sovětského svazu. Toto uspořádání bylo s jistými územními úpravami obnoveno i po návratu z deportací a ke škodě čečenského i ruského národa přispělo po rozpadu Sovětského svazu k dodnes probíhajícímu konfliktu. Nezávislé státy Kavkazu - Gruzie, Arménie a Ázerbajdžán - se sice i nyní nacházejí pod silným vlivem Ruska, díky svému bývalému postavení se ovšem vyhnuly přímé imperiální agresi Ruské federace.

Sovětský svaz se ve 20. a 30. letech minulého století snažil nalákat horaly na rovnostářskou komunistickou ideologii a v rámci možností usiloval o zlepšení ekonomických a sociálních podmínek, ve kterých žili. Na Kavkaze v této době vznikaly sekulární školy, rostla gramotnost a postupně se formovala nová muslimská, komunisticky orientovaná, inteligence.

Zároveň ovšem stát prosazoval tvrdou rusifikaci a bez milosti se snažil vymýtit islám. Už v roce 1924 byly na celém severním Kavkazu s výjimkou Dagestánu zavřeny veškeré náboženské školy a následoval zákaz poutí do svatých měst Mekky a Medíny. V letech 1923 až 1925 také ruští odborníci vytvořily latinkou psané abecedy pro všechny jazyky Kavkazu včetně čečenštiny. Další krok následoval v roce 1938, kdy Kreml „doporučil“ Kavkazanům, aby se vzdali latinky a začali používat azbuku. O rok později se také výuka ruštiny jako druhého jazyku stala povinnou v celém Sovětském svazu.⁶⁹

⁶⁸ Před lednem 1934, kdy vznikla společná Čečensko-ingušská autonomní oblast, žily oba národy v prakticky homogenních správních útvarech. V Ingušské autonomní oblasti žilo v roce 1926 75 133 obyvatel a 92,7 procenta z nich tvořili Ingušové. V Čečenské autonomní oblasti byla situace velmi podobná, když 94 procent z celkových 309 860 obyvatel byli Čečenci. Demografické údaje jsou převzaty ze serveru – www.ethno-kavkaz.narod.ru.

⁶⁹ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 46 až 49.

Takové snahy Moskvy ovšem samozřejmě vedly k silnému napětí mezi starým/islámským a novým/sekulárním myšlenkovým světem. Na novou sekulárně vzdělanou elitu hleděly tradiční horalské autority s hlubokým podezřením a neskrývaným odporem. Moskva naopak své chráněnce silně protěžovala a používala je v ideologickém boji proti tradicionalistům. Většina těchto předáků, jako byl třeba Dagestánc Nadžmuddín Samurskij nebo známý Sultan Galijev (pocházel ze střední Asie), padla za obět' velkým čistkám 30. let.

3.2. Kolektivizace a velký teror

Druhá polovina 20. let proběhl v Čečensku poměrně klidně. Na podzim roku 1929 byl ale severní Kavkaz vybrán za ukázkovou oblast, kde měla jako první v celém Sovětském svazu proběhnout úplná kolektivizace a likvidace kulaků jako třídy.⁷⁰ Proti Stalinovým plánům se okamžitě zvedl odpor a na řadě míst Čečenska se rozhořely partyzánské boje, které se postupně šířily po celém severním Kavkaze. Sovětské úřady v této době v Čečensku zaznamenaly 268 „*terroristických kulackých povstání*“.⁷¹ V sousedním Ingušsku dokonce kdosi z povstalců zabil a uřízl hlavu prvnímu tajemníku strany Černoglazovi, který byl proslulý svým protináboženským zanícením.⁷²

V prosinci musela zasáhnout armáda, která až po několika měsících tvrdých bojů dokázala zlikvidovat odpor v několika centrech odporu, jako bylo Šalí, Gojty či Benoj. 2. března 1930 ale Stalin v Pravdě vydal svůj slavný článek „*Závrat' z úspěchu*“,⁷³ ve kterém licoměrně kritizoval přílišnou horlivost při kolektivizaci. Šéfové oblastní stranické organizace v Čečensku se pak museli poroučet, armáda odešla z hor a kolchozy se podobně jako v celé zemi začaly poznenáhlu rozpadat.

Byl to ovšem jen přechodný oddech a brzy se tlak na zemědělské

⁷⁰ *Avtorkhanov, Abdurahman, The Chechens and the Ingush during the Soviet Period and its Antecedents. In: Broxup Benningsen, Marie, The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 157.*

⁷¹ *Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody), Moskva, INSAN 1998, str. 133.*

⁷² *Avtorkhanov, Abdurahman, The Chechens and the Ingush during the Soviet Period and its Antecedents. In: Broxup Benningsen, Marie, The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 165.*

⁷³ *O Stalinově článku a jeho důsledcích například – Conquest, Robert, Žatva skorby, London 1988, str. 242 až 246.*

obyvatelstvo Čečenska zase obnovil. Proti povstalcům bojovala opět armáda, která přijala za svou starou carskou metodu braní rukojmích. V podání NKVD ovšem rebel, který podlehl a vzdal se, končil obvykle s kulkou v hlavě, kdežto rukojmí – většinou jeho rodina – jela rovnou na Sibiř. Podle údajů Grozněnské a Rostovské GPU čekisté zatkli celkem 35 tisíc osob. Kolik z nich bylo popraveno, je otázka, na svobodu se jich ale dostala jen menšina.⁷⁴ Guerillový boj probíhal v horách až do poloviny 30. let, pak se situace na chvíli zklidnila. Z jednoho hlášení národního komisaře vnitřních záležitostí Lavrentije Pavloviče Beriji Stalinovi plyne, že do začátku čtyřicátých let sovětské úřady na území Čečensko-Inguška pochytyly a odsoudily 1 032 členů povstaleckých band, včetně jejich přísluhovačů, a 746 zběhlých kulaků. Během operace se také podařilo zabavit pět kulometů, 21 granátů, 8 125 pušek, 3 513 kusů jiných zbraní a 6 838 nábojů.⁷⁵ I přes takto silný odpor nakonec kolektivizace skončila na severním Kavkaze pro sovětskou moc úspěchem. Jen v Čečensko-Ingušku vzniklo celkem 490 kolchozů a sovchozů, které na prahu Velké vlastenecké války hospodařily na třech čtvrtinách veškeré zdejší orné půdy.

Stejně jako kolektivizace, neminuly Kavkaz ani velké stalinské čistky druhé poloviny 30. let. V noci z 31. července na 1. srpna 1937 proběhla v Čečensko-Ingušku úspěšná zkouška na pozdější deportace. Čekisté postupovali podle předem připravovaných zatýkacích seznamů a zadrželi celkem 14 tisíc Čečenců a Ingušů, zhruba tři procenta veškeré populace. Řada ze zatčených byla zastřelena ve věznicích NKVD, ostatní měli štěstí a skončili „jen“ v GULAGu.

Čistka pokračovala i v dalších měsících a na podzim roku 1937 zasáhla vedení republikové strany. Odvolána byla také řada níže postavených komunistických funkcionářů, úředníků státní správy, předsedů kolchozů nebo šéfů traktorových stanic. Zatýkání běželo až do listopadu 1938, kdy se NKVD konečně podařilo připravit proces s „buržoazně-nacionalistickým čečensko-ingušským centrem“.

Před soud mělo původně předstoupit celkem 137 lidí, sedmnáct z nich ovšem nepřežilo mimořádně brutální vyšetřovací metody. Zatčeným byly za vinu kladeny nejrůznější skutky – špionáž, vlastizrada, sabotáže a také pokus o

⁷⁴ *Avtorkhanov, Abdurahman, The Chechens and the Ingush during the Soviet Period and its Antecedents. In: Broxup Benningsen, Marie, The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 161.*

⁷⁵ *Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody), Moskva, INSAN 1998, str. 134.*

„vytvoření Severokavkazské federální republiky pod patronací Turecka a Velké Británie“.⁷⁶

Proces měl nepochybně odstrašující účinek, o pravdivosti vznesených obvinění ovšem zřejmě přesvědčil málokoho. Vinu totiž plně doznal pouze jeden ze zatčených, kdežto ostatní před soudem tvrdili, že byli ke svým přiznáním donuceni násilím. „Ukazovali své šrámy, polámané zuby a svá zranění (jeden z nich byl během vyšetřování vykastrován),“ píše Abdurahman Avtorchanov.⁷⁷ Soud přesto vynesl několik trestů smrti, ty šťastnější poslal do vězení.

Podle Avtorchanova přestala po velké čistce čečenská inteligence de facto existovat: „Zlikvidované vládní kádry nahradili importovaní úředníci, kteří neznali jazyk a netušili nic o zvycích a historii lidí, kteří jim byli svěřeni do péče. Dosud existující spojení mezi lidem a úřady bylo přerušeno.“⁷⁸

V souvislosti s genocidou čečenského národa se běžně mluví jen o deportaci do Kazachstánu a o kavkazských válkách 19. století. Roky stalinského teroru 1937 až 1939 neprávem zmiňovány nejsou. Přitom tehdy během pouhých dvou let zemřelo zřejmě více než šest procent Čečenců. V roce 1937 jich totiž v celém Sovětském svazu žilo 435 922, ale v roce 1939 již jen 407 968.⁷⁹

Velká čistka podnítila další z řady protisovětských povstání. Mnoho lidí se v průběhu roku 1937 prostě sebralo a odešlo do hor. V roce 1939 vypuklo mezi Karačajci a Balkary další povstání, které se brzy přelilo zpět do Čečenských hor. Charakter čečenského odporu se ovšem mezitím výrazně proměnil. Ne snad ve způsobu vedení bojových akcí, ale v ideovém pozadí odporu.

Revoltu již nevedli náboženští vůdci, ale mladší lidé, kteří dostali sovětské sekulární vzdělání a v minulosti často sami naqšbandským radikálům oponovali. V roce 1939 se z vězení vrátil spisovatel a bývalý člen komunistické strany Hasan Israilov (Těrlojev)⁸⁰ a okamžitě začal v horských aulech připravovat rozsáhlé

⁷⁶ Avtorkhanov, Abdurahman, *The Chechens and the Ingush during the Soviet Period and its Antecedents*. In: Broxup Benningsen, Marie, *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World*, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 177.

⁷⁷ *Ibid.*, str. 178.

⁷⁸ *Ibid.*, str. 179.

⁷⁹ Jaimoukha, Amjad M., *The Chechens: A Handbook*, Routledge 2005, str. 14.

⁸⁰ Israilov se narodil v roce 1910. V devatenácti letech vystudoval střední školu v Rostově na Donu a rovnou vstoupil do komunistické strany. Krátce poté začal psát do moskevských novin *Krest'janskaja gazeta* a ve svých článcích tvrdě kritizoval lokální stranické a sovětské vedení v Čečensku. Následky na sebe nedaly dlouho čekat a Israilov si jako „kontrarevoluční pomlouvač“ vykoledoval v roce 1931 desetiletý trest. Na svobodu se dostal už po několika letech, ale vzápětí po propuštění spolu s dalšími čečenskými a ingušskými intelektuály sepsal dopis, ve kterém varoval sovětské úřady, že pokud nezmění své chování, hrozí v Čečensku vypuknutí „všeobecného povstání“. Vězení ho samozřejmě neminulo ani tentokrát a na

protisovětské povstání. V lednu 1940 zaslal Israilov prvnímu tajemníku Čečensko-Ingušska Bykovovi tuto deklaráci: „*Již dvacet let bojují sovětské úřady s mým lidem, aby ho zničily skupinu po skupině. Nejdříve kulaky, pak muly a 'bandity' a pak 'buržoasní nacionalisty'. Jsem si nyní jistý, že skutečným cílem této války je zničení národa jako celku. A to je důvod, proč jsem se rozhodl vést svůj lid v boji za svobodu... Kavkaz bude druhým Finskem a ostatní utlačované národy nás budou následovat.*“⁸¹ Jiným vůdcem, který připravoval povstání a do bojů se zapojil v roce 1942, byl někdejší hlavní prokurátor autonomní republiky a další bývalý komunista Majrbek Šeripov.⁸²

Samotné Israilovo povstání vypuklo v září 1941, ale boje v horách probíhaly už od února 1940 a byly natolik tvrdé, že sovětské úřady proti povstalcům nasadily dokonce letectvo, které zcela zničilo několik vesnic. Israilov odpor pečlivě organizoval a podle údajů NKVD byl schopný mobilizovat proti sovětským silám těžko uvěřitelných 24 970 bojovníků.⁸³

3.3. „Zrádci“ sovětského národa

Jedním z nejhorších zločinů stalinismu je bezesporu deportování několika celých národů během Velké vlastenecké války. Hned po napadení Sovětského svazu začalo vysídlování německé menšiny. Druhá vlna trvala od listopadu 1943 do června 1944. Šest národů – Čečenci, Ingušové, Krymští Tataři, Karačajci, Balkaři a Kalmykové - bylo deportováno do střední Asie a na Sibiř. Později došlo ještě k deportacím menších národních skupin – Meschétských Turků, Kurdů, Chemšinů z Kavkazu a Řeků, Bulharů a Arménů z Krymu.

svobodu se dostal až v roce 1939. *Avtorkhanov, Abdurahman, The Chechens and the Ingush during the Soviet Period and its Antecedents. In: Broxup Benningsen, Marie, The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 181.*

⁸¹ *Ibid.*, str. 182.

⁸² Majrbek Šeripov byl bratrem bolševického hrdiny Aslanbeka Šeripova, který v roce 1919 zahynul v boji proti bělogvardějcům. Na konci roku 1941 založil Čečensko-horsko nacionálně socialistickou stranu, která plánovala spustit povstání ve chvíli, kdy se fronta přiblíží ke Kavkazu. V listopadu 1942 sovětské jednotky jeho organizaci rozvrátily a Šeripova zabily. *Gammer, Moshe; The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 162* a Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody)*, Moskva, INSAN 1998, str. 140.

⁸³ Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody)*, Moskva, INSAN 1998, str. 135.

Záminkou k deportacím bylo obvinění z kolaborace s německou armádou. Němci o Kavkaz, který se měl po okupaci proměnit v Říšský komisariát Kavkaz, eminentně stáli a to především kvůli jeho ropným polím. Již dlouho před tím, než jejich vojska pronikla na jih Ruska, proto Němci začali „lovit“ mezi emigranty ze severního Kavkazu. Jejich největším úlovkem byl jeden z redaktorů v Berlíně vydávaného emigrantského časopisu „Kavkaz“ Ali-chan Kantěmir.

Daleko větší ryba jim ale proklouzla mezi prsty. Byl jí profrancouzsky orientovaný vnuk imáma Šamila – Said Šamil. Němci se sice snažili Saida Šamila přetáhnout na svoji stranu, ale neuspěli. Said Šamil nakonec veškeré rozhovory s Němci přerušil a na podzim 1942 odjel do Turecka. Kantěmir se pak sice snažil vystupovat ve prospěch nacistů, ale jeho vliv byl na severním Kavkaze zcela marginální.⁸⁴

Fakta, které by kolaboraci vystěhovaných národů v masovém měřítku dokazovala, jsou sporná. Skutečností je, že po útěku sovětských úředníků před frontou se v nově vytvořeném mocenském vakuu v některých oblastech (Krym, Kabardinsko-Balkarsko, Karačajevsko-Čerkesko, Kalmycko) formovaly tzv. národní výbory a ty byly později uznány Němci.

V Čečensku-Ingušsku k takovému vývoji nedošlo či spíše možná nestačilo dojít. Nejviditelnějším a takřka všeobecně rozšířeným projevem odporu vůči sovětské moci byl odpor proti verbování do Rudé armády. Dezerce odvedených branců se v autonomní republice množily stále víc a uprchlí vojáci se navíc houfně přidávali k povstalcům. Sovětské úřady proto dokonce v březnu 1942 nábor branců v Čečensko-Ingušsku zastavily a obnovily ho až po pěti měsících, tentokrát na dobrovolnické bázi.⁸⁵ Podle údajů NKVD tak v Rudé armádě během velké vlastenecké války bojovalo zhruba 17 500 Čečenců a Ingušů⁸⁶, což vzhledem k tomu, že v autonomní republice tehdy žilo více než 450 tisíc Vajnachů opravdu není mnoho.

Faktem ale zůstává, že řada odvedenců se přihlásila do boje dobrovolně a to i přesto, že na začátku Velké vlastenecké války neexistovala žádná speciální čečenská divize.⁸⁷ Čečenci a Ingušové umírali například u Stalingradu nebo v

⁸⁴ Někrič, Alexandr Mojsejevič, *Nakazannyje Narody, New York, Chronika 1978, str. 42.*

⁸⁵ *Ibid.*, str. 56.

⁸⁶ Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody), Moskva, INSAN 1998, str. 136.*

⁸⁷ Čečenci tak většinou bojovali spolu s Rusy, což jim přinášelo řadu nepříjemností. Nikdo například nebral ohledy na to, že muslimští vojáci odmítají jíst vepřové. Nakonec ovšem

proslulé brestské pevnosti⁸⁸ a do pátého října 1942 jich celkem 44 obdrželo vyznamenání, což bylo podle Conquesta více než u řady větších národů. Čečenci a Ingušové také mezi 9. listopadem 1942 a 3. březnem 1943 dokázali na válku s nacisty vybrat 12 milionů rublů⁸⁹ a spolu s tisícovkami dalších dobrovolníků budovaly obranné linie okolo Grozného, který byl v říjnu 1942 akutně ohrožen Němci.⁹⁰

V horách samozřejmě stále operovali povstalci pod vedením exkomunisty Hasana Israilova. Je ale nutné zdůraznit, že revolta vypukla už v únoru 1940, tedy v době kdy byly Sovětský svaz a Německo nejlepšími přáteli. Pravdou ale je, že Israilov později s německou pomocí počítal, což dokazuje program jím založené Sjednocené strany kavkazských bratří, která měla spojit Čečence a Inguše v protisovětském boji. Kromě bodů jako příprava ozbrojených povstání, organizování dezercí z Rudé armády nebo každodenních střetů s NKVD obsahoval program i pasáž slibující „pomoc německému desantu při provádění zadání, kterou mu uložilo hlavní velení německých vojsk“.⁹¹ V červnu 1942 také Israilov s Šeripovem vydali „Výzvu čečensko-ingušskému lidu“, ve které tvrdili, že Němci budou vítáni jen v případě, že oficiálně uznají nezávislost Kavkazu.⁹²

Německé jednotky se ale nakonec čečenského území jen dotkly, když pronikly k tehdy většinou Slovanů obývanému městu Malgobek v dnešním severozápadním Ingušsku. Pak je Rudá armáda odrazila.⁹³ K jedinému skutečnému kontaktu mezi nacisty a povstalci tak došlo v roce 1942, kdy Němci shodili do čečenských hor několik skupinek výsadkářů. Mezi vysazenými byl i

sovětské úřady zřídily podle Avtorchanova dvě mizerně vyzbrojené a vystrojené čečenské divize. Jedna z nich se v srpnu 1942, samozřejmě bez podpory tanků a děl, střetla u Stalingradu s dobře vyzbrojenými Němci a utrpěla krvavé ztráty. Avtorkhanov, Abdurahman, *The Chechens and the Ingush during the Soviet Period and its Antecedents*. In: Broxup Benningsen, Marie, *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World*, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 179 a 180.

⁸⁸ Někrič, Alexandr Mojsejevič, *Nakazannyje Narody*, New York, Chronika 1978, str. 57.

⁸⁹ Conquest, Robert, *The Nation Killers*, New York, The Macmillan Company 1970, str. 46.

⁹⁰ Někrič, Alexandr Mojsejevič, *Nakazannyje Narody*, New York, Chronika 1978, str. 56.

⁹¹ Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody)*, Moskva, INSAN 1998, str. 135.

⁹² Avtorkhanov, Abdurahman, *The Chechens and the Ingush during the Soviet Period and its Antecedents*. In: Broxup Benningsen, Marie, *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World*, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 183.

⁹³ Německá letní ofensíva začala na jihu 28. června 1942. Už 24. července museli Rusové opustit Rostov na Donu a stáhnout se za řeku. 5. srpna padl Stavropol, 9. Pjatigorsk, 11. Krasnodar a 25. srpna Mozdok. Němci také obsadili některé kavkazské průsmyky a na vrcholu Elbrusu zavlála vlajka s hákovým křížem. Ke Groznému se ale nacistickým vojskům proniknout nepodařilo a na konci listopadu museli Němci přejít do obrany, což znamenalo definitivní konec jejich plánů na ovládnutí Kavkazu a jeho naftových polí. Někrič, Alexandr Mojsejevič, *Nakazannyje Narody*, New York, Chronika 1978, str. 41 a 42.

dagestánský Avar a agent Abwehru Osman Gube, který od svého shozu v srpnu 1942 verboval do svých služeb horaly. Přes linii fronty rovněž proniklo několik desítek až několik stovek Čečenců, kteří se pak připojili k Němcům.⁹⁴

Němci se také z čečenských a ingušských zajatců Rudé armády snažili, podobně jako z jiných národů SSSR, sestavit bojové nebo alespoň pomocné jednotky. O nijak masový jev ale nešlo. Kvůli již zmíněné nechuti Severokavkazanů bojovat v Rudé armádě totiž Němci nebyli nikdy schopni získat dost „materiálu“. Zákonným rámcem pro vytváření východních dobrovolnických jednotek byla Hitlerova direktiva č. 46 ze srpna 1942. Dva měsíce poté dostal dobrovolnické jednotky na starost generál Ernst Köstring v nové funkci - „Pověřeného generála pro Kavkaz“.⁹⁵

Formování, jak Němci říkali, „orientálních“ jednotek, ale ve skutečnosti začalo již o rok dříve, jen několik měsíců po vypuknutí Velké vlastenecké války. V říjnu 1941 začal abwehr s výcvikem zvláštních jednotek tvořených kavkazskými a středoasijskými zajatci, které se měly příští rok připojit k přepokládanému útoku na Kavkaz. Operace s názvem „*Tygr B*“ probíhala v polském Rembertowu pod vedením majora Andree Mayer-Madera a dalších specialistů na guerillovou válku. Memorandum, které 30. prosince téhož roku projednalo vrchní velení pozemní armády (OKH), stanovilo, že vzniknou „*legie z následujících národů: Turkmenů, Uzbeků, Kazachů, Karakalpaků a Tádžiků. Kromě toho a) kavkazsko-mohamedánská legie z těchto národů: Ázerbájdžánců, Dagestánců, Ingušů a Čečenců, b) gruzínská legie, c) arménská legie.*“⁹⁶

Ve Slezském Neuhammeru probíhal také výcvik takzvaného „*Zvláštního svazku Bergmann*“. Většinu z asi dvou tisícovek dobrovolníků tvořili Gruzínci, ale jednotka měla i severokavkazskou rotu. Po ukončení výcviku v červenci 1942 poslali Němci jednotku do akce a jejím úkolem bylo dobýt a obsadit Křížový průsmyk na staré gruzínské vojenské cestě. To se „*Zvláštnímu svazku Bergmann*“ nezdařilo, ale dobrovolníci namísto toho ideologicky rozložili jednu kompletní sovětskou divizi, ze které pak přibližně 800 Gruzínců přešlo k Němcům.⁹⁷

⁹⁴ Mezi nimi byl i pozdější čečenský historik Abdurahman Avtorchanov. *Gammer, Moshe: The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 162.*

⁹⁵ *Tejchman, Miroslav, Ve službách Třetí říše: Hitlerovy zahraniční jednotky, Praha, Mladá fronta 1999, str. 196.*

⁹⁶ *Ibid., str. 193.*

⁹⁷ *Ibid., str. 194.*

Už v únoru 1942 vznikl takzvaný „výcvikový štáb“, který se později přejmenoval na Velitelství východních legií. Velitelství v čele s generálem Ralphem von Heyendorffem sídlilo nejdříve v Rembertowu, pak v Radomi a právě pod jeho patronací vznikaly jednotlivé „východní legiony“, jakožto „*svazky dobrovolníků bojujících za osvobození své vlasti od bolševismu a za svobodu své víry*“. V čele každého legionu stál německý důstojník, ostatní velitelská místa obsadili „domorodci“.⁹⁸

Velitelství východních legií podléhalo šest národních legionů: turkeštánský, ázerbájdžánský, gruzínský, arménský, povolžskotatarský a konečně severokavkazský, který se skládal z příslušníků jedenácti národů severního Kavkazu a pětadvaceti národů Dagestánu. V rámci legionů vznikaly polní prapory, které odjížděly postupně na frontu. Do konce roku 1943 se v Radomi zformovalo celkem devětačtyřicet praporů, sedm z nich bylo přitom tvořeno severokavkazskými dobrovolníky. Po odjezdu poslední jednotky na frontu se Velitelství východních legií rozpustilo.⁹⁹

Podobný proces jako v Radomi se rozběhl v květnu 1942 také v ukrajinském Mirgorodu. Úkolu zformovat východní dobrovolnické jednotky se tady ujal známý íránista a generál Oskar rytíř von Niedermayer. Pod jeho dohledem začalo na Ukrajině vznikat pět výcvikových legionů: turkeštánský, ázerbájdžánský, gruzínský, arménský a severokavkazský. Ten poslední se navíc dělil do čtyř jazykových skupin, z nichž jednu tvořili Čečenci a Inguši. Do května 1943 vyrostlo na Ukrajině 25 praporů, dva zesílené poloprapory, sedm stavebních praporů a tři náhradní prapory, které postupně odjížděly na frontu. Část dobrovolníků byla zařazena do 162. divize a spolu s ní pod velením generála Heyendorffa odvelena na Jadran. V září 1944 se divize, v té době asi z poloviny tvořená dobrovolníky, vzdala Britům. Důvodem byla fáma, že Američané budou Kavkazany a středoasijské vojáky považovat za Japonce a rozjezdí je tanky.¹⁰⁰

Zhruba od konce roku 1943 začaly o všechny „orientální národy“ projevovat eminentní zájem verbíři zbraní SS. V roce 1944 proto z Krymských Tatarů vznikla horská brigáda, která ale do bojů nestačila zasáhnout. Stejně neúspěšně skončil i pokus vytvořit takzvaný Kavkazský svazek zbraní SS. Jednotka začala vznikat u severoitalského Tolmezza a tvořily ji tři pluky:

⁹⁸ *Ibid.*, str. 195.

⁹⁹ *Ibid.*, str. 198 a 199.

¹⁰⁰ *Ibid.*, str. 200 a 201.

ázerbájdžánský, severokavkazský a gruzínský. Ani ona ale Němcům ve válce nijak nepomohla.¹⁰¹

S příslušníky „orientálních“ národů měli Němci roztodivné a ne úplně dobré zkušenosti. Například generál Heyendorff dělil své vojáky takto: „*Pětina... dobrá, pětina špatná, tři pětiny labilní.*“¹⁰² Přímou o Čečencích Němci soudili, že sice proti sovětským vojskům bojují s mimořádným elánem, ale nelze je přimět, aby dodržovali tuhou německou disciplínu.¹⁰³

Spolu s Němci bojovalo ve válce celkem 300 tisíc dobrovolníků různých sovětských „orientálních“ národů. Zhruba 70 tisíc z nich bylo Kavkazanů. Šlo o 21 tisíc Gruzínců, 18 tisíc Arménů, stejně tolik Ázerbájdžánců a 13 tisíc Severokavkazanů. Jiných 25 tisíc dobrovolníků, převážně Kavkazanů, působilo u pomocných jednotek a dalších sedm tisíc u luftwafe a SS. Určit přesný počet Severokavkazanů v německých službách z těchto údajů nelze. Pravděpodobně jich ale mohlo být 15 až 20 tisíc.

Není to sice číslo nijak nízké, ale faktem je, že s Němci spolupracovali příslušníci většiny národů Sovětského svazu a to často v daleko větší míře než obyvatelé severního Kavkazu. Koneckonců v německé armádě sloužilo zhruba 700 tisíc Rusů,¹⁰⁴ tedy přibližně sedm promile tohoto tehdy skoro stamilionového národa. Na severním Kavkaze a v Dagestánu žilo během sčítání obyvatel z roku 1939 více než dva miliony příslušníků neslovanských národů. Z toho plyne, že ke spolupráci s Němci se uchýlilo šest až deset promile zdejších obyvatel, tedy řádově stejně jako Rusů. Celkově lze proto konstatovat, že míra přímé kolaborace u severokavkazských národů nijak nevybočila z průměru ostatních národů SSSR.

Pozoruhodné je i to, že deportace přišly až po zatlačení německé armády zpět, tedy v době kdy už země akutně ohrožena nebyla. Stalinovi proto zřejmě nešlo o nic jiného, než o zpacifikování věčně odbojného Kavkazu. Výběr Čečenců, jako početně nejsilnějšího a nejbojovnějšího národa byl vcelku jasný. Proč ale byli deportováni Karačajci nebo Balkaři a ne dagestánští Avarové nebo Kabardinci nelze dnes uspokojivě vysvětlit.

¹⁰¹ *Ibid.*, str. 202 a 203.

¹⁰² *Tejchman, Miroslav, Ve službách Třetí říše: Hitlerovy zahraniční jednotky, Praha, Mladá fronta 1999, str. 203.*

¹⁰³ *Conquest, Robert, The Nation Killers, New York, The Macmillan Company 1970, str. 100.*

¹⁰⁴ *Ibid.*, str. 172.

3.4. Deportace

K vysídlování menšího počtu obyvatel severního Kavkazu docházelo už na začátku roku 1943, tedy hned poté co Rudá armáda dokázala z této oblasti vytlačit německá vojska. Dokládá to například jedno z hlášení Lavrentije Pavloviče Beriji Stalinovi, které zaznamenal Dmitrij Volkogonov. *„NKVD pokládá za účelné vystěhovat z měst Stavropol, Kislovodsk, Pjatigorsk, Miněralnyje vody... rodinné příslušníky banditů, aktivních německých přísluhovačů, zrádců, vlastizrádců a těch, kteří dobrovolně odešli s Němci a vypovědět je natrvalo do Tádžické SSR jako speciální vysídlenec. Přesídlit je třeba 735 rodin – 2238 osob. Prosím o Vaše pokyny,“* žádal tehdy Berija a „Hospodář“ mu povolení samozřejmě udělil.¹⁰⁵

Přípravy na masové deportace čečenského a ingušského národa se rozběhly na konci roku 1943. V říjnu přijela do autonomní republiky operativní skupina vedená Berijovým náměstkem Bogdanem Zacharevičem Kobulovem, která zde sbírala nejrůznější informace. Zajímala ji geografie a ekonomika země, rozložení jejího obyvatelstva, činnost stranických a státních orgánů, ale také fakta o protisovětských vystoupeních z raných dvacátých let. Výsledkem snažení Kobulovovy skupiny byla - *„Důvodová zpráva o situaci v rajónech Čečensko-ingušské ASSR“*.¹⁰⁶

Berija pak na základě této zprávy rozhodl o dalším postupu. Do autonomní republiky se nejdříve vydaly osmi až dvanáctičlenné skupiny čekistů, kteří místním lidem tvrdili, že jsou zde kvůli povstalcům a německým parašutistům, ve skutečnosti ale „mapovali terén“. Jejich úkolem bylo zjistit přesný počet obyvatelstva a jeho rozložení, vyhotovit jmenné seznamy a vtisknout si do paměti rozložení cest, pěšin a soutěsek.¹⁰⁷

18. listopadu Berija schválil předložený plán na deportaci všech Čečenců a Ingušů. Plán, kterému se začalo kódově říkat „Čečevica“ (Čočka) byl přísně tajný a jeho součástí byl návrh *„dohodnout se s velitelem Severokavkazského vojenského okruhu generál-poručíkem Kurdžu movem, aby umožnil vyslat jednotky NKVD do hor pod krytím jednotek Rudé armády, které nacvičují boj ve*

¹⁰⁵ Volkogonov, Dmitrij Antonovič, *Triumf a tragédia: Politický portrét J. V. Stalina*, Bratislava, Spektrum 1990, 2. díl, str. 237.

¹⁰⁶ Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody)*, Moskva, INSAN 1998, str. 141.

¹⁰⁷ *Ibid.*, str. 142.

vysokohorském terénu“.¹⁰⁸

29. ledna 1944 Berija schválil další materiál - „Instrukci o způsobu provedení vysídlení Čečenců a Ingušů“. V preambuli materiálu stálo: „Vysídlení podléhají čečenští a ingušští obyvatelé Čečensko-Ingušské republiky“. Dále dokument upřesňoval, že se deportace týkají všech komunistů a svazáků, nehledě na jejich postavení, a také všech pracovníků sovětských, stranických či hospodářských úřadů, kteří budou ve své práci pokračovat na novém místě určení. Berija také rozhodl, že operace „Čečevica“, za kterou přímo zodpovídali čekisté I. A. Serov, A. N. Apollonov, S. N. Kruglov a B. Z. Kobulov, začne hned za svítání, aby už večer mohla být velká část Čečenců a Ingušů z lehce dostupných aulů svezena na železniční stanice.¹⁰⁹

Brzy poté se rozběhly přípravy v Kazašské SSR a dalších středoasijských republikách, které měly již brzy přijmout statisíce vysídlelců. Do Grozného také 11. února přijela komise, jež měla za úkol zdokumentovat a sečíst všechna hospodářská zvířata, která bude nutno převzít z celkem 391 čečenských a ingušských kolchozů. Šlo o celkem 209 181 krav, o 236 700 koz a ovcí, o 18 895 koní a o 20 783 volů. Vysídlením horalů se zabývalo i sovětské politbyro, které akci schválilo 11. února.

O devět dní později přijel do Grozného ve svém obrněném vlaku sám Berija,¹¹⁰ aby na akci osobně dohlížel. O datu akce rozhodl jeho náměstek Serov, který 21. února Beriju písemně informoval, že přípravy jsou již hotovy: „Vycházím-li z předloženého a také z podmínek přímo na místě (vývoj zimního počasí, tržové dni, svátky místních lidí atd.), nemohu než potvrdit, že nejvhodnějším dnem pro začátek operace je 22. nebo 23. únor tohoto roku.“¹¹¹ Pozoruhodné je, jak rozsáhlé lidské a materiální zdroje byl Stalin na vrcholu Velké vlastenecké války ochoten obětovat. Na operaci vyčlenil 100 000 členů jednotek NKVD a dalších 19 000 operativních pracovníků NKVD, NKGB a SMERŠe. Na 459 486 Čečenců a Ingušů, kteří byli na seznamech čekalo zhruba 6000 automobilů, 14 200 krytých a přibližně 1000 otevřených vagónů.¹¹²

¹⁰⁸ Ibid., str. 142.

¹⁰⁹ Ibid., str. 142.

¹¹⁰ Gammer, Moshe; *The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 167.

¹¹¹ Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody)*, Moskva, INSAN 1998, str. 144 a 145.

¹¹² Gammer, Moshe; *The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 166.

Akce „Čečevica“ vypukla za úsvitu 23. února, v den šestadvacátého výročí založení Rudé armády. Vlastní provedení bylo profesionální, rychlé a nemilosrdné. Z Berijova hlášení Stalinovi, plyne, že již během několik málo hodin jeho lidé pochytili zhruba pětinu svých obětí: „*Dnes 23. února za úsvitu začala operace na vysídlení Čečenců a Ingušů. Vysídlení probíhá normálně. Potíže zasluhující pozornost se nevyskytly... 842 osob určených k deportaci bylo zavřeno. Do 11. hodiny dopolední bylo z obydlených míst odvezeno 94 741 lidí, tj. 20 procent těch, kteří podléhají vysídlení, 20 023 lidí z nich bylo naloženo na železniční vagóny.*“¹¹³

Harmonogram kompletního přesídlení dvou celých národů Berija rozplánoval na osm dní. Během prvních tří dnů měli čekisté „zpracovat“ přibližně 300 tisíc Vajnachů z nížin, ve zbylých dnech měli přijít na řadu obyvatelé hor. V podstatě hotovo ale bylo už 29. února, tedy po šesti dnech, a Berija tak mohl 1. března triumfálně hlásit do Kremlu: „*Posílám výsledky operace na vystěhování Čečenců a Ingušů. Vysídlení začalo 23. února ve většině rajónů, přičemž dočasně vyloučena byla vysokohorská obydlená místa. Do 29. února bylo vysídleno a naloženo na železniční vozy 478 479 lidí, z toho 91 250 Ingušů. Naloženo bylo 180 vlaků, ze kterých už 159 odjelo na místa nového určení... zavřeno bylo 2 016 antisovětských elementů... zabaveno bylo 20 072 střelných zbraní, z toho pušek - 4 868, kulometů a automatů - 479*“¹¹⁴

Jen v nejdlehlších horských aulech, které odřízla sněhová vichřice, se schovával zbytek obětí. I na většinu těchto lidí ale postupně došlo a podle Bugajových údajů tak vlaky, které ojediněle jezdily až do konce března, odvezly z autonomní republiky celkem 493 269 Čečenců a Ingušů.¹¹⁵ Stalin byl s průběhem operace spokojen a Berijovi proto nařídil, aby vybrané osoby ocenil Suvorovovým řádem prvního stupně. Jeho nositeli se stali například Berijovi náměstci – Serov, Apollonov, Kruglov a Kobulov nebo tehdejší velitel SMERŠe V. S. Abakumov.

Scénář byl vždy stejný. Těžkými zbraněmi vybavení policisté neprodyšně obklíčili každou jednotlivou vesnici. Pak vzbudili obyvatele a nechali je shromáždit, aby jim velitel operace mohl přečíst dekret o jejich vysídlení. Někdy

¹¹³ Bugaj, Nikolaj Fedorovič, Iosif Stalin – Lavrentiju Berii: *Ich nado deportirovat, dokumenty, fakty, komentarii*, Moskva, Družba narodov 1992, str. 103.

¹¹⁴ *Ibid.*, str. 105.

¹¹⁵ Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody)*, Moskva, INSAN 1998, str. 148.

vesničané dostali čtvrt či půl hodiny na to, aby si zabalili osobní věci. Zavazadlo, které si mohla rodina vzít, ovšem nesmělo vážit více než 20 kilogramů.¹¹⁶ Častou praxí ale bylo, že čekisté dovolili vysídlencům narychlo sebrat jen pár věcí nebo dokonce vůbec nic. To mělo své výhody. Co zůstalo v domech, totiž většinou čekisté rozkradli. Lidi pak čekisté naložili na nákladní auta (nejčastěji studebakery poskytnuté americkou vládou) a pak je svázeli k vlakům.¹¹⁷

V Grozném zvolili čekisté poněkud sofistikovanější metodu. Podle svědků vyzvali nejdříve obyvatelstvo, aby se zúčastnilo oslav. Zástupce velitele zde dislokovaného pluku pak vystoupil na tribunu a všem přítomným přečetl dekret o vysídlení. „*Veškerý odpor je zbytečný, jste obklíčeni ozbrojenými jednotkami,*“ dodal vzápětí. Zděšený dav se pak pod vedením místních funkcionářů rozešel k předem určeným místům, kde už čekaly nákladní automobily. Pak byli lidé naloženi na korby a odvezeni na železniční stanici.¹¹⁸

Na jiných místech zase muže pozvali, aby se přišli podívat na jezdecké závody. Místo jezdců a koňů na ně ovšem samozřejmě čekaly nákladní automobily. Někde došlo k přestřelkám, ale odpor dokázaly sovětské jednotky vždy brzy zlomit.

V asi šesti těžko dostupných aulech, odkud nešlo svázat Čečence nákladními auty, zvolili čekisté jiné řešení a všechny obyvatele na místě postříleli, včetně žen a dětí. Takto v některých případech dopadli i pacienti nemocnic¹¹⁹ a samozřejmě se takto občas postupovalo i proti těm, kteří měli smůlu a jen se prostě nevešli na auto nebo do vlaku. Cesta z některých těžko dostupných aulů byla uprostřed zimy tak vyčerpávající, že ji především starší lidé nedokázali zvládnout. Pokud nedokázali jít, čekisté je nechali ležet ve sněhu, popřípadě je dobili pažbami.

Zhruba 700 lidí čekisté zaživa upálili ve vesnici Chajbach. Staré lidi, děti,

¹¹⁶ Někrič, Alexandr Mojsejevič, *Nakazannyje Narody, New York, Chronika 1978, str. 57 a Gammer, Moshe; The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 167 a 168.* Dunlop ovšem ve své knize uvádí krajně nepravděpodobný údaj (Čečenci chodili k vlaku pěšky nebo je svázela přeplněná nákladní auta), podle kterého mohlo mít zavazadlo až 500 kg. *Dunlop, John B., Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict, Cambridge University Press 1998, str. 67.*

¹¹⁷ *Gammer, Moshe; The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 167.*

¹¹⁸ *Dunlop, John B., Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict, Cambridge University Press 1998, str. 64.*

¹¹⁹ Čekisté například zmasakrovali 62 pacientů nemocnice v Urus-Martanu. *Gammer, Moshe; The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 176.*

těhotné ženy a nemocné prohlásili za neschopné transportu a „ubytovali“ je ve stájích. Pak zatloukli dveře a okna prkny a budovy podpálili. Komu se podařilo prorazit ven, skosili dávkou z kulometu. Mezi mrtvými byla babička, teta a dva malí bratřenci Džochara Dudajeva.¹²⁰

Deportace neminula ani etnické Vajnachy, kteří až do února 1944 autonomní republiku řídili. 29. února vyjel do Alma-Aty vlak s prominenty, ve kterém mezi jinými seděl i dosavadní předseda Prezidia Nejvyššího sovětu republiky. Podmínky v něm byly výrazně lepší než v obyčejných konvojích a nedoprovázela ho ani ozbrojená eskorta. Kazašské úřady dostaly od Beriji rozkaz, aby této speciální skupině vysídlelců zajistily slušnou práci a snesitelné životní podmínky.¹²¹

NKVD se zaměřil také na všechny Čečence a Inguše, kteří žili na jiném místě Sovětského svazu než v autonomní republice. Obklíčeno a odvezeno tak bylo i přibližně 30 tisíc Čečenců, kteří žili v severním Dagestánu. Stejně dopadli i ti Čečenci a Ingušové, kteří bydleli ve Vladikavkaze. Deportace neminula takřka nikoho, kdo žil v hranicích Sovětského svazu a Někrič zmiňuje jen jako zvláštnost dvojici moskevských Čečenců, kterým se podařilo vysídlení vyhnout.¹²² Do transportů šli dokonce i ti, kteří byli již dříve poslání do GULAGu. Také Vajnachové, kteří sloužili v Rudé armádě, byli propuštěni ze služby a ještě do konce války převezeni do střední Asie.¹²³ Berija nechal spolu s potrestanými národy odvézt i některé Rusy, které považoval za problematické. Z transportu byly vyjmuty ty „domorodé“ ženy, které se provdaly za Rusa nebo příslušníka jiného nepotrestaného národa. Naopak ruské manželky Čečenců a Ingušů, pokud nesouhlasily s rozvodem, sdílely osud svých mužů.¹²⁴

Některým mužům z horských aulů se podařilo transportu uniknout. NKVD je pak dlouho v horách pronásledovala a jen v roce 1944 dokázali čekisté pochyťat 2213 čečenských a ingušských rebelů.¹²⁵ V horách navíc stále ještě operovali

¹²⁰ Svante, E. Cornell; *Small Nations and Great Powers: A Study of Etnopolitical Conflict in the Caucasus*, Routledge 2001, str. 198.

¹²¹ Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody)*, Moskva, INSAN 1998, str. 147.

¹²² Někrič, Alexandr Mojsejevič, *Nakazannyje Narody*, New York, Chronika 1978, str. 59.

¹²³ Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody)*, Moskva, INSAN 1998, str. 149.

¹²⁴ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 66.

¹²⁵ Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody)*, Moskva, INSAN 1998, str. 152.

povstalci pod vedením Hasana Israilova. V samém závěru roku 1944 ale došlo i na Israilova, když ho zabili dva jeho bodyguardi koupení NKVD.¹²⁶ Malé partyzánské skupinky pod vedením šejka Qureishe Belhoreva ale dokázaly v čečenských, dagestánských a osetinských horách operovat dlouhá léta.¹²⁷

Poslední protisovětský abrek (tradiční označení pro kavkazského povstalice či zbojníka) Chasucha Magomadov podlehl přesile čekistů až v roce 1976. Podle vyprávění svědků sešel starý a nemocný Magomadov z hor do své rodné vesnice, aby zemřel. Na hřbitově ho ale našli děti, které o starém abrekovi pověděli řediteli školy a ten hned informoval úřady. Na hřbitově se pak 28. března 1976 strhla přestřelka, během které zemřel Magomadov a tři jeho protivníci.¹²⁸ Podle dobové zprávy o události, kterou vypracoval tehdejší ministr vnitra autonomní republiky F. L. Buz, ovšem kromě Magomadova zemřel jen jeden pracovník místního sovchozu.¹²⁹

3.5. Život v kazašských stepích

Několikatýdenní cesta vlakem probíhala za velmi tvrdých podmínek, Čečenci si mohli vzít jen osobní zavazadla a tato výsada byla navíc většinou povolena jen ženám. Ve vagónech se prakticky netopilo, jídla bylo málo a panovaly zde zcela katastrofální hygienické podmínky. Epidemie tyfu a jiných nemocí brzy zabily desetitisíce lidí. Mrtvolky se většinou pouze vyhazovaly z vlaku.

Transport proběhl nadmíru úspěšně, čekisté totiž využili zkušenosti získané při předchozích deportacích Karačajců a Kalmyků. Do vozů se jim tak podařilo napěchovat více lidí než dříve a to včetně osobních zavazadel. Na transport tak stačilo „jen“ 12 525 vagónů. Tehdejší poměry dobře ilustruje hlášení

¹²⁶ Gammer, Moshe; *The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 163.

¹²⁷ Čekistům se sice podařilo šejka Belhoreva v roce 1947 polapit, ale bojůvky operovaly v horách ještě v padesátých letech. Belhorev nebyl po svém dopadení kupodivu popraven, dostal „jen“ desetiletý trest. Benningson, Alexandre; *Wimbush, Enders, Mystics and Commisars: Sufism in the Soviet Union*, C. Hurst & Co. Publishers 1985, str. 29.

¹²⁸ Gammer, Moshe; *The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 162 a 163.

¹²⁹ Buzovu zpráva a další informace o čečenské legendě Magomadovi včetně řady fotografií lze najít na internetu. Například na adrese – www.vedeno.net/forum/lofiversion/index.php?t1210.html.

NKVD z 18. března 1944: „Požadovaný počet železničních vozů se podařilo snížit o 2 652, tj. o 45 vlaků (každý o 65 vozech). Zhuštění nákladu speciálního kontingentu ze 40 na 45 osob na vůz je s ohledem na skutečnost, že 40 až 50 procent tvoří děti, zcela účelné.“¹³⁰

Na utrpení Čechenců během často mnohatýdenní cesty vzpomíná například bývalá učitelka Nura Cutijejovová: „V našem vagónu bylo 120 lidí. Vlak stál na stanici celou noc až do šesti do rána. Když za úsvitu začalo dovnitř proudit světlo skrz dvě maličká okna, začali lidé hledat svá zavazadla... Nakonec jsme se přesvědčili, že bagáž ukradli vojáci... když slunce začalo zapadat, vlak zastavil kdesi ve stepi a my jsme mohli na hodinu na vzduch. Sotva jsme se ale dokázali poznat, všichni totiž byli černí od uhelného mouru... Postupně se začaly objevovat nemoci a o několik dní později jsme zjistili, že starci, které cesta vyčerpávala, začali umírat. Pohřbeni byli rovnou ve stepi, hned u vagónů... 22 března v 11 hodin dopoledne jsme konečně mohli vystoupit v Leninogorsku na východě Kazachstánu. Všude byl sníh a mráz jako na Sibiři. Byl to pohled k pohledání: Deportovaní, vyčerpaní po cestě, sotva se držící na nohou, vynášeli své nemocné příbuzné ven... mrtví a umírající leželi takřka podél všech vagónů dlouhého vlaku.“¹³¹

Většinu deportovaných nečekalo po vystoupení z vlaku nic než zima a hlad. Lidé se neměli uprostřed zimy kde ubytovat,¹³² chyběly potraviny, oblečení a boty. Čechenci a Ingušové skončili většinou v Kazašské a v menší míře také v Kirgizské SSR. Někde žili deportovaní zcela odděleně od místního obyvatelstva, většinou ale byli přiřazeni do kazašských či kirgizských sovchozů a kolchozů.¹³³ Kromě práce v zemědělství či továrnách, museli Čechenci a Ingušové pomáhat na některých „stavbách komunismu“, jako bylo třeba hloubení zavlažovacích kanálů nebo budování železničních tratí. Z 244 tisíc dospělých Čechenců a Ingušů pracovalo v roce 1956 155 tisíc osob, nejvíce z nich v zemědělství – 91 600, v

¹³⁰ Toto hlášení NKVD je zmíněno v knize Gajev, S., Chadisov M., Čagajevová, T.; Chajbach: *Sledstvie prodolžajetsja, Groznyj 1994*, str. 264. Citováno dle Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čechensko, vítězství a prohry, Praha, Themis 2000*, str. 61.

¹³¹ Svědectví Nury Tsutijejovové zaznamenala Tamara Chagajevová, zveřejněno je na serveru - www.watchdog.cz.

¹³² Například ve Frunzenské oblasti bylo pro 8 950 rodin připraveno jen 1675 místností a v Kameninském rajóně čekalo na 900 rodin pouhých 18 bytů. Někrič, Alexandr Mojsejevič, *Nakazannyje Narody, New York, Chronika 1978*, str. 104.

¹³³ Celkem 645 tisíc nuceně vysídlených poslaly sovětské úřady do 4036 kazašských a kirgizských kolchozů, 254 sovchozů, 167 měst a jiných pracovních míst. *Ibid.*, str. 104.

průmyslu 28 300 a v rozličných organizacích a úřadech 25 000.¹³⁴

Nejhorších bylo několik prvních let, pak se poměry přece jen zlepšily. Jak vzpomínal Salambek Hadžijev, v roce 1991 sovětský ministr chemického průmyslu: „První tři nebo čtyři roky byly nejtěžší, protože v letech 1946 a 1947 byla špatná úroda a hlad. Vzpomínám si, jak lidé, když neměli co jíst, jedli trávu. Z nějakého důvodu však z trávy otekli. Člověk má nafouklé, ale přitom skoro průhledné břicho, kůže má průsvitnou a dříve nebo později umře. Chodili jsme do škol a město bylo hned vedle, šest kilometrů od nás. Děti tam chodily do muzea, ale my Čečenci jsme tam nesměli. Nesměli jsme opustit vykázanou vesnici, a tak jsme se skrývali a chodili do města tajnými postranními cestičkami. Teprve tam jsme se zase přidali ke své třídě. Už tehdy jsme chápali, že tu něco není v pořádku.“¹³⁵

Sovětské úřady si akutní nouzi mezi Čečenci a Inguši dobře uvědomovaly. Ještě v roce 1948 napočítaly v Kazachstánu 118 259 zvláštních přesídlenců, kterým akutně chyběly potraviny. 2950 z nich trpělo dystrofií z podvýživy a vyčerpání. Řada lidí navíc již kvůli hladu zemřela a to především děti.¹³⁶ Obrovské problémy působila malá kapacita místních škol. Řada dětí a mladých lidí proto nezískala takřka žádné vzdělání. Tento nedostatek se navíc zlepšoval jen velmi pomalu. V roce 1944 chodilo v Kazachstánu z 97 891 dětí vysídlených ze severního Kavkazu do školy jen 8 475, v polovině roku 1946 z 89 102 dětí 22 020 a v roce 1952 z 91 943 dětí 33 702.¹³⁷

Celkem lze říci, že život příslušníků potrestaných národů se nijak nelišil od života dalších zvláštních vysídlenců, kterých byla v Sovětském svazu již od dob kolektivizace celá řada. Na rozdíl od některých vysídlených, ale měli Kavkazané zůstat ve vyhnanství na věky. 26. listopadu 1948 totiž Nejvyšší sověť SSSR vydal tajný dekret, který potvrzoval, že vysídlení potrestaných národů je nevratné, věčné a nikdo z jejich příslušníků nesmí získat právo na návrat. „Kvůli utužení režimu vysídlených Čečenců, Karačajců, Ingušů, Balkarů, Kalmyků, Němců, Krymských Tatarů atd., a také kvůli tomu, že v době jejich vysídlení nebyly určeny lhůty jejich

¹³⁴ Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody)*, Moskva, INSAN 1998, str. 258.

¹³⁵ Rozhovor autorů knihy *Čečensko, vítězství a prohry* se Salambekem Hadžijevem. Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 70.

¹³⁶ Někrič, Alexandr Mojsjejevič, *Nakazannyje Narody*, New York, Chronika 1978, str. 108.

¹³⁷ Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody)*, Moskva, INSAN 1998, str. 262.

vyhnanství, se stanovuje, že vysídlení výše zmíněných osob do vzdálených oblastí Sovětského svazu je provedeno navěky, bez práva na návrat do míst jejich dřívějšího bydliště,“ stálo ve výnosu. Stejný dekret také určoval, že každý deportovaný, který se bez dovození vzdálí z vyhrazeného místa, bude potrestán dvaceti roky nucených prací. Lidé, kteří uprchlíkovi pomohli nebo jej ukrývali, riskovali „jen“ pětiletý trest.¹³⁸ Útěky byly přesto poměrně časté, i když jejich počet limitoval fakt, že se nebylo kam vrátit. Ze zprávy ministerstva vnitra SSSR k 1. říjnu roku 1948 plyne, že dosud celkem uteklo 15 992 severokavkazců a 2 637 z nich stále unikalo.¹³⁹

Bez dovození se mohli Čečenci a Ingušové vzdálit maximálně tři kilometry od svého bydliště. O souhlas s každou delší cestou museli žádat NKVD. Plnění tohoto nařízení sovětské úřady striktně vyžadovaly, což občas přinášelo absurdní situace. Bývalo například obvyklé, že těch několik Čečenců, kteří zůstali nebo mohli zůstat v komunistické straně¹⁴⁰ svázal na schůze nákladník s ozbrojenou eskortou na korbě.¹⁴¹ Nemožnost volně se pohybovat zvláště trápila rozdělené rodiny. Čekisté totiž vyložili Čečence a Inguše na místě určení přesně tak, jak je v jejich domech zastihli. Stávaly se proto případy, kdy byl člen rodiny, který šel zrovna na návštěvu, oddělen od svých příbuzných a naopak host musel v Kazachstánu žít s těmi, které přišel navštívit.¹⁴²

NKVD všechny deportované pečlivě sledoval a jak plyne z údajů M. Kuzněcova, náčelníka odboru NKVD pro zvláštní vysídlenec, vytvořila kolem nich hustou agenturní síť. Již v červnu 1944 měla tato síť 19 096 agentů a konfidentů, přičemž 11 699 z nich mělo na starosti příslušníky národů severního Kavkazu, Krymu a Kalmyky.¹⁴³

Ke kontrole a ovládnutí potrestaných národů ovšem sovětské úřady používaly i další prostředky a ze zprávy určené poválečnému sovětskému ministru vnitra Sergeji Kruglovovi dokonce plyne, že se snažily využít přirozené autority muslimských duchovních, kterých tehdy v Kazachstánu, Kirgizstánu a

¹³⁸ *Ibid.*, str. 236.

¹³⁹ *Ibid.*, str. 241.

¹⁴⁰ V polovině roku 1946 žilo v Kazachstánu mezi všemi nuceně vysídlenými jen 1 923 komunistů. Čečenců mezi nimi bylo pouze 232 a Ingušů 92. *Ibid.*, str. 259.

¹⁴¹ *Někrič, Alexandr Moisejevič, Nakazannyje Narody, New York, Chronika 1978, str. 101.*

¹⁴² *Gammer, Moshe; The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 176.*

¹⁴³ *Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody), Moskva, INSAN 1998, str. 228 a 229.*

Uzbekistánu žilo 951. „*Mulové prokázali, že mají značný vliv na upevnění hospodářské situace zvláštích vysídlenců, na jejich poctivý vztah k práci a na ozdravení politických nálad,*“ stojí ve zprávě. Mulové ovšem s Moskvou příliš nespolupracovali. Za všechny stačí zmínit případ muly Alieva ze Sverdlovského rajónu, který své soukmenovce vyzval, aby nechodili k volbám, protože mezi kandidáty do Nejvyššího sovětu SSSR nejsou žádní čečenští nebo ingušťí kandidáti.¹⁴⁴ Dalším nechtěným důsledkem činnosti kavkazských mulů bylo rozšíření radikálních súfijských myšlenek v sovětské střední Asii, hlavně v Kazachstánu a Uzbekistánu.¹⁴⁵

I přes permanentní dozor působili přesídlenci neustálé obtíže a sovětské úřady byly například nuceny řešit celou řadu sporů mezi místním obyvatelstvem a příslušníky deportovaných národů. Přeborníky byly v tomto ohledu Čečenci, kteří se dostávali do konfliktů nejčastěji ze všech. K nejzávažnějším etnickým nepokojům došlo v Ust'-Kamenogorsku ve východním Kazachstánu, kde se do srážek zapojilo zhruba 500 osob.¹⁴⁶

Čečensko-ingušťská autonomní republika přestala mezitím existovat. Výnos Nejvyššího sovětu RSFSR z 25. června 1946 to zdůvodňoval kolaborací obyvatel s Němci: „*Během Velké vlastenecké války, když lid SSSR heroicky bránil čest a nezávislost otčiny... mnoho Čečenců a Krymských Tatarů se podníceno německými agenty přidalo k dobrovolnickým oddílům... a spolu s německými jednotkami se zapojilo do boje proti Rudé armádě... Nejvyšší sovět Ruské sovětské federativní socialistické republiky proto rozhodl... potvrdit rozpuštění Čečensko-ingušťské ASSR a změnit Krymskou ASSR na Krymskou provincii*“¹⁴⁷

Části území republiky si rozdělila Gruzie, Severní Osetie a Dagestán, ze zbytku vznikla Grozněnská oblast, integrální součást Ruska. Většinu horských aulů čekisté vypálili a mnoho tradičních čečenských sídel dostalo nová ruská jména, aby byla zhlazena veškerá památka na deportované. Z Urus-Martanu se tak například stal Krasnoarmějskij a z Ačchoj-Martanu zase Novoselskij.¹⁴⁸ Do čečenských a ingušťských domů se stěhovali Rusové, Osetinci a Dagestánci,

¹⁴⁴ *Ibid.*, str. 262 a 264.

¹⁴⁵ *Benningsen, Alexandre; Wimbush, Enders, Mystics and Commisars: Sufism in the Soviet Union, C. Hurst & Co. Publishers 1985, str. 30.*

¹⁴⁶ *Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody), Moskva, INSAN 1998, str. 265.*

¹⁴⁷ Citováno z *Conquest, Robert, The Nation Killers, New York, The Macmillan Company 1970, str. 47.*

¹⁴⁸ *Někrič, Alexandr Mojsejevič, Nakazannyje Narody, New York, Chronika 1978, str. 58 a 59.*

čečenské památky a hřbitovy byly ničeny.

Sovětské úřady sice na území bývalého Čečenska-Inguška posílali uprchlíky z válkou zasažených oblastí země, pracovních sil byl přesto pořád nedostatek. Nejvíce postiženo bylo zemědělství, ale také pro válku důležitý ropný průmysl. Zlepšení nepřineslo ani organizování brigád mezi ruskými studenty v Grozném, kteří měli dočasně pomoci čečenskému hospodářství než dorazí přistěhovalci z válkou postiženého Kursku a Orlu.¹⁴⁹

3.6. Jaké byly ztráty

Určit kolik Čečenců zemřelo během deportací je extrémně obtížné. Údaje sovětských orgánů totiž většinou směšují Čečence s Inguši, často jsou neúplné nebo si rovnou protirečí. Jasně je, že stovky až tisíce lidí zemřely, ještě před tím než je čekisté naložili do vlaků. Samotná cesta byla vyčerpávající a zahynuly při ní další tisíce až desetitisíce lidí. Podle Bugaje odjelo do konce března 1944 na východ 493 269 Vajnachů.¹⁵⁰ Gammer se ale odvolává na jedno z hlášení Beriji Stalinovi z července 1944, podle kterého toto číslo mělo do léta stoupnout na konečných 496 480 Čečenců a Ingušů.¹⁵¹ Počty Vajnachů vysazených na východě se bohužel výrazně liší. Podle šéfa transportu generála Boškova došlo na místo určení 491 768 Vajnachů, podle dalšího hlášení to bylo ovšem jen 467 768 lidí, kteří skončili v Kazachstánu, Kirgizstánu, Vologdě, Kostromě a Ivanovské oblasti a konečně Chruščov ve své tajné řeči na XX. sjezdu KSSS mluvil o 400 478 Čečencích a Inguších deportovaných do Kazachstánu a Kirgizstánu. Z toho se dá vyvodit, že obětí cesty mohlo být méně než pět tisíc, bezmála 29 tisíc, ale také přes 96 tisíc.¹⁵² Na první pohled se zdá, že by tak velké rozdíly šly vysvětlit prostě tím, že se Chruščovova čísla na rozdíl od zbylých dvou omezují jen na Kazachstán a Kirgizstán. Tak tomu ale není, protože právě do obou středoasijských republik došla absolutní většina Čečenců a Ingušů. Jasně je jen

¹⁴⁹ *Avtorkhanov, Abdurahman, The Chechens and the Ingush during the Soviet Period and its Antecedents. In: Broxup Benningsen, Marie, The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 185.*

¹⁵⁰ *Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je goďy), Moskva, INSAN 1998, str. 148.*

¹⁵¹ *Gammer, Moshe; The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006, str. 172.*

¹⁵² *Ibid., str. 172.*

to, že některé údaje jsou chybné nebo nekompletní.

Špatné životní podmínky v Kazachstánu a Kirgizstánu vedly k dalšímu umírání. Bugaj, s odkazem na údaje oddělení MVD pro speciální osídlení uvádí, že deportovaných Čečenců, Ingušů, Karačajců a Balkarů v letech 1944 až 1948 zemřelo dohromady 144 704, což bylo 23,7 procenta z počtu, ve kterém do Střední Asie dorazili.¹⁵³ Přesná čísla pro jednotlivé národy neexistují, a tak nezbyvá než odhadnout, že Vajnachů, pokud jejich mortalita byla obdobná jako u jiných národů, zemřelo během prvních čtyř let po deportacích zhruba 100 tisíc. Umírání samozřejmě pokračovalo i v letech 1948 až 1956, ovšem již pomaleji.

Vzhledem k nespolehlivosti a nejednoznačnosti těchto údajů jsou zdaleka nejspolehlivější metodou, jak vyjádřit ztráty Čečenců, staré „sovětologické“ počty vycházející z populační dynamiky deportovaných národů. Jde samozřejmě o ztráty nepřímé, které v sobě zahrnují i děti, které se vlivem úmrtí či strádání rodičů nenarodily. S těmito výpočty začal už Robert Conquest, který poukázal na to, že Čečenců mezi léty 1939 a 1959, kdy proběhla oficiální celostátní sčítání obyvatel, přibývalo daleko pomaleji než dalších národů Sovětského svazu. Počet obyvatel Sovětského svazu tehdy, nehledě na ztráty utrpěné během Velké vlastenecké války, stoupl ze 170 557 093 na 208 826 650, tedy o celých 22.4 procenta. Počet Čečenců se naopak zvýšil o pouhá 2.6 procenta – z 407 968 osob na 418 756.¹⁵⁴ Růst počtu Čečenců v inkriminovaném období 1939 až 1959 Conquest porovnával také s růstem jejich počtu v letech 1926 a 1939. Někrič postupoval stejně a navíc přidal i období 1959 až 1970. Také tyto výsledky přesvědčivě ukazují, že Čečenci byli v letech 1939 až 1959 vystaveni genocidě.¹⁵⁵ Mezi roky 1926 a 1939 jich totiž přibylo 28.1 procenta a mezi roky 1959 a 1970 dokonce 46.3 procenta. Vývoj počtu Čečenců v SSSR v letech 1926 až 1970 ukazuje následující tabulka:¹⁵⁶

Počet Čečenců v	1926	1939	1959	1970
SSSR	318 373	407 968	418 756	612 674

¹⁵³ Bugaj, Nikolaj Fedorovič; Gonov, Askarbi Muaedovič, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody)*, Moskva, *INSAN* 1998, str. 193.

¹⁵⁴ Conquest, Robert, *The Nation Killers*, New York, The Macmillan Company 1970, str. 160.

¹⁵⁵ Někrič, Alexandr Mojsjevič, *Nakazannyje Narody*, New York, *Chronika* 1978, str. 115.

¹⁵⁶ Výsledky oficiálních sovětských censů obyvatelstva lze nalézt na internetových adresách – *demoscope.ru* nebo *ru.wikipedia.org*.

Na základě těchto údajů Někrič odhadl, že Čečenců by nebyť deportací žilo v Sovětském svazu v roce 1959 nejméně 590 tisíc, tedy přibližně o 171 tisíc více, než ve skutečnosti.¹⁵⁷ Podobně postupoval i Tiškov, který ovšem místo intervalu 1926 až 1939 kalkuloval s obdobím 1926 až 1937¹⁵⁸, čímž výpočty očistil od vlivu velké stalinské čistky, která v letech 1937 a 1938 zahubila více než šest procent Čečenců. Tiškov a jeho skupina došli k tomuto závěru: „*Nepřímé ztráty růstu vlivem deportací dosahují mezi Čečenci výše zhruba 200 tisíc lidí.*“¹⁵⁹ Pravda nejspíš leží někde uprostřed mezi Tiškovovým a Někričovým odhadem.

3.7. Od návratu z deportace do nástupu Gorbačova

Po smrti Stalina v březnu 1953 tlak na deportované postupně slábl. Vycházely čečenské noviny, začalo vysílání čečenského rozhlasu, hrálo se čečenské divadlo¹⁶⁰ a v roce 1954 se Čečenci a Ingušové začali ojedinele vracet domů. Tam je ale většinou nečekalo nic jiného než vězení. V červenci 1954 také Rada ministrů SSSR vydala nařízení „*O zrušení některých omezení v právním postavení přesídlenců*“. O žádný velký dar ale nešlo. Ti z přesídlenců, kteří dělali pro stát užitečnou práci, mohli nyní, pokud šlo ovšem o služební záležitosti, volně cestovat a nemuseli se už orgánům MVD hlásit každý měsíc, ale pouze jednou za rok. Ze seznamu zvláštních vysídlenců také sovětské úřady vyřadily děti do 10 let věku. Ve svém dalším nařízení z 20. listopadu 1955 Rada ministrů SSSR k dětem přidala opuštěné invalidy, válečné veterány a dvě skupiny žen. Za první ty, které si ve vyhnanství vzaly místního muže a za druhé ty (většinou Rusky), které se do vyhnanství dostaly jen kvůli tomu, že měly za muže příslušníka jednoho z potrestaných národů.¹⁶¹

¹⁵⁷ Někrič, Alexandr Moisejevič, *Nakazannyje Narody, New York, Chronika 1978, str. 116.*

¹⁵⁸ V roce 1937 žilo v Sovětském svazu podle Tiškova 435 922 Čečenců. Tiškov, Valerij, *Čečenskij krizis, Moskva 1995, str. 8 až 10.* Tiškov vychází ze sčítání obyvatel, které proběhlo v Sovětském svazu v lednu 1937. Jeho předběžné výsledky ale vedení země označilo za chybné, práce byly zastaveny a veškeré získané údaje přísně utajeny. V osmdesátých a devadesátých letech používala řada historiků znovuobjevené výsledky censu z roku 1937 ke stanovení počtu obětí velkého stalinského teroru. Relevantnost nalezených předběžných výsledků je ale sporná.

¹⁵⁹ *Ibid.*, str. 8 až 10.

¹⁶⁰ V Kazachstánu vycházely například čečenské noviny s názvem – Standarda Práce (Kinghegaman Bairakh) a působilo Čečensko-ingušské umělecké divadlo. *Conquest, Robert, The Nation Killers, New York, The Macmillan Company 1970, str. 141.*

¹⁶¹ Někrič, Alexandr Moisejevič, *Nakazannyje Narody, New York, Chronika 1978, str. 109 a 111.*

K dalšímu uvolnění došlo po XX. sjezdu KSSS, který proběhl v Moskvě v únoru 1956. Nikita Sergejevič Chruščov tady během utajené části svého vystoupení označil deportace Kalmyků, Karačajců a Balkarů za „*hrubé porušení národnostní politiky sovětské moci*“. O největších přesídlených národech, jako byli Němci, Čečenci nebo Krymští Tataři sice nepadlo ani slovo, přesto měla Chruščovova řeč obrovský význam i pro ně. „*Nejen marxista-leninista, ale také každý zdravě myslící člověk, si nedokáže představit, jak lze udělat zodpovědnými celé národy, včetně žen, dětí, starců, komunistů a komsomolců, uvalit na ně masové represe a odsoudit je k ponížení a strádání za nepřátelské skutky jiných lidí,*“ nechal se na sjezdu slyšet Chruščov.¹⁶²

Až dosud sporadická migrace Čečenců domů pak začala nabývat masových rozměrů. Proti jejich návratu ovšem ostře vystupoval první stranický tajemník Grozněnské oblasti A. I. Jakovlev a objevily se dokonce plány, aby Čečensko-ingušská republika byla obnovena v Uzbekistáně nebo aby alespoň nezahrnovala Groznyj a nové hlavní město měla v dagestánském Kizljaru. Čečenci a Ingušové takové plány samozřejmě ignorovali a začali se houfně stěhovat domů. Sovětské úřady jim sice striktně zakázaly prodávat lístky na vlak, přesto se do konce roku 1956 vrátilo domů 25 až 30 tisíc Vajnachů. Rusové jim pochopitelně odmítali vydat jejich domy a tak si navrátilci často vykopali hned v sousedství zemljanku a čekali, až se situace obrátí v jejich prospěch. Čečenci také, znepokojení tím, že na ně Chruščov ve své řeči zapomněl, vyslali do Moskvy delegaci s žádostí o obnovu jejich domoviny.¹⁶³

Dočkali se 24. listopadu 1956, kdy Ústřední výbor KSSS vydal dekret, který obnovil autonomii Kalmyků, Karačajců, Balkarů, Čečenců a Ingušů. 9. ledna 1957 pak Prezídium Nejvyššího sovětu SSSR rozhodlo o znovuustavení Čečensko-ingušské autonomní republiky.¹⁶⁴ Deportovaným tím byl zároveň oficiálně povolen návrat domů. Původně mělo jít o postupnou a organizovanou akci, rozloženou do několika let. Realitou byl ovšem masový, spontánní a neorganizovaný exodus. Čečenci se přesouvali hromadně, s veškerým movitým majetkem a často také s kostmi zemřelých, které pak pochovávali do čečenské půdy.¹⁶⁵

¹⁶² *Ibid.*, str. 112.

¹⁶³ *Ibid.*, str. 113 a 114.

¹⁶⁴ *Ibid.*, str. 114.

¹⁶⁵ Roku 1957 se mohli vrátit domů i Kalmykové, Karačajejci a Balkaři. Povolžští Němci si museli počkat až do roku 1972, Krymští Tataři do roku 1991 a Meschetští Turci dosud do

Republikové úřady ani nově zřízený Organizační výbor pro návrat zvláštních vysídlenců pod vedením M. Komarova nebyly schopné proud navrátilců účinně kontrolovat. Například v roce 1957 naplánovaly, že do Grozného přijde 450 rodin, ale ve skutečnosti jich přijelo 2692. Do celé autonomní republiky se ten samý rok vrátilo 48 tisíc čečenských a ingušských rodin,¹⁶⁶ tedy zhruba 140 tisíc osob, na jejichž potřeby sovětská vláda vydala 500 milionů rublů. Vracející se Čečenci a Ingušové dostávali také výhodné dlouhodobé půjčky – 1000 rublů na stavbu domu, 300 na jeho opravu a 150 rublů na nákup dobytka.¹⁶⁷ V porovnání s tím, co prožili během posledních deseti let, to ovšem byl pouhý pakatel.

Masový návrat pochopitelně provázely různé potíže. Především spory navrátilců s Rusy a dalšími Slovy, kteří obsadili čečenské domy. Úřady se snažily Čečence usazovat v nížinách, ve městech a v okolí kolchozů a sovchozů. Naopak vši mocí se snažily zabránit tomu, aby se navrátilci stěhovali do horských aulů, kde by byli jen málo ovladatelní. Řada Rusů, často komunistů, obnovenou republiku raději urychleně dobrovolně opustila. Ze sovětských archivů plyne, že mělo jít o přibližně 36 tisíc jednotlivců. Jen ze Šalinského rajónu zmizelo v roce 1957 300 členů KSSS.¹⁶⁸

Úprk Rusů dobře ilustruje vyprávění Haji Mahometa zaznamenané Lievenem (Haji Mahomet - původním jménem Willi Weiserth, Němec, který konvertoval k islámu a dokonale se sžil s čečenským prostředím.): *„Když jsme se roku 1958 vrátili domů, všechny vesnice byly prázdné nebo okupované Rusy... Na starém hřbitově byla malá svatyně, mauzoleum s ostatky svatých. Noví osadníci ji zničili a rozkopali pod ní zem do hloubky dvou metrů, ve snaze najít poklad. Zničili všechny hroby... Rusové začali odcházet hned poté, co jsme se vrátili. Zdálo se, že se nás bojí a snad i dokonce měli špatné svědomí. Nejvíce se jich odkradlo pryč během noci, kdy jim místní pohlaváři půjčovali nákladní automobily. Během několika měsíců všichni odešli.“*¹⁶⁹

V srpnu 1958 dokonce v Grozném vypukly národnostní řeže. Vše začal

Gruzie vpuštění nebyli. Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 348.

¹⁶⁶ Někrič, Alexandr Mojsejevič, *Nakazannyje Narody*, New York, *Chronika* 1978, str. 123.

¹⁶⁷ *Ibid.*, str. 123.

¹⁶⁸ *Ibid.*, str. 125 a 126.

¹⁶⁹ Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power*, New Haven and London 2002, str. 322.

incident, kdy ruský námořník požádal o tanec dívku, na kterou si ovšem dělal záľusk mladý Inguš. V nastalé rvačce byl námořník zabit. Jeho pohřeb, který se konal následující den, přerostl v krvavý pogrom pořádaný ruskou stranou. Dav v Grozném například roztrhal čečenského prodavače z Urus-Martanu jen proto, že měl na hlavě tradiční čapku. Vraždu sice podle svědků sledovali vojáci, kteří hlídali v Grozném vládní budovy, ale nijak nazasáhli. Nepokoje trvaly čtyři dny a během shromáždění asi deseti tisícovek Rusů na hlavním grozněnském náměstí padly požadavky na odzbrojení a vyhnání všech Vajnachů a obnovení ruské nadvlády v regionu. Rusové, včetně komunistů, nosili v těchto dnech rudé mašle, aby si je poblázněná lůza náhodou nespletla s horaly. Za tyto události nebyl nikdo soudně potrestán, místní stranický šéf A. I. Jakovlev musel ovšem v roce 1959 ze svého místa odejít.¹⁷⁰

I přes odpor místních Rusů byl ale nový demografický trend nezvratný a Čečenců a Ingušů stále přibývalo. Deportovaní Čečenci se vraceli do vlasti ještě v sedmdesátých letech. Tento proud se ale již střetával s opačným proudem, kdy Čečenci začali svoji republiku dobrovolně opouštět z ekonomických důvodů. Čečensko totiž patřilo k nejchudším a nejzaostalejším oblastem Sovětského svazu, masy mladých lidí velice těžko hledaly uplatnění a tak jen během sedmdesátých let za prací mimo autonomní republiku vyjelo přibližně 25 tisíc Čečenců. Zároveň ovšem pokračoval trvalý ruský exodus z Čečensko-Ingušska a vliv na složení obyvatelstva autonomní republiky měla i vysoká porodnost Čečenců. Zatímco na tisíc Čečenců připadalo v sedmdesátých a osmdesátých letech každoročně 31 až 40 narozených dětí, u Rusů porodnost ve stejné době poklesla na pouhých 12 dětí na tisíc obyvatel.¹⁷¹

Podle oficiálního censu z roku 1959 tvořili Rusové takřka polovinu obyvatel Čečensko-Ingušska. O pouhých 11 let později toto číslo výrazně pokleslo a v roce 1970 tak žilo v autonomní republice již jen 34.5 procenta Rusů. Po roce 1970 nastal další zlom a Rusů pak začalo ubývat i v absolutním měřítku, přičemž jen v letech 1979 až 1989 se jejich počet zmenšil o více než 42 tisíc. Krátce před zánikem Sovětského svazu tak v autonomní republice žilo pouhých 23.1 procenta Rusů a celých 70.7 procenta Vajnachů. Vývoj národnostního složení Čečensko-

¹⁷⁰ Někrič, Alexandr Mojsejevič, *Nakazannyje Narody, New York, Chronika 1978, str. 126 až 128.*

¹⁷¹ Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power, New Haven and London 2002, str. 323.*

Inguška v éře Sovětského svazu shrnuje následující tabulka:¹⁷²

	Celkem	Čečenci	Ingušové	Rusové	Ukrajinci	Kumykové	Nogajci	Avarové
1926	309 860	291 259	130	9 122	1 232	2 130	81	829
%	100	94	0.1	2.9	0.4	0.7	0.1	0.3
1939	697 015	368 446	83 798	201 010	8 992	3 305	86	2 904
%	100	52.8	12.0	28.8	1.3	0.5	0.1	0.4
1959	710 424	243 974	48 273	348 343	13 710	5 556	4 123	5 354
%	100	34.3	6.8	49	1.9	0.8	0.6	0.8
1970	1 064 471	508 898	113 675	366 959	12 676	7 218	5 534	4 337
%	100	47.8	10.7	34.5	1.2	0.7	0.5	0.4
1979	1 155 805	611 405	134 744	336 044	12 021	8 087	6 093	4 970
%	100	52.9	11.7	29.1	1.0	0.7	0.5	0.4
1989	1 270 429	734 501	163 762	293 771	12 637	9 853	6 884	6 276
%	100	57.8	12.9	23.1	1.0	0.8	0.5	0.5

Vysokou porodnost si ovšem udržovali i Čečenci, kteří zůstali mimo svoji republiku a těsně před rozpadem Sovětského svazu tak na jeho území žil bezmála milion Čečenců. Vývoj celkového počtu Čečenců žijících v Sovětském svazu ukazuje následující tabulka:¹⁷³

Počet Čečenců v SSSR	1926	1939	1959	1970	1979	1989
	318 373	407 968	418 756	612 674	785 782	956 879

Census z roku 1989 ovšem ukázal i další zajímavou skutečnost, kterou se Čečenci lišili od většiny menšinových národů SSSR - nebývalou popularitu vlastního jazyka mezi Čečenci. Celých 98.79 procenta respondentů totiž uvedlo, že považují čečenštinu za svůj hlavní jazyk.¹⁷⁴

Čečenci i v rámci své chudé a zaostalé republiky byli občany druhé kategorie. Maximem, kterého mohl Čečenec za normálních okolností dosáhnout,

¹⁷² Tabulka shrnuje údaje z oficiálních sovětských sčítání obyvatelstva z let 1926, 1939, 1959, 1970, 1979 a 1989. Census z roku 1926 samozřejmě zahrnuje jen tehdy samostatnou Čečenskou autonomní oblast, ty další už se týkají Čečensko-ingušské autonomní republiky. Statistické údaje lze najít v celé řadě publikací, které se věnují čečenské problematice. Takřka vždy jsou ale neúplné a nezřídka i chybné. Nejkompletnější a také nejspolehlivější demografické údaje lze najít na serveru - www.ethno-kavkaz.narod.ru.

¹⁷³ Řada publikací, které se věnují problematice Čečenska, obsahuje chybné údaje. Nejčastěji dochází k záměně demografických statistik SSSR za statistiky RSFSR. Výsledky oficiálních sovětských censů lze nalézt na internetových adresách – demoscope.ru nebo ru.wikipedia.org.

¹⁷⁴ Hughes, James; *Chechnya: From Nationalism to Jihad*, University of Pennsylvania Press 2007, str. 12.

byla hodnost předsedy kolchozu nebo sovchozu. Vyšší stranické a republikové funkce byly pro Čečence zcela zapovězeny a takřka výhradně obsazovány Rusy. Obtížný byl i přístup ke vzdělání. Někrič uvádí, že po obnovení autonomní republiky bylo z 8 997 odborníků s vysokoškolským vzděláním, kteří v Čečensko-Ingušsku žili, Čečenců jen 177 a Ingušů 124. Také mezi zhruba 8000 učiteli bylo jen 1440 Čečenců a Ingušů, pouhých 190 z nich přitom mělo odpovídající vzdělání.¹⁷⁵

Sovětské úřady považovaly za největší nebezpečí šíření radikálního islámu. V padesátých a šedesátých letech proto proběhla řada procesů s náboženskými vůdci. Ty největší se konaly v letech 1958, 1963 a 1964 a několik lidí bylo během nich odsouzeno k smrti za banditismus a zabití.¹⁷⁶ Podle odborníka na „vědecký ateismus“ V. G. Pivovarova přesto 52,9 procent Čečenců věřilo v roce 1973 v Boha. Věřících etnických Rusů mělo být oproti tomu jen 11,9 procenta.¹⁷⁷

Jistou změnu přinesl rok 1973, Čečenci tehdy podpořili Inguše v jejich snaze zvvupřipojit k autonomní republice tzv. Prigorodnyj rajón (okres). Ten byl od Čečensko-ingušské republiky odtržen vzápětí po deportacích a administrativně připojen k Severní Osetii. Po návratu z vyhnanství zůstal Prigorodnyj rajón Severní Osetii a Čečensko-ingušská republika byla odškodněna třemi jinými rajóny - Kargalinským, Šelkovským a Naurským - vyňatými ze Stavropolského kraje.¹⁷⁸ Někteří Ingušové se sice pokoušeli do svého rodiště vrátit, ale vítání nebyli. Nejenže nedostali zpět své domy, ale měli i problém sehnat slušnou práci. Jejich děti zase často nemohly v Severní Osetii studovat.

Už v roce 1972 sepsalo několik představitelů ingušské inteligence osmdesátistránkový dopis pojmenovaný „*O osudu ingušského národa*“, ve kterém žádali Brežněva, aby nastolil spravedlnost a vrátil Ingušům Prigorodnyj rajón.

¹⁷⁵ Někrič, Alexandr Mojsejevič, *Nakazannyje Narody, New York, Chronika 1978, str. 129 a 130.*

¹⁷⁶ Benningsen, Alexandre; Wimbush, Enders, *Mystics and Commisars: Sufism in the Soviet Union, C. Hurst & Co. Publishers 1985 str. 31.*

¹⁷⁷ *Ibid.*, str. 51.

¹⁷⁸ Na první pohled Čečensko-Ingušsko na „výměně“ vydělalo. Rozloha Prigorodného rajónu je totiž 978 km², kdežto území vyňaté ze Stavropolského kraje má celých 5200 km². Prigorodný rajón ovšem před deportacemi obývali z 90 procent Ingušové. Kdežto rajóny - Kargalinský, Šelkovský a Naurský byly tradičně kozácké. Z hlediska Chruščovovy administrativy nešlo pravděpodobně o nelogický krok, ale o promyšlený trik, jak připojením tří ruskojazyčných rajónů obnovenou republiku poslovanštit. Různé ruské nacionálně orientované skupiny dodnes vydělení tří rajónů z Ruska považují za nespravedlnost. Podrobněji se tomuto tématu věnuje například publikace - *Laber, Jeri; Denber, Rachel, Russia: The Ingush-Ossetian Conflict in the Prigorodnyi Region, Human Rights Watch, Helsinki 1996, str. 13 a 14.*

„*Souhlasíme s jakoukoliv variantou řešení ingušské otázky, která umožní obnovit územní celistvost a národní státnost Ingušska,*“ stálo například v dopise. V listopadu 1972 se za generálním tajemníkem KSSS rozjelo s dopisem několik skupin Ingušů, ale všichni byli ještě před Moskvou ve vlacích pochyťáni. Úspěch přišel až 2. prosince, kdy se do Kremlu podařilo proniknout pěťici Ingušů v čele se spisovatelem Idrísem Bazorkinem. Brežněv ale samozřejmě Ingušům nepomohl a signatáři dopisu byli navíc různým způsobem postiženi – někdo musel odejít z práce, jiný ze strany nebo z Komsomolu.

Frustrace z neúspěchu nakonec vedla k tomu, že se 16. ledna 1973 sjela do Grozného řada Ingušů z celé autonomní republiky a začala na Leninově náměstí nepřetržitou demonstraci za připojení Prigorodného rajónu. Ta trvala až do časného rána 19. ledna, kdy proti rebelům zasáhli hasiči s vodními děly a vojáci s obušky a polními lopatkami. Republikové úřady účastníkům protestu, který nesporně patřil mezi nejvýznamnější protisovětská vystoupení v předgorbačovském Rusku, jejich aktivity neodpustily a řada z nich byla různým způsobem postižena.¹⁷⁹

Lieven s odvoláním na Jandarbijeva tvrdí, že se k demonstraci na podporu Ingušů připojili i Čečenci a požadavky na připojení Prigorodného se pak prý začaly zobecňovat a rozšiřovat. Protestující se tak například měli domáhat rovnoprávného postavení s Rusy a proporcionálního zastoupení ve vrcholných orgánech republiky. Sovětské síly sice demonstrace rozehnaly a Prigorodnyj rajón zůstal nadále součástí Severní Osetie. Brežněvův režim ovšem přesto otěže poněkud povolil a Čečenci a Ingušové začali po roce 1973 poznenáhlu obsazovat i některé jim do té doby zapovězené posty. O úplné vítězství ale zatím nešlo. Vždyť teprve roku 1989 se stranickým šéfem autonomní republiky stal etnický Čečenec.¹⁸⁰

K dalšímu velkému střetu se státní mocí došlo o devět let později. Jeho původcem byl všemocný šéfidéolog strany Michail Andrejevič Suslov, který se rozhodl v různých sovětských republikách organizovat oslavy jejich

¹⁷⁹ Nejpodrobnější informace lze najít na zpravodajském serveru – www.ingushetiya.ru, kde v lednu 2008 u příležitosti 35. výročí události roku 1973 vzpomínala na ingušskou demonstraci řada očitých svědků v čele s historikem a jedním z autorů dopisu Beslanem Kostojevem.

¹⁸⁰ Jandarbijev, Zelimchan, *V predveriji nezavisimosti, Groznyj 1994, str. 6ff. Převzato od Lieven, Anatol, Chechnya Tombstone of Russian Power, New Haven and London 2002, str. 322.* Lieven ale také Někrič a Gammer uvádějí, že grozněnská demonstrace proběhla až v únoru 1973 při příležitosti 30. výročí deportací. Jde ale jen o tradovaný omyl.

„dobrovolného“ připojení k impériu. Čečenci proto měli v roce 1982 pod vedením místního stranického šéfa Alexandra Vlasova, etnického Rusa, oslavit dvousté výročí svého splnutí s carským Ruskem. Suslovův nápad nelze z dnešní perspektivy označit jinak, než jako falšování historie. Čečenci a Inguši se totiž v roce 1782 k carské říši žádným způsobem, a tím méně dobrovolně, nepřipojili. Jejich národ byl také ze strany Ruského impéria a později Sovětského svazu vystaven takřka permanentně náboženské a etnické genocidě.

Čečenští a ingušští historici, jako například Magomet Musajev nebo Abdula Vatsujev, proti takovému pohledu na své dějiny protestovali a byli kvůli tomu vystaveni represáliím. Zaměřila se na ně republiková KGB, byli vyhozeni z práce a samozřejmě nemohli veřejně prezentovat své názory.¹⁸¹

¹⁸¹ *Dunlop, John B., Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict, Cambridge University Press 1998, str. 82.*

4. Cesta k nezávislému Čečensku

4.1. Ekonomické a sociální souvislosti

Stejně jako v celém Sovětském svazu se společenský vývoj v Čečensko-Ingušsku urychlil po nástupu Gorbačova k moci. Kromě chronického etnického napětí se podhoubím pro nespokojenost staly také ekonomické a sociální podmínky, ve kterých Čečenci a Ingušové v osmdesátých letech žili.

Problémem byla především obrovská nezaměstnanost, za kterou do značné míry mohla, již v minulé kapitole rozebraná, vysoká porodnost Čečenců a Ingušů. Valerij Tiškov došel k závěru, že čečenská ekonomika byla v období před vyhlášením nezávislosti de facto dvojitá. Zaprvé oficiální „ruská“, na které se podíleli lidé pracující v republikových úřadech nebo zestátněném průmyslu - především ropném a rafinérském. A zadruhé na „národní“, která zahrnovala drobnou zemědělskou produkci, různé sezónní práce, ale také kriminální sféru.¹⁸²

V prvním oficiálním ekonomickém sektoru pracovali velmi často místní Rusové a třeba ropný průmysl stál většinou na odbornících, kteří přišli z jiných částí Sovětského svazu. Stále málo urbanizovaná čečenská společnost (podle sčítání obyvatel z roku 1989 žilo 73,13 procenta Čečenců ve vesnicích) byla naopak orientována na roztroušenou ekonomiku „národní“. Ta ale postupně přestala být schopná absorbovat vysoké přírůstky obyvatel. Přebytek pracovních sil na venkově Tiškov odhaduje na 100 až 200 tisíc lidí, popřípadě na zhruba 20 až 30 procent veškeré práce schopné populace Čečensko-ingušské autonomní republiky.¹⁸³ Desetitisíce převážně mladých lidí proto odešly za prací do jiných oblastí Sovětského svazu, někteří další z nudy a nedostatku perspektivy sklouzli za hranu zákona.

Čečensko-Ingušsko v řadě různých statistik daleko zaostávalo za zbytkem Sovětského svazu. Například jeho zemědělství bylo málo efektivní a úroveň zdravotní péče byla v Čečensku-Ingušsku jedna z nejhorších v rámci celého státu. Existovala vysoká kojenecká úmrtnost a řada lidí zbytečně umírala na infekční či parazitární choroby. Oproti přilehlým oblastem (Stavropolský kraj, Krasnodarský

¹⁸² *Tiškov, Valerij, Čečenský krizis, Moskva 1995, str. 16.*

¹⁸³ *Ibid., str. 16.*

kraj, Rostovská oblast) vlastního Ruska mělo Čečensko méně nemocničních lůžek a také lékařů. V Čečensko-ingušské autonomní republice připadlo v roce 1991 na 10 tisíc obyvatel 58,9 lékaře. Ve třech přilehlých oblastech s převážně ruským obyvatelstvem se přitom počet lékařů na 10 tisíc obyvatel pohyboval mezi hodnotami 81,5 a 112,6.¹⁸⁴

Problémem, který Čečencům často bránil v obsazování prestižnějších a lépe placených míst, byla nízká míra vzdělanosti. Více než 15 procent Čečenců nemělo vůbec žádné vzdělání a jen necelých pět procent vystudovalo vysokou školu.¹⁸⁵

Z počátku projevy nespokojenosti nevybočovaly z mezí perestrojky, která spoluurčovala dění v celém Sovětském svazu. Už v roce 1987 vznikla neformální odborná skupina s názvem Kavkaz, brzy následovaná Svazem na podporu perestrojky a Lidovou frontou Čečensko-Inguška. Lidová fronta byla ostentativně loyální Sovětskému svazu a těsně napojená na vedení strany. Ovládali ji především intelektuálové a její cíle byly umírněné. Protiruská rétorika se vyskytovala zcela výjimečně a mnoho Rusů dokonce do Lidové fronty vstoupilo. Později se ovšem začala Lidová fronta výrazně radikalizovat a nacionalizovat.

V druhé polovině osmdesátých let se pod patronací Lidové fronty opět objevily zatím opatrné protesty proti centrální vládě, nejdříve byly zaměřeny ekologicky¹⁸⁶ - proti stavbě biochemického agregátu v Gudermesu, později přibýly i požadavky na posílení ochrany národního jazyka, kultury a náboženské svobody.¹⁸⁷

Sama republiková komunistická strana v rámci gorbačevovské glasnosti otevřela v lednu 1989 dveře do nejoblavější komnaty čečenské historie, a tou nesporně byly deportace. Plénum strany o deportacích jednalo a opatrně je odsoudilo. O jejich iniciátorech straničtí šéfové ve svém usnesení mluvili jako o těch – kteří si neoprávněně uzurpovali svaté leninské principy včetně internacionální socialistické zákonnosti.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 87.

¹⁸⁵ Tiškov, Valerij, *Čečenský krizis*, Moskva 1995, str. 10.

¹⁸⁶ Obdobně byly zaměřeny i některé z prvních protestů v Pobaltí a popř. i jinde ve státech sovětského bloku – NDR, RSR, ČSSR. Sedmihradští Maďaři revoltující proti Ceausescovi, používali obdobnou směs ekologického aktivismu a národních požadavků.

¹⁸⁷ Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power*, New Haven and London 2002, str. 56.

¹⁸⁸ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 88 a 89.

4.2. Vzestup Zavgajeva

Dalším milníkem čečenské cesty k emancipaci bylo odstranění prvního tajemníka republikové strany Vladimíra Fotějeva v červnu roku 1989. Rigidního a ultrakonzervativního Fotějeva připravil o křeslo především tlak skupinky komunistických funkcionářů okolo dosavadního druhého tajemníka republikové strany Doku Zavgajeva. Proti Fotějevovi ovšem intrikovali i Lidová fronta a podle Lievena také vysocí důstojníci místní KGB.¹⁸⁹

O uvolněný post se střetl Zavgajev s prvním tajemníkem grozněnské městské organizace Nikolajem Semjonovem, etnickým Rusem, kterého navrhovalo moskevské politbyro. Čečenští členové strany ovšem v Moskvě za Zavgajeva lobbovali tak vehementně, až získali svolení. Také při samotném hlasování v červnu 1989 si Čečenci počínali úspěšně a dokázali Zavgajeva, jako prvního Čečence v historii, prosadit do čela republikové stranické organizace. „*Donutili jsme je zvolit Zavgajeva,*“ vzpomínal v říjnu 1996 během rozhovoru s autory knihy *Čečensko, vítězství a prohry* Leči Magomadov, druhý nejvýše postavený Čečenec v tehdejší stranické hierarchii autonomní republiky. Hned poté se začalo v ulicích slavit. „*Uspořádali jsme velkou oslavu. Ne kvůli Zavgajevovi, ale proto, že se prvním tajemníkem stal Čečenec,*“ pokračoval Magomadov.¹⁹⁰

Zavgajev se narodil roku 1940 ve vesnici Beno-Jurt, tedy v severozápadní nížinné části republiky. Prakticky celý svůj život spojil se zemědělstvím a také se stranou. Vystudoval Horský zemědělský institut a Akademii sociálních věd při ÚV KSSS v Moskvě. Nejdřív dělal mechanika, pak se stal šéfinženýrem sovchozu, poté sám řídil několik sdružených sovchozů a nakonec to dotáhl až na ministra zemědělství autonomní republiky.¹⁹¹ Paralelně stoupal i ve stranické hierarchii a nahrazení Fotějeva tak bylo logickým vyústěním jeho kariéry.

Zvolením Zavgajeva ale samozřejmě nestanul v čele Čečenska-Inguška žádný reformátor, ale loyální sovětský člověk, jehož mantinely sahaly přesně tam, kam perestrojka a glasnosť dovolily. Přesto se v této době začala čečenská společnost i politika liberalizovat. Skončilo například pronásledování náboženství, což se okamžitě projevilo výstavbou desítek nových mešit. Uvolňování ovšem

¹⁸⁹ Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power*, New Haven and London 2002, str. 56 a 57.

¹⁹⁰ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 76.

¹⁹¹ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 89.

nebylo ani tak Zavgajevovou zásluhou, jako spíš celosovětským trendem.

Zavgajevovo postavení vypadalo v této době neotřesitelně. Kromě prvního tajemníka se posléze stal také členem Ústředního výboru ÚV KSSS a v březnu 1990 posílil svoji pozici ovládnutím další vysoké funkce v rámci republiky, když se stal předsedou Nejvyššího sovětu Čečensko-Inguška.

Zavgajev také okamžitě po svém zvolení začal posilovat svůj mocenský okruh. Protesty, které se roku 1990 rozšířily po vesnicích a městech celého Čečenska, využil Zavgajev k odstranění svých potencionálních nepřátel, často etnických Rusů. Na jejich místa bez skrupulí dosazoval své příbuzné, členy klanu (jednalo se hlavně o příslušníky dvou teipů, ze kterých pocházeli jeho rodiče – Gendargenové a Benové) a obecně lidi mu ve straně oddané. Obdobně se mu podařilo ovládnout a také paralyzovat Lidovou frontu.

Na výsluní se v této době ale začala drát i další výrazná osobnost z řad Čečenců - profesor ekonomie na moskevském Plechanovově institutu Ruslan Chasbulatov. Příslušník moskevské čečenské diaspory, který prožil dětství v kazašském vyhnanství, měl oproti svým politickým protivníkům znatelnou výhodu, byl totiž potomkem významných a ve svém rodišti vážených muslimských duchovních.

Už v březnu 1990 uspěl Chasbulatov ve volbách do ruského parlamentu. O rok později následoval další vzestup a Chasbulatov se především díky svým úzkým vazbám na Jelcina stal předsedou parlamentu. Chasbulatov nepatřil přímo mezi Zavgajevovy muže, ale minimálně ze začátku s prvním tajemníkem strany úzce spolupracoval. Sám Zavgajev později vykládal, že za vzestupem Chasbulatova stál právě on: „*Osobně jsem ho Jelcinovi (Chasbulatova) doporučil, přímo jsem naléhal, žádal jsem ho jednou, pak po druhé.*“¹⁹² Vztah Chasbulatova se Zavgajevem se ale brzy pronikavě zhoršil a jejich neschopnost vzájemně komunikovat dovolila Dudajevovi, aby na podzim 1991 ovládl čečenskou politiku.

¹⁹² Citováno z rozhovoru, který 26. ledna 1995 pořídili autoři knih - Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 77.

4.3. Vzrůst radikalismu a Čečenský národní kongres

V červenci 1989 v Čečensko-Ingušsku vznikla další politická síla. Šlo o spolek Bart (Harmonie), na jejímž založení se podílel i spisovatel, praktikující muslim a pozdější prezident nezávislého Čečenska Zelimchan Jandarbijev. V srpnu 1989 se zástupci Bartu zúčastnili prvního Kongresu horalů, který proběhl v abcházském Suchumi. Bart zde podle vzpomínek Jandarbijeva prosazoval ideu „*federalistické státní suverenity Kavkazanů*“. V únoru 1990 se Bart proměnil ve Vajnachskou demokratickou stranu, jejímž cílem bylo, aby Čečenci a Ingušové začali ve své republice hrát rozhodující roli místo Rusů. Zároveň se objevily požadavky na vznik „*suverénní republiky Vajnachů*“ a obnovení některých tradičních institucí, jako byla třeba rada starších.¹⁹³

Od léta 1990 se další skupinka nových nacionalistických politiků pokoušela svolat Čečenský národní kongres. Přípravnému výboru předsedal šéf stavebního podniku Leči Umchajev. K dalším členům patřili spisovatelé Abuzar Ajdamirov a Musa Achmadov nebo historikové Abdula Vatsujev a Javus Achmadov. Kongres proběhl mezi 23. a 25. listopadem téhož roku, a to se svolením Zavgajeva, který v něm zřejmě viděl šanci jak rozšířit svůj vliv mimo stranické struktury. Kongres, kterého se zúčastnilo zhruba tisíc delegátů včetně hostů z Jordánska a Turecka¹⁹⁴, nakonec „*jménem čečenského lidu deklaroval suverenitu Čečenské republiky Nochči-Čo*“.¹⁹⁵

Hned po skončení kongresu začal jednat republikový Nejvyšší sovět a také on přijal po celonoční bouřlivé rozpravě podobně radikální stanovisko. Rezoluce se vůbec nezmiňovala o Ruské federaci a o Sovětském svazu jen okrajově, a to ještě v souvislosti s deportacemi. Zato prohlašovalo autonomní republiku za suverénní stát. „*Čečensko-ingušská republika je suverénním státem, vytvořeným v důsledku sebeurčení čečenského a ingušského lidu,*“ stálo v rezoluci¹⁹⁶

I když rezoluce zněla velmi radikálně, nešlo v žádném případě o vyhlášení nezávislosti. Suverenitu tehdy ostatně v Sovětském svazu vyhlášoval kdekdo – Jelcinovo Rusko, řada autonomních republik a dokonce také nejrůznější regiony,

¹⁹³ Ke kongresu horalů a dalším událostem například - Jandarbijev, Zelimchan, *V predveriji nezavisimosti, Groznyj 1994*. Převzato z Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 90.

¹⁹⁴ V obou zemích žijí již od 19. století silné čečenské menšiny.

¹⁹⁵ *Ibid.*, str. 91.

¹⁹⁶ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 78.

jako například Ural, Přímořský kraj, Jakutsk, Murmansk, Archangelsk nebo Karélie. Idea úplné nezávislosti Čečenska rezonovala samozřejmě již v této době, zmínky o ní však zaznívaly jen ojediněle a daleko populárnější byl proud, který prosazoval povýšení Čečensko-Inguška na úroveň sovětské svazové republiky. Čečensko by se tak vymanilo z Ruské federace a stalo se jejím plnoprávným partnerem v rámci Sovětského svazu.

Takový plán nebyl v té době zcela nereálný. V rámci boje o kompetence mezi Sovětským svazem a Ruskem, který naplno vypukl v roce 1990, se totiž Gorbačov snažil podkopat mocenskou základnu svého soka mimo jiné i tím, že vyzýval autonomní republiky, aby deklarovaly svoji suverenitu.¹⁹⁷ Překotný rozpad Sovětského svazu ovšem podobné plány brzy pohřbil. Řada vrcholných ruských politiků později Gorbačovovi jeho postoj vyčítala a označovala ho za hlavního viníka odpadnutí Čečenska od impéria. Takto se například 27. září 1994 vyjádřil ruský vicepremiér Sergej Šachraj: „*A ona (léta odjištěná nálož čečenského nacionalismu) vybuchla. Vybuchla ve chvíli kdy svazová vláda v boji proti nové demokratické vládě Ruska, s Borisem Jelcinem, vytáhla kartu autonomií (autonomních republik) a pokusila se jejich status vyrovnat se svazovými republikami.*“¹⁹⁸

Setrvání Čečensko-Inguška v rámci Sovětského svazu, za předpokladu, že bude jeho status povýšen, ostatně opakovaně nabízel a prosazoval i Džochar Dudajev,¹⁹⁹ pro kterého se kongres stal skutečným výtahem k moci. Sovětský generál Dudajev byl totiž na jeho zasedání takřka jednomyslně zvolen předsedou Výkonného výboru Čečenského národního kongresu i velitelem Národní gardy. Samotný iniciátor kongresu Leči Umchajev obsadil důležitou pozici ve Výkonném výboru.

¹⁹⁷ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 9.1

¹⁹⁸ Gorlov, A. G., *Kriminalnyj režim Čečna, Kodeks (objedinennaja redakcija MVD RF) 1995*, str. 5. Jde o čistě propagační protidudajevovskou brožuru, kterou v roce 1995 připravilo do tisku ruské ministerstvo vnitra. Kniha je směsí vyjádření nejrůznějších politiků, seriózních i zcela tendenčních novinových zpráv a vyprávění většinou anonymních „pamětníků“. Jejím záměrem bylo představit Dudajevův režim v očích ruské veřejnosti v co nejtemnějších barvách.

¹⁹⁹ Dudajev toto řešení ať již z jakéhokoliv důvodu prosazoval i po rozpadu SSSR, když se opakovaně zmiňoval o zájmu vstoupit do Svazu nezávislých států. Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power*, New Haven and London 2002, str. 58.

4.4. Dudajev a jeho muži

Dudajevovi k jeho vzestupu pomohla souhra několika okolností. Svou roli nepochybně sehrála úcta, které se doma těšil, díky své na čečenské poměry zcela mimořádně úspěšné kariéře. Roku 1987 se totiž stal historicky prvním sovětským generálem čečenského původu, velitelem divize strategických bombardérů, dislokované v estonském Tartu. Podle očitých svědků také mocně zapůsobila jeho řeč, kterou na kongresu pronesl.²⁰⁰

Faktem ovšem zůstává, že Dudajevova volba byla především kompromisem, byl totiž akceptovatelný jak pro radikály typu Jandarbijeva tak i pro lidi okolo Zavgajeva. Dudajev navíc pocházel z relativně slabého a nedůležitého teipu²⁰¹ a jeho vojenské povinnosti ho udržovaly v bezpečné vzdálenosti o Čečenska. To ho pro některé z čečenských autorit, včetně zástupců nejsilnějších teipů, činilo velmi přijatelnou osobou - skvělým reprezentantem, který nebude příliš zasahovat do domácích záležitostí.²⁰²

Obě funkce chápal zřejmě i Dudajev alespoň zpočátku jako především prestižní záležitost. Do dění doma se nijak zasahovat nesnažil a vzápětí se vrátil ke svému útvaru. To se ale mělo brzy změnit. Už v březnu 1991 přijel domů a začal se politice věnovat naplno. Ačkoliv strávil v Čečensku jen několik let svého mládí, neuměl dobře rodný jazyk, zadržoval a mluvil horským dialektem, své příznivce i odpůrce brzy přesvědčil, že nebude jen reprezentativní figurkou, ale charismatickým vůdcem a rozhodující politickou figurou.

Dudajev se narodil roku 1944 ve vesnici Pěrvomajskoje v Čečensku. Když mu byl zhruba měsíc, začaly deportace a Dudajev byl se svojí rodinou odeslán do Kazachstánu. Dětství prožil v okolí města Pavlodaru, později se rodina přestěhovala do jihokazašského Čimkentu. Dudajevovo dětství a mládí poznamenala opravdová bída, o to horší, že už v roce 1951 zemřel jeho otec Musa, starý bolševik a zvěrolékař. Domů do Čečenska se rodina vrátila hned, jak to šlo, tedy roku 1957.

²⁰⁰ „Byla to krátká, ale velmi úderná řeč. V zásadě tehdy řekl, že vyhlásit nezávislý stát je čin velmi zodpovědný a velmi obtížný, ale jakmile ho vyhlásíme, měli bychom jít až do konce. Užil našeho úsloví a řekl: Netas kinžál bez příčiny, ale když už jsi ho jednou vytasil, nevkládej ho zpět bez boje,“ tak na Dudajevův proslov vzpomínal Zelimchan Jandarbijev ve svém rozhovoru z 21. října 1996 s autory knihy - Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry, Praha 2000, str. 73.*

²⁰¹ Jednalo se o nevýznamný horský teip Jalgoro.

²⁰² Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power, New Haven and London 2002, str 58.*

Z chudého čečenského prostředí Dudajev brzy odešel. O své rodiště se dalších čtyřicet let prakticky nezajímal a celý svůj život i kariéru spojil se Sovětským svazem. „Žil jsem s jediným snem – uniknout z hanebných podmínek svého lidu, za nichž byla ponižována lidská důstojnost,“ napsal později ve svých pamětech.²⁰³

Nejdříve absolvoval večerně střední školu, pak studoval matematiku a fyziku na univerzitě ve Vladikavkazu. Asi po roce ale studia nechal a rozhodl se pro vojenskou kariéru. Nejdříve se přihlásil na syzraňskou helikoptérovou školu a v roce 1962 přešel do Tambova na tamní Vyšší leteckou školu pro dálkové piloty. Dudajev vždy zdůrazňoval, že vystudovat mu umožnilo jen trvalé zapírání jeho čečenského původu, kdy do každého dotazníku uváděl, že je osetinec.

V roce 1966 školu ukončil a zároveň vstoupil do komunistické strany. V následujících letech sloužil na různých místech Sovětského svazu a zároveň studoval na elitní Letecké akademii Jurije Gagarina, kterou ukončil v roce 1974.²⁰⁴

Na konci šedesátých let se na letecké základně seznámil se svojí budoucí ženou Allou, dcerou svého velitele Fjodora Kulikova. Herečka a básnířka Alla byla čistokrevná Ruska a Dudajev svým sňatkem z roku 1969 dokázal, že chce definitivně zpretrhat své svazky s Čečenskem. Takové rozhodnutí mu nepochybně v jeho vojenské kariéře výrazně pomohlo. „V té skupině mladých poručíků byl nevyhlášeným vůdcem a já jsem ho pozorně sledoval, protože věnoval hodně času mé dceři. Na všechny nadřízené dělal u pluku dobrý dojem. Dobře létal,“ vzpomínal Kulikov v březnu 1997 na svého zetě.²⁰⁵

Dudajev později sloužil v Irkutsku, Poltavě a v letech 1986 až 1987 ve městě Mary v Turkmenistánu. Tady se Dudajev s nejvyšší pravděpodobností zapojil do války v Afghánistánu, když se podílel na bombardování pozic mudžahedínů. Ruská propaganda později tuto jeho životní epizodu dokonale využila. „Dudajev nevytvořil žádný islámský stát. Celkově, jestli to lze takto vyjádřit, je antiislamista. Prováděl kobercové bombardování svých spřízněných muslimů v Afghánistánu,“ prohlásil například na jeho adresu v roce 1995 tehdejší šéf ruské kontrarozvědky FSK/FSB Sergej Stěpašin. Na kolik se Dudajev v bojích

²⁰³ Dudajev, *Džochar, Těrnistýj puť k svobodě*, Vilnius 1993, str. 121, citováno podle - Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 79.

²⁰⁴ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 97.

²⁰⁵ Rozhovor pořídili autoři knihy - Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 80.

angažoval, je otázka. Je ale každopádně pravdou, že za účast na válce v Afghánistánu dostal vyznamenání.²⁰⁶

Vrcholu kariéry dosáhl Dudajev v estonském Tartu. Byl zde jmenován generálem a v této hodnosti pak od roku 1987 velel divizi strategických bombardérů, schopných nést jaderné zbraně. Zároveň fungoval jako velitel vojenské posádky ve městě.

Až do začátku roku 1991 nic nenasvědčovalo tomu, že Dudajev převrátí svůj život na ruby a odjede zpět do Čečenska. Dudajev ve svých pamětech i v řadě pozdějších rozhovorů s novináři zdůvodňoval své rozhodnutí tím, že se v Tartu odmítal podílet na potlačování estonského národního hnutí. Mezi legendární historky patří například vyprávění o tom, jak nařídil, aby polní kuchyně navařila pro demonstranty za estonskou nezávislost horký čaj nebo jak nepotrestal parašutisty, kteří při leteckém dni rozvinuli estonskou vlajku.²⁰⁷

Jestli se tyto příhody opravdu seběhly nebo jen měly pomoci jeho legendě, je otázkou. Estonský plukovník Ants Laaneots, který pod Dudajevem sloužil, autorům knihy Čečensko: vítězství a prohry v prosinci 1996 každopádně potvrdil, že Dudajev těsně před svým odchodem z armády začal najednou zdůrazňovat svůj čečenský původ a vehementně podporovat ideu nezávislosti pobaltských států. „Zjistili jsme, že máme mnoho společných názorů, že podporujeme hnutí za nezávislost Estonska a ostatních baltských republik,“ tvrdil Laaneots.²⁰⁸

Faktem každopádně zůstává, že v březnu 1991 Dudajev z armády odešel. Kariéru sovětského generála pověsil na hřebík a začal se naplno věnovat lokální politice ve své domovině. Z komunistické strany ovšem Dudajev zřejmě nikdy formálně nevystoupil a komunistou tak zůstal *de iure* až do smrti.

Hned po příjezdu do Čečenska začal Dudajev posilovat své mocenské postavení. Asi nejvýznamnější podporu mu na začátku poskytoval Jaragi Mamodajev, do roku 1990 ředitel největší čečenské stavební firmy – Čečenstroje a poté bohatý a vlivný podnikatel. Mamodajev nejdříve sehnal Ústřednímu výboru kongresu dům, kde mohl zasedat. Později sehrál klíčovou úlohu při získávání finančních prostředků a při mobilizaci lokální byrokracie a členů aparátu proti Zavgajevovi. V letech 1991 až 1993 působil jako první vicepremiér čečenské

²⁰⁶ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 97 a 98.

²⁰⁷ Například Dudajevův profil *Lone Wolf of Grozny* od Andrewa Higginse – *Independent*, 22. ledna 1996.

²⁰⁸ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 82.

vlády a byl de facto druhým mužem ve státě po Dudajevovi, který obsadil prezidentské i premiérské křeslo současně. Později se ale s Dudajevem nepohodl a přešel do opozice.

Mezi čečenskou inteligencí získal Dudajev nejbližšího spojence v Zelimchanu Jandarbijevovi. Jandarbijev pracoval na nevýznamném postu ve státním nakladatelství a příležitostně psal národní poezii. Právě on nejspíše přivedl Dudajeva na myšlenku využít v politice potenciál islámu. Jandarbijev byl také vůdcem strany Bart (Harmonie), která se roku 1990 přeměnila ve Vajnachskou demokratickou stranu, politickou sílu reprezentující Dudajevovi zájmy. Jandarbijev byl v letech 1993-1996 zástupcem prezidenta Dudajeva, později převzal jeho prezidentské křeslo.

Třetím velmi důležitým spojencem byl Jusup Soslambekov, organizační génius, skvělý řečník a tribun lidu, který sehrál důležitou úlohu především během revoluce z roku 1991. Jeho minulost nebyla bez poskvrny, jako student si totiž odseděl trest za znásilnění, kterého se dopustil v Moskvě. V letech 1991 až 1993 působil ve funkci předsedy Shromáždění konfederace horských lidí (Shromáždění severokavkazských demokratických sil), organizace snažící se sdružit ostatní muslimské autonomní republiky severního Kavkazu a získat od nich podporu pro Čečensko. Zřejmě právě on se také podílel na vyslání výpravy čečenských dobrovolníků na pomoc Abcházii, kde se poprvé výrazně projevil Šamil Basajev. V roce 1993 se Soslambekov stejně jako Mamodajev od Dudajeva odvrátil.

Velmi obskurním Dudajevovým spolupracovníkem byl Beslan Gantěmirov, bývalý seržant policie, prodavač ojetých aut a moskevský gangster. On a jeho následovníci tvořili jádro Národní gardy. Během revoluce organizoval většinu násilných akcí a Dudajevovi poskytoval ochranu. Za odměnu dostal křeslo starosty Grozného a velitele městské policie, ale i on později od Dudajeva odpadl a nakonec mu oponoval se zbraní v ruce. Jako starosta, se do Grozného vrátil až po obsazení města ruskými vojsky. Gantěmirov rovněž založil a vedl Stranu islámské cesty, více polovojskovou organizaci než skutečnou politickou stranu.²⁰⁹

Další temnou postavou byl usvědčený vrah Ruslan Labazanov, který dělal Dudajevovi šéfa ochranky. Také on se později přidal k opozici. „*O politiku jsem se začal zajímat roku 1990, když jsem byl v Rostovu uvězněn za vraždu. Později*

²⁰⁹ Charakteristika Dudajevových mužů převzata z - *Lieven, Anatol, Chechnya Tombstone of Russian Power, New Haven and London 2002, str. 59.*

jsem byl převezen na vyšetřování do Grozného. Během puče roku 1991 jsem osvobodil celé vězení – takřka 600 lidí. Poslouchali mne. Z těch, co jsem osvobodil jsem pak zformoval svou skupinu. Spolupracovali jsme s novou vládou a Dudajevem, chránili jsme ho,“ vzpomínal později na svou roli během Čečenské revoluce.²¹⁰

4.5. Přípravy na puč

Ve stejné době, kdy se vrátil Dudajev domů do Čečenska, proběhlo v devíti svazových republikách Gorbačovem iniciované referendum o zachování Sovětského svazu. V lidovém hlasování ze 17. března 1991 občané rozpuštění Sovětského svazu jasně odmítli. V Čečensko-Ingušsku byla volební účast zdaleka nejmenší ze všech autonomních republik Ruské federace, když k urnám přišlo jen 58,8 procenta oprávněných voličů (druhý nejhorší výsledek zaznamenala Republika Komi s 68 procenty). Vzhledem k tomu, že asi čtvrtina Čečenců hlasovala proti, tak v absolutních číslech zachování Sovětského svazu podpořilo pouhých 44,6 procenta oprávněných voličů autonomní republiky. V rámci referenda o zachování Sovětského svazu mělo proběhnout i hlasování o tom, jestli má být zavedena funkce ruského prezidenta. Tuto otázku ale Zavgajev občanům položit odmítl a zdůvodnil to slovy: „*Několik záležitostí mezi autonomní republikou a centrálními úřady RSFSR dosud nebylo vyřešeno*“.²¹¹

V dubnu 1991 prošel Nejvyšším sovětem Ruské federace „Zákon o rehabilitaci lidí postižených represemi“. V Čečensku byl zákon podle Dunlopa chápán řadou lidí jako potvrzení práva na nezávislost a suverenitu. Zákon ovšem také podnítil odpor kozáků v Kargalinském, Šelkovském a Naurském rajóně, které byly k Čečensku-Ingušsku připojeny po návratu z deportací. Kozáci se právě v této době začali hlasitě domáhat znovupřipojení těchto území k vlastnímu Rusku.²¹²

Už v květnu Dudajev ostře napadl pozice dosud nejmocnějšího muže v Čečensku Doku Zavgajeva, když se nechal slyšet, že republikový Nejvyšší sovět

²¹⁰ *Ibid.*, str. 62.

²¹¹ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 94.

²¹² *Ibid.*, str. 95.

ztratil jakoukoliv legitimitu a jeho místo má až do voleb zaujmout jím vedený Ústřední výbor kongresu.²¹³ Zatím šlo jen o slovní cvičení, díky kterému se ovšem rozhádal s organizátorem prvního kongresu Leči Umchajevem, ale získal si podporu radikálů z Vajnachské demokratické strany, Islámské strany a dalších uskupení.

Do ofensivy přešel Dudajev na novém zasedání kongresu, které svolal na 8. a 9. června 1991. Dudajev zůstal v čele Výkonného vedení kongresu, ale jinak došlo k úplné obměně vedení, když se Dudajevovými zástupci stali jeho radikální spojenci – Soslambekov, Jandarbijev a Husajn Achmadov. Zakladatelé kongresu v čele s Umchajevem byli naopak vyšachováni a zbaveni vlivu. Kongres se oficiálně přejmenoval na Všeobecný kongres čečenského lidu a jeho zaměření se výrazně zradikalizovalo. Bylo zde proponováno vytvoření tzv. Republiky Nočči-Ču, čečensko-ingušského státu, nezávislého na Sovětském svazu i na Rusku.

Dudajev získával v této době mezi Čečenci ohromnou popularitu, jeho pozice ale ve skutečnosti nijak silná nebyla. Jeho příznivci byli prakticky neustále vystaveni šikaně státních úřadů a například letáky a jiné materiály si musel Výkonný výbor kongresu nechat tisknout v Gruzii nebo v Pobaltí. V této době také začaly na venkově houfně vznikat „filiálky“ Výkonného výboru kongresu. A právě tyto buňky už brzy měly sehrát důležitou úlohu během Čečenské revoluce.²¹⁴

Boris Jelcin porazil 12. června 1991 ve svobodných volbách Gorbačovova favorita Nikolaje Ryžkova a stal se ruským prezidentem. V rámci celé ruské federace dostal Jelcin 57 procent hlasů. V Čečensko-Ingušsku ale dopadl daleko lépe, hlasovalo pro něj celých 80 procent voličů.

Jelcinův triumf lze vysvětlit především dojmem, který na Čečence udělala jeho prezidentská kampaň. Již samotná profesionálně vedená kampaň byla pro občany Sovětského svazu zjevením. Hesla a proklamace o suverenitě a svobodě zněla navíc v té době ještě neotřele a Jelcin se před volbami cíleně zaměřil na neruské menšiny jednotlivých autonomních republik.

Atmosféru kampaně dobře ilustruje první Jelcinova cesta do Grozného z března 1991. Během ní sice oficiálně jednal jen se Zavgajevem, přesto neodmítl pozdravit radikály, kteří se dožadovali setkání s moskevským politikem.

²¹³ *Ibid.*, str. 95.

²¹⁴ *Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, Čečensko, vítězství a prohry, Praha 2000, str. 86 a 87.*

Etnografka a politička Galina Starovojtovová vzpomínala v listopadu 1996 v rozhovoru s autory knihy Čečensko, vítězství a prohry na setkání takto: „Vzala jsem policejní megafon a řekla jsem: 'Rozhodujeme teď o vašich problémech. Nemusíte mít obavy. Jelcin přijímá vaše lidi a chápe vaše starosti.' Řekla jsem pár slov čečensky, pozdravila jsem je... Přijala jsem od nich pár petic, trochu je uklidnila, šla jsem nahoru za Jelcinem a oznámila, že cesta je volná a můžeme jet. Vyšel ven, udělal gesto zařatou pěstí, usmál se a potřásl pár lidem rukou. Dav ho vítal už klidně. Nasedl do limuzíny, já s ním, rychle jsme odjeli na letiště a odletěli.“²¹⁵

Z pozdějších Jandarbijeových vzpomínek ovšem vyplývá, že Jelcin hrál v této době dvojí hru. Navenek mluvil o právu národů na sebeurčení a slavným se stal jeho výrok na adresu autonomních republik: „Vezměte si tolik suverenity, co unesete.“ Ve skutečnosti ovšem samozřejmě usiloval o to, aby zabránil desintegraci Ruské federace.

Dvoukolejnost Jelcinovy politiky ukazuje mise jemu blízkého Sergeje Stankjeviče do Grozného. Stankjevič nejdříve 22. června požádal o schůzku Jandarbijeva a později do Čečenska osobně přijel. Během setkání dal Jandarbijeovi jasně najevo, že Rusko je připraveno mocensky zasáhnout proti jakémukoliv pokusu autonomní republiky o rozchod s Ruskem.

„Stankjevič zásadně odmítl právo čečenského národa na sebeurčení... Pro případ, že by se Čečensko snažilo dosáhnout nezávislosti, otevřeně hrozil nasazením jakékoliv síly a prostředků, a v této souvislosti dokonce zmínil i 'návrat k poměrům z poloviny minulého století',“ popsal ve svých vzpomínkách schůzku Jandarbijev.²¹⁶ Pokud Jandarbijev obsah schůzky zaznamenal přesně, zdá se, že Jelcin bral zásah proti separatistům jako jednu z možností hned po svém zvolení do čela státu.

4.6. Svržení Zavgajeva a Čečenská revoluce

Ať už byly plány Jelcina i Dudajeva jakékoliv, vše změnil srpnový puč v Moskvě. Jelcin ho využil k dalšímu posílení své popularity a především k tomu,

²¹⁵ *Ibid.*, str. 85.

²¹⁶ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 99 a 100.

aby se konečně stal nezávislým pánem Ruska. Podobně postupoval i Dudajev. Nejdříve se zbavil Zavgajeva a jeho komunistické suity. Pak už jako suverénní národní vůdce přivedl Čečensko k nezávislosti.

Když 19. srpna 1991 tzv. Státní výbor pro výjimečný stav v SSSR vyhlásil, že přebírá veškerou moc, ocitlo se Čečensko na chvíli v mocenském vakuu. Doku Zavgajev byl v Moskvě a tři příští dny jen opatrně vyčkával, jak se situace vyvine. Jeho lidé v Čečensku neměli odvalu veřejně vystoupit a počínali si váhavě. Telefonní linky do jiných částí země byly přerušeny, televize ani rozhlas nevysílaly. Zavgajev puč sice nakonec opatrně odsoudil, stalo se tak ovšem až v okamžiku, kdy bylo jasné, že zkrachoval.

Naopak Dudajev s Jandarbijevem začali okamžitě jednat a v bývalém sídle městského výboru strany vybudovali operační středisko.²¹⁷ Dudajev také puč ihned po vypuknutí označil za kriminální čin a začal organizovat masová shromáždění a demonstrace na podporu Jelcina. Zároveň požadoval úplné převzetí moci Výkonným výborem kongresu a tradiční centra republikové moci obvinil, ne zcela pravdivě, z podpory pučistů.

První demonstrace proběhla hned 19. srpna. Místní KGB ovšem proti nepočetnému shromáždění zasáhla a demonstranty rezehnala. Policisté také zadrželi Jandarbijeva, ale po Dudajevově zásahu, ho hned další den propustili na svobodu. Republiková policie se mezitím z příkazu grozněnského městského stranického bosse Kucenka pokusila 20. srpna ve čtyři hodiny ráno obsadit povstalecké středisko, ovšem neuspěla. Také v grozněnské vojenské posádce byl ten den vyhlášen poplach a armáda dokonce obsadila některé venkovské oblasti Čečenska.²¹⁸ Tím se ale akce na podporu pučistů v Čečensku-Ingušsku vyčerpaly. Váhající Zavgajev pak přijel 21. srpna zpět do Grozného a pod tlakem okolností puč opatrně odsoudil.

Situace v republice se už ale změnila, demonstrace každým dnem sílily a nabývaly masového charakteru. Na 21. srpna byla vyhlášena generální stávka a do Grozného se sjížděly tisíce demonstrantů z venkova. Policisté se již zasáhnout neodvažovali a protesty tak stále více připomínaly lidovou slavnost. Na ulicích se diskutovalo, vzpomínalo a hlavně se tančil zikr. Groznému se ovšem nevyhnulo

²¹⁷ Broxup Benningsen, Marie, *After the Putsch 1991*. In: Broxup Benningsen, Marie, *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World*, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 221.

²¹⁸ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 101.

ani násilí, objevili se první mrtví a zranění. Protesty probíhaly víceméně spontánně, Dudajev, Mamodajev a Gantěmirov, se je ale snažili logisticky zajistit, když se starali o dopravu demonstrantů a přísun potravin.²¹⁹

Výkonný výbor kongresu se pak rozhodl převzít moc do svých rukou, požadoval demisi Zavgajeva a řady dalších s ním spojených osob. Už 22. srpna obsadili demonstranti sídlo republikové televize a Dudajev pak mohl se svým projevem k Čečencům vystoupit na obrazovce.²²⁰

Nejvyšší sovět republiky, ale zatím odmítl boj vzdát. Na svém zasedání z 25. srpna odmítl Dudajevovy požadavky a vyjádřil podporu svému předsedovi Zavgajevovi. Radikálové mohli být ještě v tomto okamžiku poraženi silou, státní úřady i orgány totiž stále ještě fungovaly. Zavgajev ale nenašel k násilnému řešení odvahu. V jeho rozhodování sehrál důležitou roli postoj Moskvy, která si žádný zásah nepřála.

Jelcin už v této době neměl v Zavgajeva důvěru a hledal za něj náhradu. Podle Chasbulatova uvažoval ruský prezident například o Čečenci a sovětském ministrovi ropného průmyslu Salambeku Hadžijevovi. Zbavit se podle stejného zdroje ovšem chtěl i Dudajeva, za kterým údajně vyslal posla s nabídkou, aby se vrátil ke své armádní kariéře.²²¹ Dudajev tuto nabídku ale odmítl a místo toho se spolehnul na informace a podporu, které mu poskytovali dva Čečenci v Jelcinově týmu - Chasbulatov a šéf výboru Nejvyššího sovětu Ruské federace pro legislativu a kriminální aféry Aslanbek Aslachanov.

Telefonní hovory mezi Dudajevem na jedné a Chasbulatovem s Aslachanovem na druhé straně dosvědčili během pozdějšího vyšetřování událostí v Grozném příslušníci republikové KGB. Takto například během svého svědectví, které poskytl 31. května 1995 vyšetřovací komisi Bezpečnostní rady Ruska, vypovídal Igor Kočubej. Chování svých nadřízených popsal jako zcela pasivní: *„Šéfové v Moskvě nedovolili místní KGB provést žádné opravdové opatření. Moskva požadovala, aby Zavgajev přestal být strážěn a trvala i na tom, aby byla zastavena podpora místního nejvyššího sovětu ze strany orgánů KGB a ministerstva vnitra. Od 17. srpna do 6. září, kdy jsem byl zbaven svého místa,*

²¹⁹ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 87.

²²⁰ Broxup Benningsen, Marie, *After the Putsch 1991*. In: Broxup Benningsen, Marie, *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World*, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 220 a 221.

²²¹ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 104.

nepřišla z Moskvy ani jedna psaná instrukce. Věděli jsme, že Dudajev měl telefonní hovory s Chasbulatovem a Aslachanovem. 25. srpna Jandarbijev oznámil, že podle moskevských zdrojů, Chasbulatov a Aslachanov projednávali odstavení Zavgajeva od moci. Poté se vůbec poprvé mezi demonstranty objevili ozbrojení lidé. Bylo by jednoduché tyto zbraně zabavit, ale nikdo takové instrukce nevydal“.²²² Podle Kočubeje měla KGB v Grozném 700 aktivních operativců, což by prý spolu se silami ministerstva vnitra stačilo k pacifikování nespokojenců, kteří zatím nedokázali získat zbraně z federálních skladů.

Vliv Chasbulatova s Aslachanovem na Borise Jelcina byl v této době značný a zřejmě právě jejich dobrozdání přinesla Dudajevovi toleranci ze strany ruského prezidenta. Ještě 26. srpna odletěl Aslachanov a Salambek Hadžijev do Čečenska. Zavgajevovi jasně řekli, aby se nepokoušel zasáhnout silou a po svém návratu oba shodně Jelcinovi doporučili, aby se v Čečensku spoléhal právě na Dudajeva. Hadžijev později na tuto návštěvu vzpomínal takto: „Udělal na mě dojem jak (Dudajev) zaujal pevné stanovisko a přinejmenším jeho prohlášení byla demokratická. Byl to první čečenský generál, a nejen prostě generál, ale generál letectva, což naznačovalo vysokou vyspělost. Měl ruské příbuzenstvo – jeho žena byla Ruska – a já jsem si myslel, že proto nebude vykřikovat extremistická hesla proti Rusům. Zdálo se mi tedy, že je to určitě seriózní a významná postava. Nelíbilo se mi jedině, že už tehdy měl kolem sebe spoustu ozbrojených mužů ve vojenských uniformách. V té době jsem to, ale bohužel přičítal pouze mentalitě generála, který má kolem sebe rád urostlé a v pozoru stojící lidi. Někde v koutku duše jsem měl pocit, že tohle už tu v historii bylo, když Němci vytvářeli SS, nevzal jsem to ale vážně, řekl jsem si, že jsou to takové generálské slabůstky.“²²³

K poslednímu vyhocení situace došlo na počátku září. 1. a 2. tohoto měsíce se sešel třetí Všeobecný kongres čečenského lidu, který během svého jednání prohlásil republikový Nejvyšší sovět za sesazený a veškerou moc převedl na sebe. 3. září se ovšem také pod Zavgajevovým vedením sešlo Prezídium Nejvyššího sovětu republiky, odmítlo Dudajevovy požadavky a vyhlásilo výjimečný stav.

Zavgajev už ale neměl šanci cokoliv zvrátit. Dudajev měl mezi čečenským

²²² Tishkov, Valery, *Chechnya: Life in a War-torn Society*, University of California Press 2004, str. 61.

²²³ Rozhovor autorů knihy *Čečensko, vítězství a prohry se Salambekem Hadžijevem*. Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 89.

obyvatelstvem silnou podporu²²⁴ a pistolemi a puškami vyzbrojená Národní garda ovládla ulice. Výjimečný stav byl prostě ignorován a dav, vedený Gantěmirovými gardisty, vpadl už 6. září večer do budovy Nejvyššího sovětu. Tak jako dříve i nyní došlo k násilnostem, několik poslanců bylo zbito, přičemž šéf grozněnského stranického výboru - Vitalij Kucenko – vypadl nebo byl přímo vyhozen z okna a svým zraněním podlehl.²²⁵ Krvavé události umožnily později Jelcinovi obvinít Dudajeva z násilného a protiprávního převratu.

Ve stejný den oznámil svoji rezignaci i Zavgajev. Rozhodující roli při jeho pádu sehrál Aslachanov, který později připustil, že prvního muže Čečenska navštívil v jeho úřadu jen krátce před tím, než Zavgajev vyšel ven před shromážděný dav a přečetl prohlášení, ve kterém oznámil, že se „vzdává moci, protože chce zabránit krveprolití“.²²⁶

Hned další den přivítal Zavgajevův pád ve zpravodajském televizním pořadu Věsti Chasbulatov.²²⁷ Lidé z Jelcinova okolí ovšem chtěli mít situaci v Grozném i nadále pod kontrolou. Už 11. září 1991 proto do autonomní republiky přiletěla delegace vedená ruským státním tajemníkem a šéfem Jelcinovy předvolební kampaně Genadijem Burbulisem a ministrem informací Michaiilem Poltoraninem. O další tři dny později odjel do Grozného také Chasbulatov.

Soustředěný tlak ulice a Jelcinových emisarů, nakonec vedl k tomu, že se republikový Nejvyšší sovět 15. září sám rozpustil. Velmi se angažoval hlavně Chasbulatov, který se posledního zasedání sovětu osobně zúčastil. Jeho ambice byly v této době opravdu vysoké. Do čečenské politiky chtěl aktivně zasahovat a zřejmě doufal, že spolu s Dudajevem vytvoří duumvirát.²²⁸ Moc převzal nově vytvořený, dvaatřicetiletý Prozatímní nejvyšší sovět v čele s Dudajevovým mužem Husajnem Achmadovem, který měl dovést Čečensko-Ingušsko k volbám naplánovaným na 17. listopadu (volby nakonec proběhly už 27. října).

²²⁴ Dudajevova podpora v autonomní republice nebyla zdaleka všeobecná. Proti byli Rusové, většina Ingušů a podle odhadů také zhruba 40 procent Čečenců. Především obyvatel Grozného a severní části republiky. Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 103.

²²⁵ Tishkov, Valery, *Chechnya: Life in a War-torn Society*, University of California Press 2004, str. 61.

²²⁶ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 105 a 106.

²²⁷ Broxup Benningsen, Marie, *After the Putsch 1991*. In: Broxup Benningsen, Marie, *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World*, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 226.

²²⁸ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 108.

Velká část Ingušů už ale viděla svoji budoucnost jinde, než ve společném soustátí s Čečenci. Prioritou obnoveného národního hnutí Ingušů bylo jednoznačně připojení Prigorodného rajónu, tedy záležitost, která byla pro většinové Čečence podružná. 15. září proto došlo k prvnímu kroku, který nakonec vedl k odpadnutí Inguška od Čečenska. Tento den deklarovalo shromáždění Ingušských aktivistů vytvoření Ingušské autonomní republiky, jako součásti Ruské federace. Odtržení potvrdilo příští rok lidové referendum a odhlasoval ho i ingušský parlament.²²⁹

Už v průběhu září se Jelcin a Chasbulatov přesvědčili, že v Dudajevovi loyálního a spolehlivého spojence rozhodně nezískali. Bojištěm se stal prozatímní sovět. Jeho hlava Achmadov byl sice nakloněn jednoznačně Dudajevovi, část členů ovšem cítila loyaltitu spíše k Chasbulatovovi. Díky tomuto vnitřnímu pnutí vydržel prozatímní sovět u moci jen několik týdnů. Vztahy se začaly kalit ve chvíli, kdy bylo jasné, že se Dudajev nechce o moc s nikým dělit a usiluje, aby zároveň s parlamentními volbami proběhly i volby prezidentské, ve kterých by definitivně potvrdil svůj vzestup.

Reakce na sebe nedala dlouho čekat. 25. září vystoupilo pět členů Prozatímního nejvyššího sovětu, kteří měli blízko k Chasbulatovovi, veřejně s obviněním, že Dudajevův kongres usiluje o kumulaci a uchvácení moci. Jen o den později přišel do Grozného telegram od Chasbulatova, který varoval, že jakékoliv volby nebudou platné, pokud si moc bude usurpovat „nějaká neoficiální organizace“.²³⁰

Střet vyvrcholil 5. října, kdy se sešlo třináct členů Prozatímního nejvyššího sovětu. Rebelové se rozhodli převzít moc a nejspíše s podporou KGB v zádech sesadili hlavu prozatímního sovětu produdajevského Husajna Achmadova. Dudajevův Výkonný výbor kongresu ovšem reagoval okamžitě. Prozatímní nejvyšší sovět rovnou rozpustil a sám převzal moc ve státě. Přiosťrovat se začalo i v ulicích Grozného. Příznivci Dudajeva se obávali ruského zásahu a ve městě začaly růst barikády.²³¹

Gantěmirovovi národní gardisté mezitím obsadili ve městě několik budov,

²²⁹ Čečensko–ingušským vztahům se věnuje samostatná kapitola této práce.

²³⁰ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 108.

²³¹ Broxup Benningsen, Marie, *After the Putsch 1991*. In: Broxup Benningsen, Marie, *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World*, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 228.

včetně dokonale opevněného sídla místního KGB. „*Měli jsme třiatřicet bojovníků. Dlouho jsme to nacvičovali. Budovu jsme obsadili přesně za čtyřicet vteřin. Zranili jsme jednoho podplukovníka, ale jinak žádné ztráty nebyly,*“ popsal později akci Gantěmirov.²³² Pro rebely bylo obsazení budovy KGB velmi důležité, dostali se jim do rukou různé dokumenty – včetně seznamu agentů, zbraně ze skladů a spousta dalšího materiálu.

Takové chování rebelů nemohl Jelcin a jeho okolí nechat bez odezvy. Už 6. října proto do Grozného přiletěla z Moskvy delegace vedená viceprezidentem Alexandrem Ruckým a novým šéfem KGB Viktorem Ivaněnkem. Afghánský veterán a ruský patriot Ruckoj si na jednáních s Čečenci nebral ani ty nejmenší servítky. Po návratu do Mosky označil Národní gardy za bandity, Výkonný výbor kongresu za gang terorizující obyvatelstvo a ve své zprávě pro parlament vyzval armádu k zásahu. Počet Dudajevových příznivců Ruckoj amatérsky odhadl na pouhých 250,²³³ čímž zahájil dlouhou řadu podobně nesprávných hodnocení. Permanentní podceňování Čečenců a Dudajeva bylo v Moskvě obvyklé a v budoucnu mělo přispět k rozhodnutí intervenovat.

Přímočarý a jednoduchý způsob Ruckého uvažování popsal Ivaněnko o čtyři roky později novinářům: „*Když už jsme letěli, diskutovali jsme o situaci a plánovali, co dělat. Řekl jsem, že se budu snažit vyklidit budovu mírovými prostředky, že se setkám se stařešiny, vysvětloval jsem složitost situace na Kavkaze. V odpověď na to mě Ruckoj poučil jak řešil problémy v Afghánistánu: ‚Nějaký kyšlak (vesnice) po nás začne střílet a někoho zabije. Pošlu tam pár letadel a z kyšlaku nic nezbude. Když spálím pár kyšlaků přestanou střílet.‘* Víceméně takhle, povídá, to musíme udělat tady. Začal jsem se cítit nespůj.“²³⁴

Ruckého mise poměry vyhrotila a přiměla obě strany, aby přijaly tvrdá a do značné míry nevratná opatření. Dudajev vyhlásil 8. října v Čečensku mobilizaci a povolal do zbraně muže od patnácti do padesáti let. Nábožensky

²³² Použito z interview s Gantěmirovem, které pořídil Matt Bivens. Los Angeles Times, 11. března 1995. Dunlop ve své knize zmiňuje tvrzení protijelcinovských novin Den, které později částečně potvrdil Aslachanov, že zabránění sídla KGB bylo dopředu tajně domluveno mezi Jelcinem a Dudajevem. Pokud by toto bylo pravdou, znamenalo by to, že Jelcin ještě na začátku října Dudajeva zcela neodepsal. Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 112 a 113.

²³³ Broxup Benningsen, Marie, *After the Putsch 1991*. In: Broxup Benningsen, Marie, *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World*, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 229.

²³⁴ Vyňato z interview s Ivaněnkem, *Rossija* č.5, 1995. Citováno podle Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 90-91.

založený Jandarbijev přímo vyzýval ke svaté válce a na náměstích a v ulicích probíhaly demonstrace, na které chodilo až 50 tisíc lidí.²³⁵

Rusové dali naproti tomu Čečencům ultimátum a požadovali, aby do půlnoci 10. října odevzdali všechny zbraně. Dudajevova prestiž u jeho příznivců díky jeho ráznému chování sice nesmírně vzrostla, situaci přesto stále neměl pevně v rukou. Opoziční organizace nazvaná Kulatý stůl pořádala na Leninově náměstí v Grozném každodenní manifestace proti Dudajevově vládě a sdružovala v sobě značnou část odpůrců dobrodružné a dle jejich názoru neuvážené politiky Výkonného výboru kongresu.

K dalšímu vyostření došlo 18. října, kdy Dudajev vystoupil a varoval veřejnost, že hrozí válka, protože nepřátelské síly se již připravují v Osetii a Dagestánu. V této souvislosti mluvil rovněž o „*pokračující genocidě čečenského lidu*“ a zároveň oznámil, že do Národní gardy se již přihlásilo 62 tisíc dobrovolníků.²³⁶

O den později vystoupil v ruské televizi Jelcin a vůbec poprvé se veřejně věnoval čečenské krizi. Situace se podle jeho slov stala nepřijatelnou a odsoudil „*otevřeně protiústavní a provokativní akce Výkonného výboru Národního kongresu čečenského lidu a jeho vůdce, kteří se snaží destabilizovat situaci v republice a chopit se moci prostřednictvím organizovaných ozbrojených skupin takzvané Národní gardy*“. Prezident trval na tom, že se musejí uskutečnit volby do Nejvyššího sovětu, naplánované na 17. listopad, a následně pak „*referendum o státním uspořádání Čečensko-ingušské republiky podle existujícího zákonodárství RSFSR*.“ Pokud by se kongres nepodřídil, hrozil Jelcin tím, že bude nucen „*bránit ústavní zřízení*.“²³⁷

Na podzim roku 1991 ale Rusko nepředstavovalo dostatečnou autoritu, a tak Dudajev hrozby ignoroval. Jedinou jeho reakcí bylo další posilování a vyzbrojování čečenských jednotek. A to tehdy nebyl příliš velký problém. Sovětská armáda, včetně jednotek dislokovaných v Čečensku, byla totiž v tak hlubokém rozkladu, že zbraně šlo celkem bez problémů ukrást nebo koupit.

²³⁵ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 110 a 111.

²³⁶ Broxup Benningsen, Marie, *After the Putsch 1991*. In: Broxup Benningsen, Marie, *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World*, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 231.

²³⁷ Výňatky z Jelcinova vyjádření pro televizi citovány podle - Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 91.

4.7. Volby

Urychleně naplánované prezidentské a parlamentní volby proběhly již 27. října. Z hlediska evropských standardů rozhodně ukázkou demokracie nebyly. Výkonný výbor se postaral takřka o všechno - sepsal volební zákon, sestavil ústřední volební komisi a jeho vliv byl patrný v každém volebním okrsku. Celkem sedm prezidentských kandidátů proto radši dopředu rezignovalo.

Samotné volby provázela celá řada nesrovnalostí. Docházelo například k zastrašování ruské menšiny a valná část Rusů ostatně k volbám odmítla přijít. Ingušové se voleb vůbec nezúčastnili, pro tyto účely byla administrativně narýsována čára oddělující oba národy a na ingušské straně se prostě nevolilo. Vázlo i ověřování totožnosti voličů a vyloučit, že někdo svůj hlas hodil do urny dvakrát, prostě nešlo. „*Abych byl upřímný daly se těžko kontrolovat. Mnoho lidí totiž nemělo průkazy totožnosti, zejména ženy. Oni to nevěděli, byly to jejich první volby. Pro ně to byla věc cti. Já jsem jim dokonce otevřeně řekl, že došlo k určitým porušením pravidel, ale že věřím ve vážnost, v níž chová čečenský lid pojem cti. Napříště by se to ovšem stávat nemělo,*“ popsal později atmosféru voleb jeden ze čtyř neoficiálních „mezinárodních pozorovatelů“ - potomek slavné ruské šlechtické rodiny Petr Volkonskij z Estonska.²³⁸

K volbám přišlo celkem 490 tisíc lidí, tedy 77 procent oprávněných voličů v autonomní republice. Podle oficiálních údajů, které byly vyhlášeny 30. října, dostal Dudajev 85 procent odevzdaných hlasů a zcela zastínil zbylé dva kandidáty.²³⁹ Rovněž tak v parlamentních volbách triumfovali nacionalisté a obsadili všechna křesla.

Přes četné výše naznačené nedostatky, nelze volby paušálně označit za zfalšované. Naopak je lze nejspíš považovat za reálné vyjádření přání a názorů čečenské společnosti. K podobnému názoru došel ve svém svědectví z 13. července 1995 před ruským ústavním soudem například Sergej Arutjunov, odborník na národnostní otázky a člen korespondent Akademie věd SSSR. „*Samozřejmě, Dudajev byl prezidentem spíše proklamován než zvolen,*“ a „*žádný nezávislý mezinárodní pozorovatel by volby neoznačil za legitimní,*“ tvrdil Arutjunov. Na druhé straně ovšem výsledek voleb na základě různých průzkumů

²³⁸ Interview s Volkonským pořídili 9. prosince 1996 autoři knihy - *Ibid.*, str. 92.

²³⁹ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 114.

veřejného mínění a dalších odborných postupů označil za odpovídající reálnému rozložení sil v autonomní republice: „Lze říci, že v roce 1991 ne méně než 60 a pravděpodobně dokonce až 70 procent populace Čečenska opravdu podporovalo Dudajeva.“²⁴⁰

4.8. Vyhlášení nezávislosti

Dudajev si okamžitě kvůli akutní hrozbě vypuknutí konfliktu udělil na měsíc mimořádné pravomoci, kterých se již vlastně nikdy nevzdal.²⁴¹ Pouhý den po ohlášení výsledků voleb vydal svůj první výnos a prohlásil Čečensko nezávislým státem. Jeho rozhodnutí potvrdil hned 2. listopadu nově zvolený čečenský parlament. Také ruský parlament, nyní v čele s Ruslanem Chasbulatovem, ovšem nezahálel a ve stejný den schválil rezoluci prohlašující čečenské volby za neplatné.²⁴²

Jelcin pak 7. listopadu vydal dekret „O vyhlášení výjimečného stavu v Čečensko-ingušské republice“ a zároveň rozhodl o vyslání výsadku, který měl v Čečensku zjednat pořádek. Vzápětí ale ruský prezident zmizel na svoji daču do Zavidova a přestal jakkoliv komunikovat. Podle obecně rozšířeného názoru podlehl jednomu ze svých depresivních opileckých záchvatů, možná ovšem jen chtěl v době krize nechat zodpovědnost na druhých.

Do role hlavního jestřába se pak pasoval Ruckoj. Viceprezident měl v úmyslu tvrdě vojensky zasáhnout, čečenské hnutí potlačit a hlavní aktéry zavřít. Jeho tužby ovšem značně pokulhávaly za reálnými možnostmi, protože Gorbačov se postavil proti zásahu. Následoval pat. Ve všeobecném chaosu té doby nebylo totiž vůbec jasné, koho budou poslouchat ozbrojené složky. Sovětský prezident Gorbačov byl oprávněn rozhodnout o vojenském zásahu, ale jeho moc a autorita se každým dnem zmenšovaly. Ruský prezident se sice snažil přebírat kontrolu nad celosvazovými institucemi, včetně armády, ale jeho čas měl teprve přijít.

Nakonec zvítězila lojalita politiků a vojáků k Sovětskému svazu, či možná

²⁴⁰ *Ibid.*, str. 114.

²⁴¹ Lieven, *Anatol, Chechnya Tombstone of Russian Power, New Haven and London 2002*, str. 63.

²⁴² Podrobný ústavněprávní rozbor situace provedli například odborníci na čečenskou problematiku Emil Pain a Arkadij Popov v článku s názvem „Da zdravstvujet revoljucija!“.
Pain i Popov došli k závěru, že kroky vedoucí k jednostrannému vyhlášení čečenské nezávislosti porušily hned několik článků ústavy Ruské federace. *Izvestija*, 7. února 1995.

ještě spíše obecná nechuť zasahovat proti vlastním lidem – armáda do akce nešla. Gorbačov později vzpomínal: „Každý hrál nějakou hru. Ruckoj zamával šavlí a prohlásil: ‚Dejte mi několik divizí a já s nimi zatočím, všechny separatisty i Dudajeva zdrtím.‘ Najednou mi volají ministr obrany Šapošnikov a ministr vnitra Barannikov a říkají: ‚Michaile Sergejeviči, Ruckoj od nás žádá vojáky.‘ Já povídám: ‚Bez mého souhlasu žádné rozhodnutí. Absolutně žádné!‘ Volám Chasbulatovovi a říkám: ‚Zbláznili jste se?‘ Chasbulatov byl proti (vyslání vojsk), to musím objektivně říct. Tak tedy povídám: ‚Proč mě do toho taháte? Kde máte svého prezidenta?‘ a Chasbulatov na to: ‚To bych taky rád věděl.‘“²⁴³ Proti intervenci se angažovala i podstatná část médií a liberálně orientovaných politiků, mezi nimi i Sergej Stěpašin, pozdější hlava FSK/FSB (nástupce KGB) a muž, který měl rozhodující roli při prosazování 1. čečenské války.

Nehledě na zmatky přistálo v noci z 8. na 9. listopad na vojenské základně Chankala u Grozného 600 výsadkářů ministerstva vnitra. Tak malá síla ovšem šanci na úspěch rozhodně neměla. O krachu intervence rozhodla neschopnost vyslat posily a špatné naplánování akce. Výsadek byl ještě tu samou noc obklíčen čečenskými ozbrojenci a jeho působnost se omezila jen na pár letištních budov. Povstalci zablokovali ranveje překážkami a bránili tak přistávání dalších letadel. Obsadili také veškeré železniční a silniční uzly a obklíčili i ruské vojenské základny v Grozném a Šali.²⁴⁴ Tváří v tvář ruské invazi se v Grozném sešla zatím největší demonstrace, které se zúčastnily statisíce lidí. Dudajev se snažil získat pomoc i od dalších kavkazských národů a Soslambekovem vedená Konfederace horských lidí vyhlásila 10. listopadu mobilizaci dobrovolníků. Od svých sousedů ovšem Čečenci nikdy dostatečnou pomoc nezískali.²⁴⁵

Ruští výsadkáři se na Chankalském letišti dostali do bezvýhodné situace a nezbylo jim než se vzdát. Jednání s Dudajevovými lidmi vedl zástupce ministra vnitra RSFSR generál Vjačeslav Komisarov. Po jeho skončení ruští výsadkáři mohli nastoupit do přistavených autobusů a pod dohledem Národní gardy odjet mimo republiku.²⁴⁶ Ruský parlament pak 11. listopadu odvolal výjimečný stav a tím ruská intervence definitivně skončila.

Později před výborem dumy pro vyšetření příčin vzniku čečenského

²⁴³ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 93 a 94.

²⁴⁴ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 171.

²⁴⁵ *Ibid.*, str. 121 a 122.

²⁴⁶ *Ibid.*, str. 117.

konfliktu, Chasbulatov prohlásil: „*Dekret (o výjimečném vztahu) jsme zrušili až když selhal. Sovětští ministři prostě nehodlali uposlechnout rozkazy ruského prezidenta. Z jejich a Gorbačovovy strany to byl pro Jelcina políček do tváře a jako následek se jim o měsíc později dostalo Bělověžské Pušči (dohody, při které Jelcin, Kravčuk a Šuškevič rozpustili Sovětský svaz.)*“²⁴⁷

9. listopadu 1991 na sebe také poprvé upozornil pozdější slavný čečenský polní velitel Šamil Basajev, který se dvěma komplici unesl ruské letadlo mířící z města Miněralnyje vody do Jekatěrinburgu. Letadlo nakonec přistálo v turecké Ankaře, kde hodlali únosci svolat tiskovou konferenci, na které chtěli upozornit světovou veřejnost na agresivní plány Ruska. Turecké úřady jim sice veřejné vystoupení nedovolily, ale Basajeva k potrestání do Ruska nevydaly.

Poslední ruské síly, dislokované zde ještě za dob SSSR, opustily Čečensko v červnu 1992. Jejich urychleného odchodu využil Dudajev pro vyzbrojení svých jednotek, Čečenci se dokázali, ať již obchodem nebo krádežemi, zmocnit řady moderních zbraní. Výbor dumy pro vyšetření příčin vzniku čečenského konfliktu, vedený Stanislavem Govoruchinem, udal tato čísla – 42 tanků, 56 obrněných transportérů, 139 dělostřeleckých systémů a 24 737 automatických zbraní.²⁴⁸

Absolutním vítězem čečenské podzimní revoluce byl Džochar Dudajev, vznášela se kolem něj gloriola vítěze a během několika měsíců se z něj stal národní hrdina srovnatelný s velkými jmény minulosti. V té době se s Dudajevem identifikovalo mnoho jeho dřívějších i pozdějších odpůrců. Později jeho popularita vytrvale klesala a na podobnou úroveň vystoupala znovu až na začátku války.

Naopak pozice Ruslana Chasbulatova se velmi zkomplikovala, v Čečensku byl nepřijatelný pro příliš těsné vazby k Rusku, kde byl naopak kritizován za pročečenské postoje. Brzy poté ostatně Chasbulatov začal hrát vysokou hru v ruském parlamentu a stále více zabředal do ostrého sporu s Jelcinem. Z čečenské politiky se úplně stáhnul a své aktivity zcela přesunul na ruskou politickou scénu. Za zenitem byl i Doku Zavgajev, jehož vliv se pomalu stával marginálním.

²⁴⁷ *Tiškov, Valerij, Čečenský konflikt, Moskva 1995, str. 29-30.*

²⁴⁸ *Lieven, Anatol, Chechnya Tombstone of Russian Power, New Haven and London 2002, str. 65.*

5. Nezávislé Čečensko

5.1. Problémy nezávislosti a rozvrat hospodářství

Konec roku 1991 byl okamžikem zřejmě vůbec nejhlubšího ponížení moskevského impéria v jeho historii. Sovětský svaz se po více než sedmdesáti letech existence rozpadal a Ruská federace jen poznenáhlu přebírala jeho struktury. Kompetenční spory mezi orgány umírajícího impéria a jeho zatím slabého nástupce dokonale znemožnily koncepčně řídit jak vnitřní tak i zahraniční politiku. Vše zhoršovala hluboká a strukturální ekonomická krize. Demokratizace politiky a veřejného života navíc zcela podvázala akceschopnost tradičně totalitní velmoci, jejíž mocenský aparát byl vždy jen prodlouženou rukou úzké skupinky mocných.

Z dnešního hlediska je zřejmé, že šlo jen o chvilkový propad podobný třeba tomu, který Rusko postihl po 1. světové válce. Dudajev dokázal zakolísání impéria dokonale využít a po dvou staletích permanentního boje Čečenců o přežití vyhlásil nezávislý stát. Dočasná slabost tradičního soupeře poskytla novému státu jen krátký čas. Rusko se za tři roky vzpamatovalo a zaútočilo, i když zpočátku zcela neúspěšně.

A jak se v novém státě žilo? Byla tu samozřejmě nově získaná svoboda, ale okamžitý ekonomický a sociální propad životní podmínky v už tak zaostávajícím Čečensku nebývale zhoršil. Stát často neměl na výplaty zaměstnanců ani na penze. Velká část podniků nefungovala a lidé neměli kde pracovat. Řada z nich přežívala jen díky tomu, co si sama vypěstovala nebo existenčně závisela na pololegálním či zcela nelegálním obchodování. Černá ekonomika exponenciálně rostla, dařilo se mafii a organizovanému zločinu.

Všechny tyto jevy šlo sice najít v celém postsovětském prostoru, konkrétní dopady krize byly přesto v Čečensku daleko hmatatelnější. Dudajev a jeho suita totiž neměli ani tu nejmenší potuchu, jak řídit stát a jeho finance. Rusko navíc Čečensko odstříhlo ze společného hospodářského prostoru.

Ekonomická blokáda Čečenska nebyla ovšem zdaleka tak neprostupná, jak by mohla napovídat tehdejší do nekonečna opakovaná radikální prohlášení

ruských politiků. Hranice byly jen slabě střežené a především dagestánská a ingušská policie okázale bojkotovala rozkazy nadřízených. „Čečenci si ponechali ruské rubly a sovětské osobní doklady. Každý obyvatel 'republiky Ičkerie' mohl ráno opustit Groznyj i prapor vlka s úplňkem a s letenkou koupenou za ruble se odpoledne ocitnout v Moskvě. Žádné tabulky nikde neoznamovaly, že vstupujete na území jiného státu. Na hranicích Čečenska nebyly žádné kontroly, alespoň ne takové, aby se nedaly překonat malým úplatkem. Do Čečenska neustále vysílala ruská televize... Čečenský klub Terek Groznyj dál hrál fotbalovou ligu,“ tak charakterizovali tehdejší poměry v Čečensku autoři knihy Čečensko: Vítězství a prohry.²⁴⁹

Rusové také až do června 1993 posílali do Čečenska část peněz na výplaty důchodů. Celkově se jednalo o částku 2,5 miliardy rublů. Ovšem jaká část z této sumy se skutečně dostala do rukou důchodců, je otázkou. Důvodem těchto plateb nebyla zřejmě jen pomoc tamní ruské menšině, ale i snaha zcela neznemožnit případnou dohodu s Dudajevem. Subvence se navíc neomezovaly pouze na výplaty důchodů a Valerij Tiškov, etnolog a v roce 1992 ruský ministr pro otázky národností, odhadoval, že jen v roce 1992 Rusové napumpovali do Čečenska čtyři miliardy rublů.²⁵⁰ I to byl ale oproti minulým létům obrovský propad a Dudajevovi brzy začaly prostředky chybět.

Hloubku krize dobře ukazují údaje Goskomstatu (ruský statistický úřad), podle kterých se průmyslová výroba v Čečensku a Ingušsku v roce 1992 propadla o 30 procent a o rok později dokonce o 61,4 procenta,²⁵¹ což bylo, jak ukazuje tabulka, o hodně více než činil průměr Ruské federace:

Pokles průmyslové produkce:	1992	1993
Čečensko	30%	61,4%
Ruská federace	18,8%	16,2%

Nedařilo se ani zemědělství, ve kterém za stejnou dobu poklesla produkce potravin na obyvatele o 46 procent. Na vině byl především překotný rozklad kolchozů a sovchozů, doprovázený rozkrádáním jejich majetku. Také nezaměstnanost rostla překotným tempem, když se například v roce 1993 zvedla o

²⁴⁹ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 99.

²⁵⁰ Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power*, New Haven and London 2002, str. 74.

²⁵¹ Tiškov, Valerij, *Čečenskij krizis*, Moskva 1995, str. 23.

celých 16 procent. Nelegální ekonomika postupně zcela nahradila tu oficiální a péči státu na sebe musely vzít velké rodiny a teipy.

Ekonomickou krizi prohluboval i stále se zrychlující odchod nadprůměrně kvalifikovaného slovanského obyvatelstva, kterému pochopitelně postavení menšiny příliš nevyhovovalo a radši volilo odchod do jiných částí Ruské federace. Útěk ruské menšiny začal již po roce 1970 a mezi lety 1979 až 1989 odešlo z Čečensko-Ingušska více než 42 tisíc Rusů. Pak se úprk zrychlil a mezi červnem 1990 a červnem 1991 z autonomní republiky zmizelo 20 tisíc Rusů, přičemž hned následující rok už počet uprchlíků poskočil na zhruba 50 tisíc. Celkové počty ruských emigrantů v červnu 1995 zřejmě celkem realisticky shrnul ve svém vystoupení před ústavním soudem ruský vicepremiér Sergej Šachraj, když prohlásil, že v předchozích třech, čtyřech letech z Čečenska odešlo na 250 tisíc lidí²⁵² - tedy naprostá většina místních Slovanů.

Ruští politikové strádání svých soukmenovců v nezávislém Čečensku rádi přeháněli a občas do éteru pouštěli zcela nesmyslná a zavádějící čísla. Příkladem může být šéf FSK Sergej Stěpašin, který se nechal slyšet, že za tři roky Dudajevova vládnutí bylo z Čečenska vyhnáno 350 tisíc Rusů a dalších 45 tisíc prý bylo zavražděno.²⁵³ Stěpašinem udávaný počet mrtvých je nehoráznou propagandistickou lží a ani emigrantů nemohlo být 350 tisíc už jen kvůli tomu, že v roce 1989 žilo v celé autonomní republice necelých 294 tisíc Rusů. Faktem ale je, že Rusové od většinových Čečenců skutečně zažívali řadu ústrků a k emigraci je navíc nutil i katastrofální vývoj místní ekonomiky a rostoucí kriminalita. Svůj postoj k ruské menšině ostatně Dudajev pregnantně vyjádřil v srpnu 1993, když odpovídal novinářům na otázku, proč nevyplácí Rusům a kozákům penze. „*Proč se kozáčtí a ruští důchodci nezeptají ruských úřadů namísto Dudajeva: 'Kde máme penze?' Dudajev sám nedostává penzi, která mu náleží za třicet let služby v armádě.*“²⁵⁴

Čečenské veřejné finance alespoň částečně zachraňovala těžba ropy a především rozsáhlý rafinérský průmysl. Zdroje čečenské ropy ovšem dlouhodobě vysychaly a po vyhlášení nezávislosti došlo ještě k dalšímu skokovému výpadku, který zřejmě alespoň zčásti zavinil masový exodus ruských expertů. Čísla mluví

²⁵² Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 136.

²⁵³ *Ibid.*, str. 137.

²⁵⁴ *Ibid.*, str. 136.

jasně. V roce 1992 daly čečenské vrty 2,6 milionu tun ropy, o rok později už ale jen 1,2 milionu tun. Šlo tedy o 54 procentní pokles během jediného roku. Na začátku roku 1994 pak čečenský těžební průmysl přestal prakticky existovat, když z původních 1500 vrtů fungovalo pouze 100.²⁵⁵

Daleko větší zisky než z vlastní těžby plynuly do čečenské státní kasy z rafinování a prodeje ropy, kterou do grozněnských petrochemických závodů dodávali nehledě na blokádu Rusové. Hlavní ropovod z Baku, který vedl přes Čečensko, ostatně stále fungoval. V letech 1991 až 1994 Čečenci oficiálně vyvezli 23 milionů tun nejrůznějších ropných produktů. Podle odhadů, které později zazněly před vyšetřovací komisí dумы pro Čečensko, byly ovšem zisky ve skutečnosti vyšší, než Čečenci přiznávali. Podle jednoho z odhadů tento export jen za rok 1993 vynesl 800 až 900 milionů dolarů.²⁵⁶

Jegor Gajdar, který byl v roce 1992 ruským premiérem, později tuto praxi před vyšetřovací komisí dумы vysvětloval těmito slovy: „*Závod na zpracování ropy v Grozném je největší v Rusku a tradičně zásobuje význačnou oblast severního Kavkazu, Stavropolského a Krasnojarského kraje atd. Z tohoto hlediska by náhlé uzavření ropných kohoutků znamenalo minimálně ponechání tohoto území bez paliva potřebného pro zasetí a to by nepotrestalo jen Čečensko, ale i Rusko.*“²⁵⁷ Dovoz ropných produktů z Čečenska omezovalo Rusko jen postupně. Například do Stavropolu se přestalo dovážet v srpnu 1993 a do Dagestánu až v listopadu 1994, tedy měsíc před vypuknutím konfliktu.

I tady je ovšem otázkou, kolik prostředků čečenská vláda dostala. Nejrůznější krádeže ropných produktů a petrochemického zařízení se totiž staly oblíbenou obživou jednotlivců i organizovaných gangů. Kradlo se nejrůznějšími způsoby. Od primitivního navrtávání potrubí až po rádobu legální rozprodávání ropy ve velkém, ze kterého ovšem stát neviděl ani rubl. Podle Valerije Tiškova jen v roce 1993 zmizelo bez užitku 47 tisíc tun ropných produktů.²⁵⁸ Jiné odhady jsou ale nepoměrně vyšší. Například Salambek Hadžijev, Čečenec a někdejší sovětský ministr ropného průmyslu, mluvil o 10 až 15 milionech tun ropy, které měly být v letech 1991 až 1994 rozkradeny.²⁵⁹

²⁵⁵ *Ibid.*, str. 126.

²⁵⁶ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 117.

²⁵⁷ Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power*, New Haven and London 2002, str. 74 a 75.

²⁵⁸ Tiškov, Valerij, *Čečenský krizis*, Moskva 1995, str. 21.

²⁵⁹ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge

Mizením ropy se v roce 1992 zabývala i komise čečenského parlamentu. Grozněnské noviny Ičkerija psaly v této souvislosti o 3,5 milionech tun ropy, které se ztratily a státní rozpočet z nich nic neměl. Vyšetřování ovšem nakonec vyznělo do ztracena a jediným výsledkem marného pátrání tak byla vražda z 12. března 1993, jejíž obětí se stal naftařský odborník Gennadij Saňko, který pro komisi pracoval.²⁶⁰

Selhaly také všechny pokusy, aby do čečenského petrochemického průmyslu vstoupil silný zahraniční investor. Problémem byla stejně tak nestabilita regionu, jako mafiánské a korupční prostředí v republice. Nejbližší byl Dudajev podobnému kontraktu nejspíš v případě texaské společnosti EnForce. Ta měla pomoci s výstavbou nového petrochemického komplexu v Grozném a slíbila údajně dodat za čečenskou ropu zařízení v hodnotě 200 milionů dolarů. I z tohoto obchodu ale v roce 1993 sešlo.²⁶¹

Především novináři opakovaně spekulovali, že za rusko-čečenským konfliktem ve skutečnosti stály zájmy ruských ropných společností. Ne snad kvůli vysychajícím čečenským vrtům, ale kvůli bohatým ázerbájdžánským nalezištím, o které se rozhořel nemilosrdný boj už na samém počátku devadesátých let. Na jedné straně stály zájmy západních společností a na druhé Ruska. Americké a západoevropské firmy eminentně usilovaly o vybudování ropovodu, který by vedl z Baku, přes Turecko ke Středozemnímu moři. Rusko naopak chtělo, aby kaspická ropa proudila již dříve postaveným ropovodem, který začínal v Baku, vedl přes Groznyj a končil u Černého moře v Novorossijsku. Tento ropovod byl sice starý a měl jen omezenou kapacitu, Rusko ovšem počítalo s jeho opravou a podstatným rozšířením. Rusko na Ázerbájdžán kvůli kontraktu, běžně označovanému za „obchod století“, velice tvrdě tlačilo. Řada okolností dokonce naznačuje, že Kreml měl prsty v puči, který v červnu 1993 smetl prozápadního ázerbájdžánského prezidenta Abulfaze Elčibeje.²⁶²

Podle ropné teorie stálo nezávislé a nestabilní Čečensko Rusku v cestě ke kontraktu, a to se rozhodlo překážku odstranit invazí. Je sice mimořádně nepravděpodobné, že by kaspická ropa byla tím hlavním a jediným důvodem konfliktu, přesto je možné, že zájmy ropných společností mohly Jelcina v

University Press 1998, str. 128.

²⁶⁰ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 118.

²⁶¹ *Chechen Instability Puts Cap on Oil Pact, The Moscow Times*, 11. 3. 1993.

²⁶² Seely, Robert, *Russo-Chechen Conflict: A Deadly Embrace 1800-2000*, London 2001, str. 200.

rozhodujícím momentě do jisté míry ovlivnit. To jsou ovšem jen nepodložené spekulace, protože dosud nikdo nedokázal předložit relevantní důkazy nebo alespoň náznaky, které by tuto teorii potvrzovaly. Seely naopak správně namítá, že pokud by Rusko kaspickou ropu skutečně chtělo, mohlo místo války území Čečenska snadno obejít a transportovat ropu přes relativně klidný Dagestán.²⁶³ Tuto odbočku na stávajícím ropovodu Baku – Novorossijsk pak skutečně Rusko v letech 1998 a 1999 vybuďovalo.

Dudajev alespoň zpočátku usiloval o to, aby čečenskou ekonomiku řídil skutečný odborník. Nabídku od Dudajeva přiznal například Hadžijev, po kterém čečenský prezident v lednu 1992 chtěl, aby převzal funkci premiéra. Podobné nabídky dostalo také několik prvořadých ruských ekonomů, například Grigorij Javlinskij, Michail Bocharov nebo Jevgenij Saburov.²⁶⁴ Všichni oslovení ovšem takovou nabídku odmítli. Řízení státu bylo proto jednou velkou improvizací. Dudajevovi a jeho okolí totiž chyběla jasná představa, jak spravovat a moderně řídit zemi.

Dudajev sám v pozdější době veřejně prezentoval několik svých ekonomických nápadů. Většinou byly grandiózní, pochybné a především zcela nekonkrétní a nerealistické. Chtěl například vybudovat z Čečenska „druhý Kuvajť“ a zaobíral se i stavbou potrubí, které by přivádělo ze severního Kavkazu na vyprahlý Blízký východ pitnou vodu – samozřejmě za peníze.²⁶⁵ Takové plány se ale samozřejmě nikdy nerealizovaly a státní kasa tak zůstala prázdná.

Nově vzniklý stát finálně ruinovalo zbytečné plýtvání s prostředky a především obrovská korupce, na které se podílela velká část úředníků a politiků. Úplatkářství, jak se později ukázalo, sahalo až do vnitřního Dudajeva okruhu. Sám Dudajev se do korupčních praktik pravděpodobně příliš nanamočil – zřejmě se stále cítil být spíše sovětským důstojníkem než požívačným diktátorem. Na druhou stranu pro omezení korupce neudělal takřka nic a toleroval nesmírné bohatnutí svých podřízených. Experty byli v tomto ohledu především Mamodajev a Gantěmirov, kteří tyli hlavně ze svých vazeb na ropný průmysl.

Obrovský skandál, který Čečensko v zahraničí těžce poškodil, způsobil v únoru 1993 Ruslan Ucijev, Dudajevův poradce pro zahraniční hospodářské

²⁶³ Seely, Robert, *Russo-Chechen Conflict: A Deadly Embrace 1800-2000*, London 2001, str. 202.

²⁶⁴ Tiškov, Valerij, *Čečenská krize, Moskva 1995*, str. 22.

²⁶⁵ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 125.

vztahy. Ucijev měl v Londýně uzavřít se známou firmou Thomas de la Rue smlouvu o tisku bankovek, losů a pasů pro Čečensko. Zároveň ovšem vyjednával s usvědčeným podvodníkem Josephem Rippem, od kterého se pokoušel získat půjčku 173 milionů liber. Během svého britského pobytu se spolu se svým bratrem Nazarbekem velmi dobře a nákladně bavil. Bydlel po drahých hotelích, objednával si luxusní prostitutky, nakupoval jako o závod a dokonce si pořídil luxusní dům v ceně 750 tisíc liber. Na konci své londýnské anabáze byl Učijev i s bratrem ve svém novém domě zavražděn. Vykonavatele vraždy sice policie dopadla, pozadí zločinu ale objasnit nedokázala. Událost včetně všech podrobností se pak dostala na přední stránky světových deníků a Čečensko ukázala jako obskurní a nespolehlivou „banánovou republiku“.²⁶⁶

Pitoreskní historika má nicméně ještě pokračování, které dobře ilustruje jak zoufalým a amatérským způsobem Dudajev a jeho lidé získávali peníze na každodenní chod státu. Po smrti Ucijevů se do Londýna vydal předseda ústřední čečenské banky Usman Imajev, aby od tiskařské firmy, která samozřejmě kontrakt zrušila, vyzvedl již zaplacenou zálohu. V Londýně osobně převzal šek vypsáný na osm milionů dolarů a běžnou linkou s ním pak odletěl přes Mnichov a Istanbul do Grozného. V Čečensku ale samozřejmě nebyl nikdo, kdo by šek proplatil a Imajev proto musel odletět do Istanbulu, kde vyinkasoval alespoň čtyři miliony. Do Grozného se opět vracel letadlem jako běžný turista: „*Všechny peníze, čtyři miliony dolarů, jsem měl ve dvou papírových krabicích od jádrového mýdla. V každé dva miliony. Ty krabice byly špinavé a já jsem je nedbale kopal před sebou po podlaze letiště. Jak jsem tak šel přes halu, vypadal jsem dost ošuměle, na tom jsem se s těmi chlápky shodl. Doletěl jsem domů a ty peníze zachránily situaci. Jeden milion šel na pracovníky petrochemického průmyslu, jeden na důchodce, jeden do rozpočtu a jeden zůstal v rezervě,*“ vzpomínal později nejvyšší čečenský bankéř.²⁶⁷

Významnou součástí státního rozpočtu tvořily kromě prodeje ropy zisky z různých pochybných obchodních a finančních operací. Čečenská republika se totiž po vyhlášení nezávislosti změnila v pračku špinavých peněz a středisko nelegálního obchodu pro celý postsovětský prostor. Tyto praktiky sice

²⁶⁶ *Murdered Russians planned £170m deal with Fraudster, The Times, 18. března 1993 a Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, Čečensko, vítězství a prohry, Praha 2000, str. 123.*

²⁶⁷ *Citováno podle rozhovoru autorů knihy – Čečensko, vítězství a prohry s Usmanem Imajem; Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, Čečensko, vítězství a prohry, Praha 2000, str. 123-124..*

umožňovaly mnoha Čečencům slušně žít a přinášely státu nemalé prostředky. Vedly ovšem k naprosté zkorumpovanosti státní správy, což v konečném důsledku přispělo k rozkladu hospodářských a politických struktur republiky.

Mimořádně dobře se dařilo obchodům se zbraněmi a narkotiky. Hranice Čečenska byly prostupné a jen z grozněnského letiště vypravovaly různé ruské společnosti měsíčně 100 až 150 nijak nekontrolovaných letů.²⁶⁸ Zdroj zbraní navíc ležel hned za hranicemi - armády postsovětských států procházely na začátku 90. let hlubokou krizí a nebyl proto problém sehnat takřka cokoliv. Pověstný byl grozněnský bazar, na kterém se otevřeně prodávaly pistole, granáty, samopaly, ale také daleko sofistikovanější zbraně. Groznyj byl ostatně zbraněmi doslova zaplaven. Podle odhadů totiž ve čtyřsettisícovém městě mezi lidmi kolovalo zhruba 150 tisíc střelných zbraní.²⁶⁹ Na některých obchodech se zbraněmi participoval prokazatelně i stát a ruské noviny v této souvislosti poukazovaly třeba na podezřelé transakce mezi estonskou firmou Konestan a lidmi z okolí čečenského prezidenta a někdejšího sovětského generála Dudajeva.²⁷⁰

Sovětský svaz zasáhla na přelomu 80. a 90. let obrovská vlna organizovaného zločinu související s politickým a společenským táním, které odstartoval Gorbačov. Nezávislé Čečensko nebylo žádnou výjimkou, ba naopak. Ve velkém se například tiskly falešné rubly. Výmluvný je údaj, že z falešných bankovek a dluhopisů v hodnotě 9,4 miliardy rublů, které ruské úřady na svém území zachytily, pocházely padělky za 3,7 miliardy rublů prokazatelně právě z Čečenska.²⁷¹ Rozšířené byly i podvody s takzvanými „směnkami na viděnou“. Jejich princip byl jednoduchý. Na jednom konci Ruska získal podvodník od podplaceného úředníka ničím nekrytou směnku a na druhém ji pak zinklasoval. Jeden čečenský gang takto prý dokázal během rekordní operace získat 60 miliard rublů.²⁷²

Čečenské mafie, fungující často na bázi rodin a teipů, dokázaly úspěšně penetrovat ruskou zločineckou scénu a na počátku 90. let byly jedny z nejmocnějších v Rusku. Silné pozice držely kromě rodného Čečenska především

²⁶⁸ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 127.

²⁶⁹ *Ibid.*, str. 127.

²⁷⁰ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 118 a 119.

²⁷¹ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 127.

²⁷² Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 120.

v Moskvě, kde se specializovaly hlavně na obchod s kradenými auty.

Kromě různých mafiánských praktik se množily také „běžné“ loupeže a banditismus všeho druhu. Časté byly například přepady vlaků a kamionů. Jak vypověděl 10. července 1995 ruský vicepremiér Sergej Šachraj před Ústavním soudem: „*V letech 1992 až 1994 se na území Čečenska stalo 1 354 útoků na dopravní prostředky s cílem sebrat náklad. Zdokumentováno bylo také zhruba 70 útoků na pasažéry vlaků.*“²⁷³

Velká část čečenské společnosti byla existenčně závislá na drobném pašování a podloudném prodeji kontrabandu. K těmto praktikám se nakonec museli snížit i obchodem a obchodníky pohrdající venkované. Velmi populární byly především takzvané „nákupní zájezdy“ do ciziny. Za nimi z Čečenska vylétala každý den dvě až tři letadla, plná drobných obchodníků. Lety většinou mířily na Blízký východ nebo do Číny. Za nakoupené spotřební zboží neplatili tito „turisté“ žádné clo a vše pak se ziskem prodali buď doma v Čečensku nebo kdekoliv jinde v Rusku. Inzerát ve vládních novinách Ičkerija například v roce 1994 nabízel týdenní zájezdy do Dubaje, Íránu a Sýrie. Celý výlet stál 400 dolarů plus 150 tisíc rublů, přičemž prvních 50 kilogramů nákladu bylo zcela zdarma. „*Zástupci naší společnosti... vám pomohou nakoupit zboží, které potřebujete, i navázat obchodní kontakty,*“²⁷⁴ hlásal inzerát.

Život v nezávislém Čečensku nebyl lehký. Státní úřady nefungovaly a panovala všeobecná bída. Situace se rok od roku zhoršovala a v lednu 1994 byl už všeobecný úpadek naprosto patrný: „*V třetí zimě nezávislosti Čečenska se jeho metropole stala nejpodivuhodnějším místem v bývalém Sovětském svazu. Na náměstí, nesoucím nyní jméno šejcha Mansúra, byla hojnost symbolů čečenské samostatnosti. Leninova socha byla stržena a na podstavci vztyčen čečenský prapor. Bylo na něm široké zelené pole (znak islámu) protáté dvěma úzkými bílými poli a jedním červeným, uprostřed čečenský vlk pod měsícem v úplňku. V žádném jiném ohledu však Čečensko jako stát nevypadalo. Bujel černý trh, ulicemi Grozného se velkou rychlostí ve svých mercedesech a BMW proháněli noví zbohatlíci a na předměstích rychle vyrůstaly honosné vily z červených cihel. Běžný občanský život se však zhroutil. Vlášda nevydávala žádné peníze na rozpočtové organizace a zaměstnanci škol a nemocnic pracovali už celé měsíce*

²⁷³ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 128.

²⁷⁴ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 121.

*bez platu. Chodili do práce a seděli tam v kabátech, protože se netopilo.*²⁷⁵

Ruská propaganda ekonomických potíží a exploze kriminality v republice dokonale využila a o Čečensku se pak běžně mluvilo a psalo jako o „*kriminální svobodné ekonomické zóně*“. Propaganda pronikla do řady médií a ruské ministerstvo vnitra dokonce vydávalo rádoby seriózní knihy a sborníky, které odhalovaly Dudajevův režim jako zcela zkažený a zločinný. Příkladem může být i v České republice dostupný sborník – *Kriminální režim: Čečensko*.²⁷⁶

5.2. Vliv islámu na Čečenskou společnost

Do kontaktu s kavkazskými národy se islám dostal hned po porážce Perské říše arabskými vojsky v roce 637. Jeho rychlému pronikání na Kavkaz pak ale bránilo několik faktorů. Především tvrdá konkurence místních starobylých křesťanských národů - Gruzínců a Arménů a také kmenové, do sebe zahleděné společenské zřízení většiny zdejších kmenů.²⁷⁷

Výrazněji se začal islám na severním Kavkaze prosazovat teprve daleko později – v 16. až 18. století, a to především v Dagestánu a Kabardě. Postaral se o to především zesílený vliv Osmanské a Perské říše a také vytváření velkých feudálních panství na severním Kavkaze, na jejichž území probíhala islamizace daleko rychleji.²⁷⁸ K Čečencům v této době pronikal hlavně ortodoxní sunnitský islám, šíitský poněkud méně. Ještě v 17.-18. století přesto velká část Čečenců byla animisty a vyznávala svůj tradiční panteon totemových bohů.

Radikální změnu přinesl konec 18. století, kdy začal na severní Kavkaz pronikat radikální naqšbandský súfismus. Jeho prvním šířitelem byl zřejmě šejk Mansúr, který jednoznačně prosazoval islámské právo šaríu na úkor zvykového adatu. Súfismus lze zjednodušeně popsat jako jeden z opravných směrů sunnitského islámu, který má v sobě obsažený silný mystický prvek. Súfisté zdůrazňují náboženský prožitek, uznávají stav náboženského transu a kvůli tomu do muslimské víry implementovali některé výpůjčky z různých lokálních lidových kultů nebo starších náboženství. Nejviditelnějším projevem naqšbandíje je

²⁷⁵ *Ibid.*, str. 96.

²⁷⁶ Gorlov, A. G., *Kriminalnyj režim Čečna, Kodeks (objedinennaja redakcija MVD RF) 1995*.

²⁷⁷ Pokrovskij, Nikolaj Iljič, *Kavkazskije vojny i imamat Šamila, Moskva 2000, str. 151*.

²⁷⁸ *Ibid.*, str. 151.

takzvaný tichý zikr, při kterém se věřící sesednou do kruhu a tak dlouho opakují slova modlitby, až se dostanou do transu.

V řadě zemí sufismus neměl a nemá s radikálním islámským fundamentalismem nic společného. Na severním Kavkaze byla ale situace poněkud odlišná, protože sufismus se v tomto regionu stal hlavním nositelem protiruského odporu. Podobně se různé směry (*táříqy* - cesty) sufismu projevovaly i v dalších zemích, kde muslimové museli o přežití své kultury bojovat s příslušníky jiné kultury – například v severní Africe proti Francouzům, na Jávě proti Holanďanům nebo v Pandžábu proti Angličanům a Sikhům.²⁷⁹ Kavkazský naqšbandský sufismus, neboli murídismus vždy trval na co nejpřísnějším dodržování šarií. Súfijské společenství řídil duchovní vůdce – muršid. Ostatní se nazývali murídy – žáky a jejich úkolem bylo sledovat svatou cestu táříqu vytýčenou muršidem.

Murídismu se sice podařilo v 18. a 19. století přetáhnout na svoji stranu velkou část tehdejšího obyvatelstva Dagestánu a Čečenska. Ve společnosti vázané hluboko zasahujícím zvykovým právem – adatem přesto islám zakořenil poměrně mělce a navíc s řadou neortodoxních odchylek. Po porážce imáma Šamila se mezi Čečenci začal vedle naqšbandíji prosazovat další súfijský směr – Qadiríja, který vznikl v Bagdádu ve 12. století. Do Čečenska ho z Dagestánu přinesl kumycký pastýř Kunta Hadži, kterého později carský režim prohlásil za šíleného a nechal ho v roce 1867 zemřít ve vězeňské nemocnici. Od naqšbandíje se kadiríja liší především svojí extrémní centralizovaností a také provozováním takzvaného hlasitého zikru, během kterého věřící extaticky tančí v kruhu a nahlas vykřikují slova modlitby.²⁸⁰

Na počátku 20. století se začal vliv sufismu na čečenskou společnost, zřejmě především kvůli tvrdému sovětskému tlaku, vytrácet. V šedesátých letech ale přišel v celém Sovětském svazu jistý fundamentalistický revival.²⁸¹ Věřící si pak dokonce našli cestu, jak konat poutě k hrobce zakladatele naqšbandského řádu Baháuddína Naqšbanda (Zemřel v roce 1380.) u Bucháry, když je maskovali jako exkurze do okolních kolchozů.²⁸²

Zjistit skutečný vliv islámu a konkrétně sufismu na čečenskou společnost v

²⁷⁹ *Benningesen, Alexandre; Wimbush, Enders, Mystics and Commisars: Sufism in the Soviet Union, C. Hurst & Co. Publishers 1985, str. 3 a 4.*

²⁸⁰ *Ibid., str. 11, 20 a 21.*

²⁸¹ *Ibid., str. 4.*

²⁸² *Kropáček, Luboš, Islámský fundamentalismus, Praha, vyšehrad 1996, str. 198.*

době před rozpadem Sovětského svazu je mimořádně obtížné. Čečenci totiž měli víc než dobrý důvod své náboženské citění skrývat. V republice sice existovalo jen šest mešit (v roce 1913 jich přitom stálo plných 806), které spravovalo ne více než dvacet mulů. Některé okolnosti přesto ukazují, že islám byl spíše hluboko skryt, než že by úplně vymizel. Hughes v této souvislosti dokonce mluví o existenci takzvaného „*paralelního*“ islámu. Dokazuje to například výsledek sociologického šetření, které proběhlo v osmdesátých letech v horském rajóně Věděno, podle kterého měla takřka polovina dětí sympatizovat s islámem.²⁸³

Po uvolnění politických poměrů vyplulo zasuté náboženství rychle na povrch a ve vesnicích začaly houfně růst nové mešity. Ze závěrů Susany Goodrich Lehmann, která vycházela z regionálních průzkumů, které v Ruské federaci probíhaly v roce 1993, plyne, že vliv islámu byl mezi Čečenci v této době výrazně silnější než mezi dalšími srovnatelnými národy Ruska. „*Sedm z deseti Čečenců tvrdí, že nejen věří, ale přímo praktikuje islám,*“ píše Goodrich Lehmann. Mezi Tatary, Baškiry, Balkary a Kabardinci přitom stejně odpověděl jen každý pátý respondent. „*Dodržování náboženských praktik je podobně pravděpodobné u mužů i žen a většina mladých lidí se chová stejně... Rozdíly v odpovědích zapříčiněné rozdílnou úrovní vzdělání jsou u Čečenců daleko méně zřejmé než u ostatních národů,*“ poznamenala si dále Goodrich Lehmann. Za jeden z důvodů této odlišnosti považuje Lehmann přetrvávající vliv sufismu. „*Protože je sufism více vázan na klany a méně na mešity a jiné formální muslimské instituce, bylo snazší překonat snahy komunistů podkopat islámskou víru a zvyky,*“ spekuluje badatelka.²⁸⁴

Islám přesto podle všech očitých pozorovatelů hrál během Čečenské revoluce i v několika dalších letech jen podružnou úlohu. V ulicích se sice v roce 1991 objevily zelené muslimské prapory, veřejně předváděný zikr a některé další vnější znaky víry. To ale bylo vše a národní požadavky a pohnutky zcela zvítězily nad těmi náboženskými. Sovětsky vychovaný Dudajev byl vším jiným než zbožným člověkem a především před západními návštěvníky se na adresu islámu vyjadřoval značně rezervovaně. „*Když náboženství převládne nad sekulární*

²⁸³ Hughes, James; Chechnya: From Nationalism to Jihad, University of Pennsylvania Press 2007, str. 12.

²⁸⁴ Goodrich Lehmann, Susan, Islam Command Intense Devotion among the Chechens, Opinion Analysis: USIA, Washington, M-112-95, 27. července 1995 převzato z Dunlop, John B., Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict, Cambridge University Press 1998, str. 148 a 149.

ústavní organizací státu, objeví se buď španělská inkvizice nebo muslimský fundamentalismus,“ prohlásil dokonce v srpnu 1993 během jednoho interview.²⁸⁵ Na konci roku 1993 ale jeho režim procházel takovou krizí, že se Dudajev k radikálnímu islámu obrátil jako k šanci, jak své otřesené postavení posílit.

K další radikalizaci došlo po vypuknutí války v prosinci 1994, kdy do země přijela řada zahraničních islámských radikálů²⁸⁶, a především po uzavření příměří v srpnu 1996. Tehdy se v Čečensku začala zavádět šaría, ale v silně sovětizované zemi se nikdy s plnou silou neprosadila. Jak vzpomínají autoři knihy Čečensko, vítězství a prohry, v říjnu 1996 zbyl v Grozném jediný šariátský soudce Džumbulat Samchatov. Sklep jeho úřadu byl prý sice plný úpících provinilců. Sám Samchatov se ale nerozpakoval před novináři kouřit marlborky a nevadilo mu prý ani to, že ho fotí západní žena.²⁸⁷

5.3. Růst protidudajevovské opozice

Dudajev sice s velkým přehledem vyhrál prezidentské volby. Opozice proti němu se ale začala zvedat ještě před koncem roku 1991. V prosinci se bývalý milicionář Umar Avturchanov nechal zvolit předsedou Prozatímní rady správy Nadtěrečného rajónu v severozápadním Čečensku. Hned po volbách prohlásil, že Dudajeva jako prezidenta neuznává. Avturchanovova Moskvou podporovaná Prozatímní rada se postupně stala centrem protidudajevovské opozice a v roce 1994 hrála klíčovou roli v Ruskem financovaném pokusu o státní převrat.²⁸⁸ V březnu 1992 pak vznikla další protidudajevovská skupina – Koordinační výbor pro znovuoobnovení ústavnosti v Čečensko-ingušské republice.

Ještě ten samý měsíc se opět prohloubila roztržka mezi Ruskem a Čečenskem. Rusko se totiž rozhodlo zažehnat hrozbu separatismu podpisem takzvané Federální smlouvy, která by vymezila pravomoci centrální vlády na jedné a nižších územněsprávních jednotek na straně druhé. Vyjednávání před

²⁸⁵ Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power*, New Haven and London 2002, str. 363.

²⁸⁶ Nový, ze zahraničí inspirovaný, náboženský radikalismus měl jen málo společného s tradičním sufismem. Řada současných islámských fundamentalistů ostatně nečistotu a nepůvodnost sufismu ostře odsuzuje.

²⁸⁷ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 39 a 40.

²⁸⁸ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 122.

samotným podpisem bylo nesmírně složité a nakonec proto musely být připraveny celkem tři různé smlouvy – jedna pro autonomní republiky, druhá pro oblasti a kraje a poslední třetí pro autonomní okruhy a oblasti. Federální smlouvu na konci března podepsaly všechny „subjekty federace“ až na dva rebely - Tatarstán a Čečensko.²⁸⁹

Poslední březnový den roku 1992 musel Dudajev čelit prvnímu pokusu o puč, když skupina asi 150 ozbrojenců zaútočila na sídlo televize a rozhlasu v Grozném a požadovala okamžité odstoupení Dudajeva. Národní gardisté ale dokázali ještě ten den pučisty odrazit. Pět z nich zabili, zbylí se dali na útěk. Kdo za pokusem o převrat stál není jasné. Přeživší útočníci se každopádně uchýlili na sever k Avturchanovovi. Dudajev označil za viníka Rusko a konkrétně Ruslana Chasbulatova. Důkazy pro takové tvrzení neexistují, daleko od pravdy ale zřejmě nebyl.²⁹⁰

Odpor vůči Dudajevovi v průběhu měsíců a let rostl. Na vině bylo především jeho chaotické řízení země a neúspěch jím prosazovaných ekonomických plánů. Nebylo proto náhodou, že řada Dudajevových oponentů se rekrutovala mezi podnikateli a národní inteligencí.²⁹¹

Další krize přišla na jaře roku 1993, kdy se proti Dudajevovi obrátili jeho nejstarší podporovatelé, kteří mu pomáhali svrhnout Zavgajeva. Krize začala nenápadným sporem Dudajeva s vicepremiérem Jaragi Mamodajevem, který po svém šéfovi chtěl, aby odvolal údajně zkorumpovaného ministra ropného průmyslu. Spíše než o dobrou věc šlo v tomto případě Mamodajevovi, nechvalně proslulému kvůli machinacím s ropou, o kontrolu „nejlucrativnějšího ministerstva“. Dudajev každopádně svému náměstkovi odmítl vyhovět a naopak se zbavil jeho.

Mamodajev se pak spojil s grozněnským starostou Gantěmirovem a předsedou Shromáždění konfederace horských lidí Soslambekovem a otevřeně na Dudajeva zaútočili. Nástrojem jejich snahy o odstranění prezidenta se stal parlament, který Dudajeva prohlásil za sesazeného a Mamodajeva naopak postavil do čela „Vlády lidové naděje“. Dudajev na oplátku 17. dubna vydal dekret, kterým parlament rozpustil a jediného věrného Jandarbijeva povýšil na

²⁸⁹ *Ibid.*, str. 168 a 169.

²⁹⁰ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 105.

²⁹¹ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 149.

viceprezidenta. Navíc vyhlásil dodatky k ústavě, které prakticky veškerou moc ve státě předaly do rukou prezidenta.²⁹²

Parlament se ale rozejít odmítl a v Grozném tak po krátkou dobu fungovala dvě nezávislá centra moci. Obě strany začaly organizovat své příznivce a na ulicích docházelo k potyčkám. Opozice se pak rozhodla vyhlásit referendum – mimo jiné o důvěře v prezidenta. Ovšem 4. června, tedy pouhý den před referendem, ozbrojenci Šamila Basajeva rozeznali demonstrující a obsadili parlament i Gantěmirovův magistrát. Při zásahu zahynulo několik desítek lidí.

Když čečenský ústavní soud proti takovému postupu protestoval, nechal Dudajev na přelomu května a června rozeznat i jej. Místo rozpuštěného Ústavního soudu pak Dudajev vytvořil „ústavní kolegium“ Nejvyššího soudu, jehož členy měl sám právo jmenovat.²⁹³ Poražená opozice z Grozného utekla a opevnila se v regionech. Politické spory se pak již většinou řešily násilím, demokracie byla omezena, svoboda tisku, slova a shromažďování flagrantně porušována.

Skutečně namále měl Dudajev na konci roku 1993, kdy se proti němu začali obracet někteří jeho velitelé. Situace dokonce 16. prosince 1993 dospěla tak daleko, že vojáci obklíčili prezidentský palác a odbojní velitelé v televizi požadovali, aby Dudajev odstoupil z funkce premiéra a vyhlásil na březen parlamentní volby. Dudajev pak ale začal s veliteli osobně jednat a dosáhl toho, že vzali své požadavky zpět. Dlouho se ale Dudajev z klidu netěšil. Opoziční lídři v regionech se totiž začali s ruskou pomocí chystat na občanskou válku, která naplno propukla v létě 1994.

5.4. Promarněné šance

Vztahy Ruska a Čečenska byly od vyhlášení nezávislosti krajně napjaté. Obě strany přesto byly ochotné jednat a šance na dohodu existovala minimálně do léta 1994. Koneckonců i bohaté ropné republiky Tatarstán a Baškortostán oddalovaly dohodu s Moskvou až do roku 1994.

Šance na dohodu existovala hned v roce 1992, kdy Jelcinovu národnostní politiku vedli dva vynikající etnografové - Valerij Tiškov na postu ministra pro

²⁹² *Ibid.*, str. 150.

²⁹³ *Ibid.*, str. 151.

národnostní politiku a Galina Starovojtovová jako Jelcinova poradkyně pro národnostní problémy. Oba zastávali umírněné, realistické názory a rozhodně podporovali mírové řešení. Snahu po dohodě ovšem torpédoval tehdy ještě vlivný Chasbulatov, který si podle Tiškova i Starovojtovové usurpoval na jednání s Čečenskem monopol. Tiškov dokonce tvrdil, že Chasbulatov přímo překazil jeho domluvenou cestu do Čečenska. Také Starovojtovová nemohla podle svých slov kvůli Chasbulatovovým intrikám Dudajeva na začátku roku 1992 navštívit. Chasbulatov totiž prý nechal schválně přerušit přímé vládní linky do Čečenska a zároveň rozjel mediální kampaň proti Dudajevovi, který pak o jednání ztratil zájem.²⁹⁴

K hluboké krizi ve vzájemných vztazích došlo v souvislosti s vypuknutím etnických nepokojů v sousedním Ingušsku. Ruská vojska, ve snaze zabránit etnickým režím, obsadila v listopadu 1992 Prigorodnyj rajón a vstoupila i na území Ingušska, které tehdy nemělo jasně definovanou hranici s Čečenskem. Obavy z ivaze panovaly i v Čečensku a národní gardisté proto zablokovali přístupové cesty z Ingušska cisternami s ropou. K uklidnění situace došlo až po setkání ruského premiéra Jegora Gajdara s čečenským vicepremiérem Jaragi Mamodajevem.²⁹⁵

Další pokus o dohodu torpédoval především sám Dudajev. V lednu 1993 jednal v Grozném nový Jelcinův ministr pro národnostní politiku Sergej Šachraj s předsedou čečenského parlamentu Husajnem Achmadovem a Jusupem Soslambekovem. Politici tehdy vypracovali dokument s názvem „*O delimitaci a vzájemném delegování pravomocí*“, což měl být základ pro následnou smlouvu. Rusko přistupovalo v tomto případě k Čečensku velmi podobně, jako to dříve činilo Západní Německo k Východnímu. Jednaly spolu jako dva de facto nezávislé státy, silnější z nich toto de iure neuznával, ale mlčením poskytoval slabšímu možnost, aby doma i před světem svou nezávislost prezentoval. Dudajev ale nakonec prohlásil, že k dohodě došlo za jeho zády, takže z dalších jednání sešlo.²⁹⁶

V říjnu 1993 Jelcin rozřešil dlouhotrvající spor s dumou a za pomoci tanků přinutil parlamentní opozici ke kapitulaci. Ještě před vyvrcholením dramatu

²⁹⁴ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 106.

²⁹⁵ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 174 a 175.

²⁹⁶ *Ibid.*, str. 109.

Dudajev poslal Jelcinovi a premiéru Černomyrdinovi několik depeší, ve kterých vyjadřoval Jelcinovi podporu a zdál se být nakloněn dohodě. Prostředníkem v následujících jednáních měl být ingušský prezident Ruslan Aušev, který měl důvěru jak Jelcina, tak Dudajeva. K jednání ale nakonec nedošlo. Aušev později vzpomínal: *„Dudajev byl připraven k setkání s prezidentem a prezident byl připraven ho přijmout. Bylo již jen třeba určit den, kdy bude moci na schůzku přiletět, jenže jeden z jeho poradců prohlásil, že by se Jelcin s nezákonně zvoleným prezidentem setkávat neměl. To bylo v prosinci 1993. Řekl jsem prezidentovi, že Dudajev ve stanovený den přiletí a že by bylo možné vyřešit s ním konfliktní otázky mezi Ruskem a Čečenskem. Říkal jsem, že je Dudajev ochoten ke konstruktivnímu dialogu a prezident by jeho pravomoci mohl omezit na úroveň nějakého speciálního statutu. Byl jsem si jist, že by s tím Dudajev souhlasil, potřebovali jsme jen, aby prezident přijel. Jenže někdo v jeho okolí si to nepřál.“*²⁹⁷

K dalšímu a tentokrát již poslednímu pokusu o dohodu mezi Kremlem a Grozným došlo na jaře 1994. I tato šance ale zůstala nenaplněna a ke schůzce Dudajeva s Jelcinem nedošlo. Podstata problému zůstávala stále stejná a byla jí především neústupnost obou prezidentů. Dudajev neochvějně trval na tom, že na případné setkání pojede jako hlava nezávislého státu. Jelcin ale dopředu od svého partnera požadoval uznání, že Čečensko je součástí Ruské federace.

Nevyřešené vztahy s Ruskem zcela podvazovaly zahraniční politiku nového státu. Čečensko nebylo kvůli odporu Ruska nikdy mezinárodně uznáno, byť i jedinou zemí, počítaje v to i Jordánsko a Sýrii, tedy muslimské země s významnou čečenskou diasporou. Dudajev sice absolvoval řadu zahraničních cest, žádný úspěch ale domů nepřivezl a nedokázal získat podporu ani sousedních severokavkazských národů.

Na svých cestách se Dudajev navíc choval značně amatérsky, neuměl udržet jazyk za zuby a způsobil celou řadu skandálů. Jeho pověsti neprospěly ani obskurní nabídky na azyl pro Ericha Honeckera a svrženého gruzínského prezidenta Zviada Gamsachurdiu.

²⁹⁷ Citováno z interview s Auševem, které 18. července 1996 pořídili autoři knihy - Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 113.

6. Proč Čečenci bojovali sami

Čečenci se jako jediný národ bývalého Sovětského svazu dostali do přímého ozbrojeného konfliktu s Ruskem. Všechny ostatní bývalé autonomní republiky RSFSR nakonec ustoupily tlaku Moskvy a netrvaly na své naprosté nezávislosti. Na rozdíl od Čečenska v nich totiž neproběhl proces, který by svou silou a významem odpovídal čečenské národní revoluci z roku 1991. Ve většině z těchto republik se u moci udržela bývalá komunistická elita, která svoji rodnou stranu často jen transformovala do umírněného nacionalistického hnutí.

Řada z těchto nových „úředních knížat“ si za svou rezignaci na nezávislost nechala od Ruska skvěla zaplatit. Především bohaté ropné republiky, jako je Tatarstán či Baškortostán si dokázaly vydobýt postavení podobné suverénnímu státu. Mohly si pro svoji potřebu ponechat velkou část daní, mohly volně nakládat s přírodním bohatstvím své země a mohly dokonce mít vlastní občanství či samostatně provozovat zahraniční obchod a v omezené míře i zahraniční politiku. Dudajev ovšem místo kompromisu, v duchu nejlepších čečenských tradic, zvolil boj. Příklady Tatarstánu a Baškortostánu naznačují, jak mohlo Čečensko se svým rozsáhlým rafinérským průmyslem vypadat, pokud by jeho vládcí nebyli tak chaotičtí, ekonomicky neschopní a dokázali se dohodnout s Ruskem.

6.1. Tatarstán, alter ego Čečenska

Tatarstán a Čečensko jako jediné dvě autonomní republiky odmítly v březnu 1992 podepsat Federální smlouvu²⁹⁸ a zůstaly tak mimo rámec Ruské federace. Další osud obou republik byl přesto naprosto odlišný. Tatarský prezident Mintiměr Šajmijev dokázal vyhlášení nezávislosti přeměnit ve výhodnou

²⁹⁸ Jde o multilaterální smlouvu, která je základem federativního uspořádání dnešní Ruské federace. Subjekty federace jsou republiky, kraje, oblasti, města federálního významu (Moskva a Leningrad), autonomní oblasti a autonomní okruhy. V březnu 1992, kdy se Federální smlouvy podepisovala, existovalo 89 subjektů federace. Dnes jich, především vlivem slučování, zůstalo jen 83. Federativní uspořádání Ruské federace je včleněno přímo do ruské ústavy. Její oficiální text lze nalézt na internetové adrese - www.kremlin.ru/articles/ConstMain.shtml.

vyjednávací pozici - v únoru 1994 sice souhlasil s podpisem svazové smlouvy s Ruskem, na Jelcinovi ale za to pro Tatarstán vydobyl řadu výhod. Dudajev naopak v opozici proti Kremlu vytrval a dovedl svou zemi k válce.

Důvodů pro takto odlišný vývoj byla celá řada. Ty nejdůležitější Lieven shrnul v jednom souvětí: „*Tatarstán se stal tím, čím mohlo být i Čečensko, pokud by Zavgajev zůstal u moci, čečenští nacionalisté nebyli tak početní a dobře ozbrojeni a kdyby čečenský národ nebyl tak anarchický a tak rád neodmítal autority.*“²⁹⁹

Rozhodující roli sehrála nepochybně mimořádná politická obratnost prvního stranického tajemníka Tatarstánu Mintiměra Šajmijeva, který ostatně dodnes v prezidentské funkci republiky autoritativně vládne. Šajmijev dokázal předběhnout vlnu nacionalismu, která na začátku devadesátých let zasáhla celé Rusko. Místo aby jí vzdoroval, postavil se v Tatarstánu do jejího čela a komunistickou stranu přetvořil v umírněné národovecké hnutí, což mu pomohlo vytlačit nacionalisty na okraj politického spektra a udržet si moc. Tatarstán proto nezasáhla národní revoluce, která by podobně jako v Čečensku smetla společenské a politické struktury zděděné z éry Sovětského svazu. V roce 1994 se pak Šajmijev choval daleko pragmatičtěji než Dudajev. Netrval tolik na respektování formálních znaků nezávislosti, neprovokoval zbytečně Jelcina veřejnými urážkami a místo toho se soustředil na to, aby mu v rukou zůstala většina výnosů z bohatého těžebního průmyslu Tatarstánu.

V Šajmijevově rozhodnutí podřídit se hrál nepochybně důležitou úlohu také fakt, že většina obyvatel Tatarstánu vůbec neměla zájem trvat na své nezávislosti i za cenu ozbrojeného konfliktu. Podstatný rozdíl byl už v národnostním složení obou republik. Zatímco v Čečensko-Ingušsku žilo v roce 1989 57,8 procent Čečenců a jen zhruba 23,1 procenta Rusů (zbytek tvořili především Ingušové), v Tatarstánu žilo Tatarů pouze 48,5 procenta a Rusů celých 43,3 procenta.³⁰⁰ Území Tatarstánu také Rusové dobyli a pacifikovali zhruba o 300 let dříve než Čečensko a tatarská společnost a kultura proto prošla daleko hlubší rusifikací. Tatarstán je navíc ze všech stran obklopený Ruskem, či dalšími autonomními republikami, což by při případném konfliktu bylo oproti okrajově

²⁹⁹ Lieven, *Anatol, Chechnya Tombstone of Russian Power*, New Haven and London 2002, str. 76.

³⁰⁰ Na území Ruské federace žilo v roce 1989 celkem 5,5 milionu Tatarů a stejně tak jako dnes šlo o nejsilnější národnostní menšinu Ruska. Kvůli, z dnešního hlediska nelogickým, principům sovětské národnostní politiky jich ale v jejich vlastní republice žilo jen 1,7 milionu. Spencer, *Metta, Separatism: Democracy and Desintegration*, Rowman & Littlefield 1998, str. 230.

umístěnému Čečensku nevýhodou.

Deklaraci o suverenitě Tatarstán přijal již 30. srpna 1990. Tehdy to ale ještě mnoho neznamenal, suverenitu totiž vyhlásila nejen řada dalších republik, ale také krajů a oblastí. V říjnu 1991 Nejvyšší sovět Tatarstánu vyhlásil nezávislost, Šajmijev ovšem ještě v této době eminentně usiloval o vstup do takzvaného Svazu suverénních států.³⁰¹ Tento projekt se ale neuskutečnil a Tatarstán pak nabral kurz k úplné a ničím neomezované nezávislosti. 21. března 1992 proběhlo v Tatarstánu referendum, ve kterém skoro dvě třetiny obyvatel hlasovaly pro to, aby se republika stala „*subjektem mezinárodního práva*“. Už o deset dní později odmítl Tatarstán podepsat svazovou smlouvu s Ruskou federací. V květnu prohlásil Nejvyšší sovět republiky Tatarstán za suverénní republiku a v listopadu téhož roku začala platit ústava nového státu.

Vyjednávání mezi Tatarstánem a Ruskem běželo celá dvě následující léta a mimořádně se přiosťřilo v závěru roku 1993, kdy Jelcin hrozil, že zavře veškeré kohouty a nedovolí Tatarstánu vyvážet ropu. Výsledná dohoda s názvem Smlouva o vzájemném delegování pravomocí s Ruskou federací z 15. února 1994 byla přesto pro Šajmijeva velmi výhodná.³⁰² Rusko získalo právo nakládat s majetkem a objekty, které měly co do činění s obranou země a armádou. Tatarstán ovšem mohl rozhodovat o všem ostatním, tedy i o půdě a nerostném bohatství, které se pod ní nacházelo. To bylo pro Šajmijeva obzvláště důležité, protože Tatarstán tak získal právo nakládat se svými obrovskými zásobami ropy a zemního plynu.³⁰³

³⁰¹ Plán na vytvoření Svazu suverénních států, který by nahradil rozpadající se Sovětský svaz se objevil na jaře 1991 v Gorbačovově okolí. Mělo jít o takzvanou „měkkou federaci“ tvořenou devíti sovětskými svazovými republikami, ve kterých v březnu 1991 proběhlo referendum o zachování SSSR, a řadou republik autonomních. Poté, co Jelcin v prosinci 1991 inicioval rozpuštění Sovětského svazu a založení mnohem volnějšiho Svazu nezávislých států, ovšem plán zůstal jen na papíře. Vstup do Svazu suverénních států by pro Tatarstán znamenal povýšení na úroveň svazové republiky. Tedy naplnění cíle, o který Tatarstán v minulosti již třikrát neúspěšně usiloval. Poprvé v roce 1922, podruhé v roce 1936 během vyhlášení Stalinské ústavy, což mělo za následek perzekuci vůdců republikové strany a potřetí v roce 1977, kdy sice Brežněv tento plán opět odmítl, ale nesouhlas v duchu svých nejlepších zásad osladil zvýšením investic do místního průmyslu. *Lieven, Anatol, Chechnya Tombstone of Russian Power, New Haven and London 2002, str. 76.*

³⁰² Soubor dohod označovaný jako Smlouva o vzájemném delegování pravomocí s Ruskou federací je dostupný v plném znění na oficiálních stránkách Tatarstánu – www.tatar.ru.

³⁰³ Zásoby ropy v Tatarstánu byly v roce 1994 odhadovány na 700 až 800 milionů tun. Ve stejném roce Tatarstán vytěžil 12 milionů tun ropy, tedy zhruba sedm procent z celkové ruské produkce. *Spencer, Metta, Separatism: Democracy and Desintegration, Rowman & Littlefield 1998, str. 230.* Produkce tatarské ropy od té doby stále roste a jen v prvním pololetí roku 2008 se v republice vytěžilo 16.2716 milionů tun ropy. Současné odhady ropných zásob Tatarstánu se od těch 14 let starých příliš neliší. Z údajů na oficiálních stránkách země plyne, že Tatarstán má zhruba 800 milionů tun ověřených zásob ropy a zhruba miliardu tun zásob předpokládaných. Vedle ropy Tatarstán produkuje i zemní plyn a to zhruba 40 kubických metrů na každou vytěženou tunu ropy. Údaje byly převzaty z oficiálních stránek Tatarstánu – www.tatar.ru.

Mohl také uzavírat hospodářské smlouvy s nezávislými státy a ponechat si v republikovém rozpočtu větší část vybraných daní.

6.2. Baškortostán, příklad oportunistu

Bilaterální smlouva mezi Ruskem a Tatarstánem se stala příkladem pro řadu dalších autonomních republik. Ty sice v březnu 1992 podepsaly Federální smlouvu, ale nyní chtěly získat více výhod. Typickým byl v tomto ohledu oportunní přístup Baškortostánu, který se od toho čečenského naprosto lišil.

Podobně jako v Tatarstánu vládne v Baškortostánu už od Gorbačovovy éry pevnou rukou bývalý komunistický předák – Murtaza Rachimov, někdejší hlava republikového nejvyššího sovětu, dlouholetý komunistický činovník a exředitel největší baškirské rafinerie. V letech po rozpadu Sovětského svazu postupoval Rachimov ještě daleko opatrněji než Šajmijev. Nejvyšší místní sovět pod vedením Rachimova sice v říjnu 1990 deklaroval suverenitu republiky a Baškirsko přejmenoval na jazykově původnější Baškortostán. Rachimov ale již dále nešel a v březnu 1992 bez velkých obstrukcí podepsal Federální smlouvu s Ruskem.

Pro takto opatrný postup měl Rachimov dobrý důvod. Baškirové totiž v roce 1989 byli až třetí nejpočetnější národností ve své republice. Prim hráli Rusové, kterých bylo 39 procent, pak následovali Tataři s 28 procenty a teprve pak Baškirové s 22 procenty.³⁰⁴ Tataři a Baškirové jsou sice úzce spřízněné národy, které oba mluví příbuzným turkickým jazykem, vyznávají sunnitský islám a spojuje je podobná historie, přesto anebo právě proto mezi nimi vždy existovalo silné napětí.³⁰⁵

Rachimov i většina jeho „poddaných“ proto sice stáli o co největší nezávislost na Rusku, jejich motivace ovšem byla takřka výhradně ekonomická. Baškortostán totiž podobně jako Tatarstán vládne obrovským přírodním bohatstvím, má velké zásoby ropy a zemního plynu a především velmi silný

³⁰⁴ *Todres, Vladimír, Bashkortostan Seeks Sovereignty – Step by Step, Transition, No. 7, 12. května 1995, str. 56 a 57.* Dnešní demografické údaje již vypadají poněkud jinak a Baškirové byli podle sčítání obyvatel z roku 2002 s 29 procenty po Rusech druhým nejpočetnějším národem ve své republice. Za relativní i absolutní růst počtu Baškirů může především ne úplně dobrovolné zapisování Tatařů žijících na severozápadě republiky jako „západních Baškirů“.

³⁰⁵ Oba národy žily v letech 1918 až 1919 ve společném správním útvaru – v Tatarsko-baškirské sovětské republice. Především Baškirové ale usilovali o oddělení od svých příbuzných a tak Tataři i Baškirové dostali vlastní autonomii. *Ibid., str. 57.*

rafinérský průmysl zaměřený na zpracování sibiřské a tatarské ropy. Na jeho území se ale těží i železná ruda, měď, zinek, zlato, uhlí nebo kamenná sůl.³⁰⁶

Rachimov sice v březnu 1992 podepsal Federální smlouvu, brzy ale začal usilovat o uzavření dodatečné bilaterální dohody s Ruskou federací, která by Baškortostánu zaručila vyšší zisky z jeho těžařského a zpracovatelského průmyslu. V dubnu 1993 si Rachimov dokonce nechal tento svůj plán posvětit všelidovým hlasováním, při kterém 75,5 procenta občanů Baškortostánu hlasovalo pro podepsání podobné dohody s Ruskem. Nátlak na Jelcina Rachimov vystupňoval v prosinci 1993, pouhé dva týdny po šokujícím volebním úspěchu Vladimíra Žirinovského, kdy baškirský parlament přijal novou ústavu, republiku vyhlásil suverénním státem a veškeré přírodní bohatství země prohlásil za „majetek multietnického lidu Baškortostánu“.³⁰⁷

V únoru 1994 uzavřel precedenční smlouvu s Ruskou federací Tatarstán a o něco později se rozběhla i jednání s Baškortostánem. Po třech měsících tvrdého vyjednávání byla dohoda na světě a 3. srpna ji Rusko a Baškortostán slavnostně podepsaly. Rachimov neskrýval spokojenost a ještě během ceremoniálu si ulehčeně oddychl: „*Nakonec nám Moskva přenechala ještě více moci než Tatarstánu*“.³⁰⁸

A Rachimov měl být opravdu na co pyšný. Veškeré přírodní zdroje se staly majetkem Baškortostánu a republika získala právo rozhodovat i o rafinérském a petrochemickém průmyslu. Rusko si naopak ponechalo kontrolu nad strategicky důležitými ale ekonomicky upadajícími odvětvími – zbrojním průmyslem a těžbou uhlí. Rachimov uspěl i v debatě o rozdělení daní a Ufa si tak do budoucna mohla ponechat dvě třetiny na území republiky vybrané daně ze zisku a 25 procent daně z přidané hodnoty. Moskvě naopak patřil veškerý výnos z cel. Smlouva definovala Baškortostán jako „*suverénní stát včleněný do Ruské federace*“, který má nárok na vlastní občanství a v rámci uzavřené dohody i na samostatnou zahraniční politiku a zahraniční obchod.³⁰⁹

Minimálně po ekonomické stránce Jelcin Rachimovovi jednoznačně

³⁰⁶ Podle současných údajů těží Baškortostán po Tjumenské oblasti a Tatarstánu nejvíce ropy v Ruské federaci a v jejím zpracování je dokonce na prvním místě. Údaje byly převzaty z oficiálních stránek Baškortostánu – www.bashkortostan.ru.

³⁰⁷ *Todres, Vladimir, Bashkortostan Seeks Sovereignty – Step by Step, Transition, No. 7, 12. května 1995, str. 58.*

³⁰⁸ *Ibid., str. 58.*

³⁰⁹ *Ibid., str. 58.*

ustoupil. Také on ale mohl být spokojený, protože se mu podařilo posílit celistvost Ruské federace. Rachimov si své závazky vůči Rusku velmi dobře uvědomoval, o čemž svědčí jeho slova, která pronesl v srpnu 1994 v Baškirském parlamentě. Moskva podle něj „uznala ústavu Baškortostánu“ a Ufa zase na oplátku „chápe, že Ruská ústava byla přijata celým národem, nehledě na to, že ji baškirští voliči neschválili“.³¹⁰

6.3. Lhostejný Kavkaz

Už od dob své národní revoluce vkládali Čečenci velké naděje do spojení s ostatními kavkazskými národy. Vysněným ideálem byl návrat do poloviny 19. století, kdy proti ruským okupantům povstal prakticky celý severní Kavkaz. Na podobné spojení ve zbraní ovšem již bylo na konci 20. století pozdě. Kabardinci, Balkaři, Karačajci a Ingušové sice podobně jako Čečenci zažili v době deportací na vlastní kůži genocidní chování Moskvy, o získání nezávislosti se ale po rozpadu Sovětského svazu z mnoho různých níže popsaných důvodů nepokusili.

Národnostní složení severního Kavkazu bylo vždy extrémně roztržité a sovětský režim navíc místní obyvatelstvo účelově rozparceloval do řady umělých správních útvarů, ve kterých často národ, podle kterého se území jmenovalo, neměl jasnou většinu. Ve všech bývalých severokavkazských autonomních republikách žily početné ruské menšiny a během nedávných desetiletí navíc veškeré obyvatelstvo Kavkazu prošlo tuhou rusifikací a sovětizací. To byl ostatně i případ Čečenska, kde zdaleka ne všichni obyvatelé souhlasili s Dudajevovým ostře protiruským kurzem. Jednotícím prvkem se nestal ani islám, který se na severním Kavkaze uchytil jen mělce a sedmdesát let náboženského útlaku ze strany sovětských úřadů jeho pozici ještě dále oslabilo.

Už v roce 1989 vznikla v abcházském Suchumi Konfederace horských národů Kavkazu (později Konfederace lidí Kavkazu), která sdružovala 16 kavkazských národů. Za úkol si konfederace vzala cíl veškerých horských vůdců od dob šejka Mansúra - vytlačit Rusy ze severního Kavkazu a všechny místní

³¹⁰ *Ibid.*, str. 58.

národy spojit v jednom státním útvaru.³¹¹ Prezidentem konfederace se stal Kabardinec Musa Šanibov a předsedou shromáždění konfederace blízký Dudajevův spolupracovník Čečenec Jusup Soslambekov. Faktem zůstává, že konfederace nikdy nezískala na severním Kavkaze všeobecnou podporu a vůdcové místních republik (až na Dudajeva ovšem) k ní přistupovali velmi opatrně až odmítavě.

Konfederace dokázala na začátku devadesátých let poskytnout účinnou pomoc abcházským separatistům v jejich konfliktu s Gruzii, když do bojů vyslala 500 až 1000 dobrovolníků.³¹² Gruzínský prezident Eduard Ševarnadze ovšem později, zřejmě poněkud nadneseně, tvrdil, že jen Čečenců proti jeho zemi bojovalo šest až sedm tisíc. Faktem každopádně zůstává, že čečenský batalion pod vedením Šamila Basajeva sehrál v říjnu 1993 rozhodující roli během vítězné bitvy o Suchumi.³¹³

V Abcházii konfederace celkem obstála, její záměry se totiž kryly s plány Ruska,³¹⁴ které rebely otevřeně podporovalo. Pak se ale konfederace začala zevnitř rozkládat kvůli rozbrojům mezi proruským a protiruským křídlem. Výsledkem bylo, že v roce 1994 neposkytla Čečencům v jejich konfliktu s Ruskem téměř žádnou podporu. Dudajev měl zpočátku přes Soslambekova na chod konfederace silný vliv. Na jaře 1993 se ale cesty obou mužů rozešly a Soslambekov pak z osobních důvodů brzdil vybírání finančních prostředků a verbování dobrovolníků pro Čečensko.³¹⁵

Dudajevem vysněné spojení severokavkazských národů, které by se dokázalo postavit Rusku, zůstalo nakonec jen utopií. Řadě jednotlivých Kavkazanů sice čečenský boj za nezávislost imponoval, vůdci autonomních republik se ovšem ani v jednom případě otevřeně za čečenskou věc nepostavili. Z tohoto hlediska je charakteristické prohlášení, které v srpnu 1994, tedy pouhých

³¹¹ *Smith, Sebastian, Allah's Mountains: The Battle for Chechnya, Tauris Parke Paperbacks 2005, str. 100.*

³¹² *Ibid., str. 102.*

³¹³ *Dunlop, John B., Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict, Cambridge University Press 1998, str. 145 a 146.*

³¹⁴ Šanibov byl později, zřejmě oprávněně, podezírán ze spolupráce s ruskými tajnými službami. Slavný čečenský polní velitel Basajev údajně zase obdržel výcvik od GRU a řada jeho bojovníků získala v Abcházii pod dohledem ruských specialistů cenné zkušenosti, které pak uplatila během konfliktu s Moskvou. *Smith, Sebastian, Allah's Mountains: The Battle for Chechnya, Tauris Parke Paperbacks 2005, str. 103 a Dunlop, John B., Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict, Cambridge University Press 1998, str. 144 a 145.*

³¹⁵ *Lieven, Anatol, Chechnya Tombstone of Russian Power, New Haven and London 2002, str. 101.*

pár měsíců před vypuknutím války, vydal Sněm severokavkazských demokratických sil – organizace sdružující většinu místních režimů. Sněm sice odsoudil použití síly při řešení čečenské krize, v prohlášení ovšem zároveň stálo, že „jejich (míněny republiky) jediným zájmem je posílení jednotného federálního státu“. Text rovněž vyzýval Jelcina, aby „ochránil suverenitu Ruské federace na severním Kavkaze“ a odsuzoval „dobrodruhy, kteří nesledují skutečná přání mírumilovných lidí“, čímž byl samozřejmě míněn Dudajev.³¹⁶

Naprosto pochopitelný byl podobný postoj u z 80 procent pravoslavných a tradičně proruských osetinců. Ale také ostatní lokální vůdcové často spojili svoji budoucnost s Ruskem nebo se alespoň reakce Kremlu obávali. Pro jednoznačně protiruskou politiku nebylo ostatně na severním Kavkaze, s výjimkou Čečenska, místo. Roztříštěné národnostní složení místních republik spolu se silným postavením jejich ruských menšin (někdy spíše většin) totiž efektivně bránilo tomu, aby v nich podobně jako v Čečensku proběhly národní revoluce.

To je zvláště patrné u tradičního spojence Čečenska Dagestánu. Zatímco v Čečensko-Ingušsku žilo v roce 1989 57.8 procenta Čečenců a jen 23.1 Rusů, mnohonárodnostní Dagestán naproti tomu ve stejném roce, jak ukazuje následující tabulka, žádnou jasnou většinu neměl:³¹⁷

Národnostní složení Dagestánu	Avaři	Dargové	Kumykové	Lezgové	Rusové	Zbýlých skoro 30 národů
	27.5%	15.6%	12.8%	11.3%	9.2%	23.4%

Podobně roztržštěné národnostní složení mělo v roce 1989 i Karačajevsko-Čerkesko, kde navíc nejsilnější skupinou byli Rusové.³¹⁸

Národnostní složení Karačejevsko-Čerkeska	Rusové	Karačajci	Čerkesové	Abázové	Nogajci
	42.4%	31.2%	9.7%	6.6%	3.1%

Zcela extrémní byla situace v Adygejsku, kde žilo pouze 22.1 procenta Adygů, ale celých 68 procent Rusů. Národnostnímu složení Čečensko-Ingušska se ze severokavkazských republik blížilo pouze Kabardsko-Balkarsko, ve kterém v roce 1989 žilo 48.2 procenta Kabardinců, 31.9 procenta Rusů a 9.4 procenta

³¹⁶ Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power*, New Haven and London 2002, str. 97 a 98.

³¹⁷ Demografické údaje jsou převzaty ze serveru - www.ethno-kavkaz.narod.ru.

³¹⁸ Demografické údaje jsou převzaty ze serveru - www.ethno-kavkaz.narod.ru.

Balkarů. Prezident Kabardska-Balkarska Valerij Muchamedovič Kokov³¹⁹ byl ale skutečným protipólem Dudajeva a žádné národnostní experimenty prostě nepřipustil.

Roli nepochybně sehrála i ekonomická, obchodní a technologická závislost na Rusku. Všechny kavkazské autonomní republiky (s částečnou výjimkou Adygejska) postrádaly ropná naleziště a jejich zpracovatelský průmysl se nedal srovnat s obřími čečenskými rafineriemi. Tradiční obchodní vazby na Rusko je proto činily obzvláště zranitelnými a závislými.

Alespoň zpočátku byla Dudajevovým nejlepším spojencem Gruzie. Už na jaře roku 1991 domluvil Adžarský prezident Aslan Abašidze schůzku mezi Dudajevem a bývalým sovětským disidentem a tehdejším gruzínským protirusky orientovaným prezidentem Zviadem Gamsachurdiou. Oba muži na setkání v gruzínském Kazbegi jednali o vzájemné spolupráci a také o možnosti ustavit společenství nezávislých a svobodných kavkazských států. Gamsachurdia požadoval pomoc proti jihoosetinským rebelům a Dudajeva informoval, že „*nemá nejmenší problém podporovat Čečence na bázi vzájemného nepřátelství k Rusku a komunismu.*“³²⁰

Gruzie se pak na krátký čas stala čečenským oknem do světa, když mu otevírala přístup do Turecka a k Černému moři. Dudajev také od Gamsachurdii dostával v průběhu roku 1991 zbraně, které proudily do Čečenska přes Achmetovský rajón v Gruzii, kde žili nejbližší příbuzní Čečenců a Ingušů - malý národ Kistů. Už v prosinci 1991 ale vypuklo v Gruzii ozbrojené povstání, velmi pravděpodobně podporované ruskými speciálními silami, a Gamsachurdia musel 6. ledna utéci do Ázerbájdžánu.³²¹

Jeho nástupce Eduard Ševarnadze se sice vždy snažil vyvažovat ruský vliv západním, ale po prohrané válce v Abcházii, byl nucen akceptovat dlouhodobé rozmístění ruských sil ve své zemi. Vztah Gruzie a Čečenska navíc komplikovala

³¹⁹ Od roku 1972 vedl Kokov sovchoz „Leskenskij“ v rodném Kabardsko-Balkarsku. O dva roky později se stal profesionálním stranickým činovníkem. V osmdesátých letech zasedal v Nejvyšším sovětu Kabardska-Balkarska a od 30. března 1990 mu předsedal. V lednu 1992 se stal prezidentem Kabardsko-Balkarska a ve funkci vydržel až do konce roku 2005, kdy zemřel na rakovinu. Kokov byl výrazně loyální Rusku a ostře vystupoval proti svému rodákovi Musovi Šanibovovi, prezidentovi Konfederace horských národů Kavkazu. Biografické údaje čerpány ze serveru – www.peoples.ru.

³²⁰ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 95 a 96.

³²¹ Tishkov, Valery, *Chechnya: Life in a War-torn Society*, University of California Press 2004, str. 62.

nabídka politického azylu, kterou Dudajev nabídl svrženému Gamsachurdiovi a účast Basajevových bojovníků v Gruzínské občanské válce na straně Abcházů. Spojenectví z dob Gamsachurdii se proto již nikdy neobnovilo.

6.4. Ingušská cesta k vlastní národní autonomii

Ingušové jsou nejbližšími příbuznými Čečenců a od roku 1936 s nimi sdíleli společnou autonomní republiku. Jazyky obou národů jsou vzájemně dobře srozumitelné a dokonce existuje slovo „Vajnach“ - souhrnné označení pro Čečence, Inguše a malý národ gruzínských Kistů. Ingušové se přesto vydali vlastní cestou, svůj osud spojili s Ruskou federací a své bratrance Čečence v jejich snahách o národní emancipaci odmítli podpořit. Žádný Inguš se nepodílel na přípravách Čečenského národního kongresu v listopadu 1990 a žádný Inguš také o rok později nehrál podstatnou roli během čečenské revoluce.

Ingušové se odmítli v říjnu 1991 zúčastnit čečenských prezidentských a parlamentních voleb a místo toho vyhlásili na 30. listopad téhož roku všelidové hlasování o vytvoření samostatné autonomní republiky v rámci Ruské federace. 92% Ingušů hlasovalo v referendu pro. Samostatné Ingušsko, jakožto součást Ruské federace, vzniklo 4. června 1992 rozhodnutím ruského Nejvyššího sovětu.³²² Řadu měsíců nechalo Rusko novou republiku bez řádné vlády. Teprve v listopadu se do jeho čela jako šéf Provizorní administrativy postavil umírněný Ruslan Aušev, generál Rudé armády, hrdina Sovětského svazu a afghánský veterán. V prezidentských volbách, které proběhly 28. února 1993 dostal Aušev jako jediný kandidát plných 99,94 procenta odevzdaných hlasů a zemi pak vládl až do dubna 2002.

Ingušsko vzniklo v roce 1992 ze tří bývalých rajónů Čečensko-Ingušska – Sunžského, Malgobeckého a Nazraňského. Hranice ale přesně vytýčeny nebyly, Ingušové totiž vehementně požadovali připojení Prigorodného rajónu,³²³ který po deportacích připadl osetincům a v jejich držení zůstal i po obnovení Čečensko-ingušské autonomní republiky v roce 1957.

Snaha o navrácení Prigorodného rajónu byla nepochybně tím hlavním

³²² *Laber, Jeri; Denber, Rachel, Russia: The Ingush-Ossetian Conflict in the Prigorodnyi Region, Human Rights Watch, Helsinki 1996, str. 30.*

³²³ *Ibid., str. 32.*

motivem, proč se Ingušové rozhodli od Čečenska odtrhnout. Politikové i běžní lidé totiž chápali, že jejich bratřenci Čečenci nemají na Prigorodném rajóně žádný zájem a v této záležitosti jim nemohou nebo dokonce nechtějí pomoci a hledali proto zastání v Kremlu. „Zákon o rehabilitaci lidí postižených represemi“, který 26. dubna 1991 přijal Nejvyšší sovět Ruské federace, navíc Ingušové brali jako příslib, že dojde i k teritoriální rehabilitaci jejich národa.

Národnostní poměry v hustě zalidněném Prigorodném rajónu byly mimořádně složité již dávno před jeho přičleněním k Osetii. Až do roku 1920 tvořili většinu jeho obyvatel třestí kozáci a Ingušové i Osetinci byli v menšině. Po dobytí severního Kavkazu Rudou armádou je ale nový režim z jejich domoviny, jako spojence bílého generála Děnikina, vysídlil na Sibiř. Již během bojů dostali Ingušové, kteří tehdy úzce spolupracovali s Rudou armádou, slib od jednoho z bolševických pohlavárů Serga Ordžonikidzeho, že za pomoc obdrží zemi třeských kozáků. Komunisté své slovo dodrželi a Ingušové se vzápětí začali stěhovat do kozáckých domů v Prigorodném rajónu.³²⁴

Těsně před deportacemi proto žilo v Prigorodném rajónu zhruba 90 procent Ingušů.³²⁵ Hned poté, co je Stalin nechal odvézt do Kazachstánu se ale na jejich místo začali valit většinou pravoslavní Osetinci. Část z nich dokonce bolševici do Prigorodného rajónu přesídlili nuceně. Později se do Prigorodného rajónu přestěhovala i řada Rusů, často veteránů Velké vlastenecké války. Po roce 1957 se Ingušové pokoušeli vytrvale o návrat, ale vedení Severoosetinské autonomní republiky jim v tom aktivně bránilo.

V roce 1973 Ingušové ztratili trpělivost a v ulicích Grozného a Ordžonikidze (dnes Vladikavkaz) proběhly masové demonstrace. O osm let později zase odjela ingušská delegace do Moskvy, aby požádala Ústřední výbor KSSS o vyřešení letitého problému.³²⁶ Brežněv ale nic nevyřešil a vůdci protestu skončili podobně jako v roce 1973 ve vězení. Osetincům se navíc o rok později podařilo dosáhnout skvělého úspěchu, když úřady autonomní republiky získaly právo udělovat povolenky k pobytu v Prigorodném rajóně. Nehledě na toto, v zemědělských oblastech nezvyklé opatření, žilo v roce 1990 v Severní Osetii

³²⁴ *Georgevich, Alexei, Managing Conflict in the Former Soviet Union: Russian and American Perspectives, MIT Press 1997, str. 37.*

³²⁵ *Laber, Jeri; Denber, Rachel, Russia: The Ingush-Ossetian Conflict in the Prigorodnyi Region, Human Rights Watch, Helsinki 1996, str. 13.*

³²⁶ *Georgevich, Alexei, Managing Conflict in the Former Soviet Union: Russian and American Perspectives, MIT Press 1997, str. 42.*

(především v Prigorodném rajóně) více než 60 tisíc Ingušů, většina z nich ovšem na černo.³²⁷

Latentní etnické pnutí mezi Inguši na jedné a Osetinci a kozáky na druhé straně přerostlo po rozpadu Sovětského svazu v horký konflikt. K prvním srážkám došlo mezi Inguši a kozáky již v závěru roku 1991, kdy místní kozácký ataman a několik jeho druhů zemřelo ve srážce se skupinkou mladých Ingušů. Ingušové později své jednání ospravedlňovali tvrzením, že se opilý ataman připotácel na jejich svatbu a ulevil si veřejně před jejich ženami.³²⁸

Roznětkou pro daleko závažnější události se stal další etnický spor, o které na severním Kavkaze nikdy nebyla nouze. Už v roce 1989 se do sebe pustili Gruzínci a Osetinci žijící v Jihoosetinské autonomní oblasti, která byla součástí Gruzie. V letech 1991 až 1992 přerostl konflikt v občanskou válku a gruzínské jednotky během ní vyhnaly ze svých domovů tisíce jižních Osetinců, kteří většinou jen překročily hranice a hledaly azyl u svých severních soukmenovců. V polovině roku 1994 tak v Severní Osetii žilo 43 168 uprchlíků a plných 16 tisíc z nich v Prigorodném rajóně.³²⁹

Napětí se po příchodu uprchlíků zvedlo v Prigorodném rajóně nad únosnou mez a stačil pak ojedinělý incident, aby vypukly etnicky motivované řeže. A tím byla dopravní nehoda, při které obrněný transportér osetinské policie 20. října 1992 náhodně přejel jedenáctiletou ingušskou dívku.³³⁰ Již další den vypukly boje ve vesnici Južnyj, při kterých zemřelo celkem šest lidí, včetně dvou osetinských policistů.³³¹ Ingušské vesnice v Prigorodném rajónu se následně prohlásily za součást Ingušska. Ve městech a na příjezdových cestách do vesnic pak začaly růst barikády a rozhořely se boje.

Rusko zareagovalo poměrně rychle. Jelcin vyhlásil v Severoosetinské i Ingušské republice výjimečný stav a do Prigorodného rajónu vyslal na začátku listopadu zhruba třítisícový kontingent speciálních sil ministerstva vnitra. Situace se pak poněkud uklidnila, ale občasně šarvátky samozřejmě trvaly dál. Ingušové navíc Rusy od začátku vinili z toho, že jednoznačně stranili Osetincům, klidně

³²⁷ *Ibid.*, str. 43.

³²⁸ Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power*, New Haven and London 2002, str. 72.

³²⁹ Laber, Jeri; Denber, Rachel, *Russia: The Ingush-Ossetian Conflict in the Prigorodnyi Region*, Human Rights Watch, Helsinki 1996, str. 33 a 34.

³³⁰ Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power*, New Haven and London 2002, str. 73.

³³¹ Laber, Jeri; Denber, Rachel, *Russia: The Ingush-Ossetian Conflict in the Prigorodnyi Region*, Human Rights Watch, Helsinki 1996, str. 46.

přihlíželi etnickému čištění a někdy se ho i aktivně účastnili.³³²

I když nejtvrďší boje trvaly jen několik dnů, ztráty byly poměrně vysoké. Podle zprávy ruské Generální prokuratury zemřelo jen mezi 31. říjnem a 5. listopadem 1992 celkem 583 lidí (z toho 350 Ingušů a 192 Osetinců), 939 osob bylo zraněno (457 Ingušů a 379 Osetinců), 261 osob bylo prohlášeno za zmizelé (208 Ingušů a 37 Osetinců) a 1093 dalších (708 Ingušů a 289 Osetinců) bylo vzato jako rukojmí. Zcela zničeno bylo 2728 ingušských a 848 osetinských domů, stejně dopadla i řada škol, obchodů, restaurací a dalších zařízení.³³³

Ingušové sice získali podporu z vlastního Inguška, přesto nemohli dlouho vzdorovat náporu lépe organizované osetinské policie, jihoosetinských milicí a kozáků a v krátkém konfliktu utrpěli zdrcující porážku. Výsledkem byla mohutná vlna uprchlíků, která se většinou přelila přes ingušské hranice. Na konci roku 1992 tak úřady v Ingušsku evidovaly 65 tisíc uprchlíků ze Severní Osetie.³³⁴

Sázka Ingušů na spojenectví s Ruskem jednoznačně nevyšla. Prigorodnyj distrikt je totiž stále součástí Severní Osetie a většina Ingušů, kteří z něj po etnických čistkách z roku 1992 utekli, se do něj dodnes nevrátila. Společná rebelie s Čečenci by ale na druhou stranu republiku poškodila daleko více a Inguško proto i nadále zůstává loyální součástí Ruské federace.

Ruská etnografka Galina Soldatovová ovšem kromě sporu s Osetinci o Prigorodnyj rajón identifikovala ještě další důvod, proč se Ingušové rozhodli po skoro šedesáti letech osamostatnit. A tím kupodivu podle ní byly obavy z bratrského národa Čečenců, který je už od roku 1934, kdy vznikla sjednocená Čečensko-ingušská autonomní oblast, po všech stránkách zastíňoval: „*Za první Ingušové počítali s ruskou pomocí při řešení svých teritoriálních sporů s Osetinci a Čečenci. Za druhé Ingušové chtěli odvrátit etnickou asimilaci, která by jim velmi reálně hrozila. A to nejen proto, že Ingušové jsou extrémně kulturně a etnicky příbuzní Čečencům, ale také kvůli markantní početní převaze druhého národa. Když podle censu z roku 1989 byla čečenská populace v bývalém Čečensko-Ingušsku čtyřikrát větší než ta ingušská*“.³³⁵

Roli nepochybně hrály i drobné kulturní a psychologické rozdíly mezi příslušníky

³³² Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power*, New Haven and London 2002, str.73.

³³³ Haber, Jeri; Denber, Rachel, *Russia: The Ingush-Ossetian Conflict in the Prigorodnyj Region*, Human Rights Watch, Helsinki 1996, str. 52.

³³⁴ Soldatova, Galina, *The former Checheno-Ingushetiya v Drobizheva, Leokadia, Ethnic Conflict in the Post Soviet World: Case Studies and Analysis*, M. E. Sharpe 1998, str. 215.

³³⁵ *Ibid.*, str. 211.

obou spřízněných národů. Ingušové pocházejí z hor, ale v 18. a 19. století se začali masově stěhovat do rovin ležících na pomezí dvou pozdějších autonomních republik – Severoosetinské a Čečensko-ingušské. Díky tomu, že opustili hory, pacifikovala carská armáda Inguše daleko dříve a snadněji než Čečence a Ingušové také nikdy impériu nekladli tak tvrdý a houževnatý odpor. Také Islám se v Ingušsku prosazoval vždy jen pomalu a navíc ve svých umírněných formách. Ze všech těchto důvodů mají Čečenci před návštěvníky své země tendenci Inguši poněkud pohrdat. Obviňují je ze zrady společného boje proti Rusům a považují je za konformisty, kteří nejsou tak stateční a hrdí jako oni sami. Inguši naopak Čečence označují za poněkud ztřeštěné a zbrklé.³³⁶

Priority Ingušů a také jejich pohled na Čečence pregnantně vystihuje rozhovor se zástupcem předsedy Ingušské lidové rady Magomedem Mamilovem: „...Několikrát jsme s Dudajevem diskutovali a on nám řekl, že si přeje nezávislý Vajnachský stát, nezávislý na Rusku, ale že se nás nechce pokoušet nutit proti naší vůli. My jsme mu odvětili, že pro nás není žádná otázka tak důležitá, jako navrácení našeho území, a že se nechceme vázat žádnými dlouhodobými plány. Kromě toho jsme Jelcinovu vládu považovali za spojence. Několikrát jsme s Jelcinem rozmlouvali a on nám slíbil, že Ingušsko bude vráceno do hranic z roku 1944... Toto je pro nás nesmírně důležité. Vy to pravděpodobně nevíte, ale naše ruské označení „Ingušové“, podle kterého jsme nyní ve světě známí, pochází ze jména vesnice Angušť. Naše vlastní jméno pro sebe samé je Ghaghí. A tato vesnice Angušť se nyní nenachází na našem území, ale díky roku 1944 v Osetii! Kořeny mé rodiny sahají do Ordžonikidze (Vladikavkazu)...V každém případě a podle mého názoru je na Rusku nezávislá Vajnachská republika nerealizovatelná. V referendu, které jsme zorganizovali 30. listopadu 92% Ingušů toto odmítlo a hlasovalo pro autonomii v rámci Ruska. Historická zkušenost ukazuje, že zcela nezávislé malé státy nemohou existovat, obzvláště když jsou obklopeny teritoriem někoho jiného. ...Ne, jako Čečenci, my Ingušové jsme vždy měli dobré vztahy s Rusy, ačkoliv ne vždy s kozáky, to je pravda. Také máme chladnější postoj k náboženství. Samozřejmě jsme dobří muslimové, ale ne fanatici... Největší čečenský problém je, že se chovají moc zbrkle. Snaží se nás zatáhnout do nebezpečí, aniž by se nad tím zamysleli a to my nechceme.“³³⁷

³³⁶ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, Čečensko, vítězství a prohry, Praha 2000, str. 31.

³³⁷ Citováno z rozhovoru autora knihy Chechnya Tombstone of Russian Power- Lieven, Anatol, Chechnya Tombstone of Russian Power, New Haven and London 2002, str. 70-71.

7. Protidudajevská opozice a cesta k válce

7.1. Pokus o kompromis

Nový impuls do rusko-čečenských vztahů vnesly parlamentní volby, které proběhly 12. prosince 1993. Nejvíce hlasů – bezmála 23 procent – překvapivě dostala ultranacionalistická Liberálně demokratická strana Ruska Vladimíra Žirinovského³³⁸ a to ještě na třetím místě s více než 12 procenty skončili komunisté Gennadije Zjuganova. Jelcinovo okolí výsledek voleb šokoval a začalo být jasné, že do budoucna musí prezident hrát v postsovětském prostoru, a to i ve vztahu k odbojnému Čečensku či Tatarstánu, daleko aktivnější roli. Málokdo totiž pochyboval, že za hlasy pro liberály a komunisty se ve skutečnosti skrývá nostalgie po velmocenském postavení Sovětského svazu. Podobný vliv jako volby měly i další dvě události, které se sebehly v průběhu února 1994. Dohoda mezi Dudajevem a Jelcinem se stala opět aktuální, ale i tato příležitost během několika měsíců vyšuměla do ztracena. Odtud již vedla přímá cesta k válce.

První z těchto dvou událostí se stala 15. února 1994, kdy Tatarstán po vyčerpávajícím vyjednávání podepsal s Ruskou federací o rozdělení pravomocí. Čečensko tím okamžikem ztratilo posledního „spojence“ a zůstalo ve svém vzdoru zcela osamoceno.

Druhou událostí bylo rozhodnutí nové ruské dumy z 23. února udělit amnestii parlamentním pučistům Chasbulatovovi a Ruckému. O tři dny později už byli oba dva na svobodě a Chasbulatov zamířil rovnou do rodného Čečenska, prý aby navštívil nemocnou matku. Ve skutečnosti ovšem uspořádal turné po městech

³³⁸ Čečensko se pro Žirinovského postupně stalo jedním z jeho ústředních témat a v roce 2001 dokonce šéf liberálů spolu se svým týmem vydal o rusko-čečenských vztazích knihu. Ve své „studii“ mluví Žirinovskij o Kavkazu jako o „geopolitickém uzlu“ a předkládá jednoduchá řešení, jak na území Čečenska nastolit mír: „*Věškeré území Čečenska musí být přeměněno na polygon vojsk ministerstva vnitra. Občané Čečenska dostanou příbytek i práci jinde. Budou přesídleni tam, kam chtějí. Na jihu nebo v centrální části země. A území, aby se nevyhazovaly peníze na obnovu, se stane polygonem pro trénování speciálních operací, pro výuku speciálních jednotek, pro trénování návyků boje s teroristy, se vzbouřenci, s rebely... Čečenci - pokojní občané - nebudou v ničem omezováni. V Moskvě a jiných místech Ruska si žijí mnohem lépe. Všichni jsou velmi bohatí. Ale v Čečensku se dusí. Proč národ povstal? Tam se nedá žít a pracovat. Hory, soutěsky. Jim se tam nechce žít. 400 let trpí. 400 let bojovali s Ruskem, tam nelze žít. Proto budou žít na rovině. Ale bez teroristů, bez banditů.*“ - Žirinovskij, Vladimír; Kavkaz – Jarmo Rossii, Moskva 2001, str. 111 a 112.

a vesnicích severního Čečenska a byl zde vítán jako navrátilivší se hrdina.³³⁹ Zřejmé je, že si Chasbulatov začal v Čečensku budovat svoji novou mocenskou základnu a hodlal se postavit do čela protidudajevovských opozičních skupin. Jestli to byl jeho konečný cíl nebo jen odrazový můstek pro návrat do ruské politiky, je otázkou. Dudajev s Jelcinem každopádně v osobě Chasbulatova získali společného nepřítele, kterého mohli vzájemnou dohodou poměrně snadno neutralizovat.

Jelcin, který Chasbulatova bytostně nesnášel, zaregoval okamžitě a jeho šéf kanceláře Sergej Filatov už 8. března pro agenturu AFP uvedl, že má zájem o jednání s Dudajevovými vyslanci. „*Politická a sociální situace na severním Kavkaze nemůže být uspořádána bez normalizace vztahů s Čečenskem,*“³⁴⁰ dodal. Filatov pak dokonce 25. března jednal v Moskvě s Čečenským státním sekretářem Aslanbekem Akbulatovem. K dohodě ale nedošlo. Filatov totiž trval na tom, že k jednání na nejvyšší úrovni dojde jen v případě, pokud Čečensko dopředu uzná, že je součástí Ruské federace. Vzdát se suverenity, ale Akbulatov odmítl a vyjednávání proto zatím skončilo neúspěchem.³⁴¹ Filatov se ovšem o dojednání schůzky obou prezidentů pokoušel i nadále.

Ve stejný den, kdy Filatov jednal s Akbulatovem, schválila дума usnesení, ve kterém Jelcinovi doporučovala, aby nejednal jen s Dudajevem, ale i ostatními politickými silami v Čečensku. Jako podmínku pro uzavření smlouvy navíc дума stanovila, že v Čečensku musí proběhnout nové svobodné volby. Takové podmínky ale byly pro Dudajeva samozřejmě naprosto nepřijatelné. Podobnou rezoluci navíc vzápětí přijala i ruská Bezpečnostní rada.

Za usnesením dumy stál s nejvyšší pravděpodobností ruský vicepremiér a ministr pro národnostní záležitosti Sergej Šachraj, neformální vůdce antidudajevského křídla v Moskvě. Šachrajovu osobní angažovanost potvrdil ostatně i předseda výboru dumy pro obranu Sergej Jušenkov, který později ve své knize napsal: „*Zdálo se, že může být dosaženo dohody uspokojivé pro všechny, ale Moskva začala v osobě Šachraje trucovat.*“ Důvody Šachrajovy zatvrzelosti spatřoval Jušenkov především v osobní rovině: „*S. Šachraj nebyl schopen překonat nebo nechtěl překonat svoji osobní animozitu vůči Dudajevovi.*“³⁴²

³³⁹ Seely, Robert, *Russo-Chechen Conflict: A Deadly Embrace 1800-2000*, London 2001, str. 157.

³⁴⁰ Seely, Robert, *Russo-Chechen Conflict: A Deadly Embrace 1800-2000*, London 2001, str. 158.

³⁴¹ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 190 a 191.

³⁴² Jušenkov, Sergej, *Vojna v Čečně i problémy rossijskoj gosudarstvennosti i demokracii*, autorův

Seely v této souvislosti uvažuje o „*dvoukolejnosti*“ ruské politiky. Jedno její křídlo, které upřednostňovalo Dudajeva před Chasbulatovem, reprezentoval podle něj prezident Jelcin a jeho bezprostřední okolí. Druhé, nakloněné čečenské opozici, naopak představovala vláda a především „jestřáb“ Šachraj.³⁴³

Prvé kolo rozhovorů skončilo sice krachem, Jelcin přesto 14. dubna nařídil, aby pokračovala předběžná jednání s Grozným, které měla vést k uzavření smlouvy. V průběhu května dostoupila Jelcinova ochota po dohodě vrcholu. Šachraje v jeho funkci ministra pro národnostní záležitosti nahradil 19. května Nikolaj Jegorov a Filatov tento krok pro agenturu ITAR-TASS zdůvodnil tvrzením, že se tak stalo „*částečně proto, aby se zlepšily vztahy s Čečenskem*“.³⁴⁴

Sestavování delegace, která by setkání obou státníků naplánovala, ale ruské straně trvalo celé tři měsíce a pak již bylo na dohodu pozdě. 27. května totiž v Grozném explodovala nálož nastražená v autě na Dudajeva. Prezident útok sice přežil, čečenský ministr vnitra a jeho náměstek ale zahynuli.³⁴⁵ Dudajev pak za viníka otevřeně označil ruské tajné služby a 1. června pronesl bizarní prohlášení, ve kterém tvrdil, že Rusko chystá nad Grozným jaderný výbuch. O několik dní později pak v ruské televizi označil Jelcina za „*opilce*“ a „*nemocného člověka*“, což vzájemným vztahům obou mužů nepochybně neprospělo.³⁴⁶ Agentuře ITAR-TASS navíc rozzuřený Dudajev už 6. června naplno řekl, že jednání s Jelcinem povede jen jako hlava nezávislého státu: „*Pokud se chce Boris Jelcin setkat, musí to proběhnout na státní úrovni. Jestliže ne, musí zanechat svých rozmarů*“.³⁴⁷

7.2. Konec jednání s Dudajevem. Rusko se orientuje na opozici

Pokud Jelcin za atentátem sám nestál, je jasné, že někdy v této době začal ztrácet s Dudajevem trpělivost. Složení delegace pro jednání s Čečenci bylo sice konečně hotové, do jejího čela ale ruská strana překvapivě postavila „jestřába“

tisk Moskva 1995, str 8 a 11. Citováno podle - Dunlop, John B., Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict, Cambridge University Press 1998, str. 189 a 190.

³⁴³ *Seely, Robert, Russo-Chechen Conflict: A Deadly Embrace 1800-2000, London 2001, str. 158.*

³⁴⁴ *Dunlop, John B., Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict, Cambridge University Press 1998, str. 192.*

³⁴⁵ *Ibid., str. 154 a 155.*

³⁴⁶ *Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, Čečensko, vítězství a prohry, Praha 2000, str.133.*

³⁴⁷ *Seely, Robert, Russo-Chechen Conflict: A Deadly Embrace 1800-2000, London 2001, str.160.*

Šachraje, a to znamenalo jediné. Dudajev nebude mít o žádné rozhovory zájem.³⁴⁸ Kreml se místo toho začal orientovat na protidudajevovskou opozici, což se jasně ukázalo v průběhu léta 1994.

Tiškov ve své knize uvádí, že právě v této době začali na odstranění Dudajeva aktivně pracovat dva náměstci ministra pro národnostní záležitosti Jegorova, shodou okolností oba generálové – Alexandr Kotěnkov a Kim Cagalov. Oba se přemístili na základnu nedaleko čečenských hranic a připravovali operaci, která by proběhla „*pod opozičním krytím, ale s využitím ruských vojenských odborníků naverbovaných FSK.*“ Z Moskvy prý operaci koordinovali Jegorov, Šachraj a Filatov.³⁴⁹

Na přelomu července a srpna podnikla Moskva sérii kroků, která definitivně ukončila období úvah o kompromisu s Dudajevem. Už 25. července proběhla v Moskvě schůzka Filatova s Umarem Avturchanovem, hlavou čečenské Prozatímní rady.³⁵⁰ Hned následující den Jelcinův mluvčí Vjačeslav Kostikov učinil na tiskové konferenci prohlášení, ve kterém poprvé ospravedlňoval ozbrojenou revoltu v Čečensku. Jelcin podle něj obdržel zprávy o porušování lidských práv v Čečensku a volal po „*aktivním zapojení zdravých sil*“ republiky.³⁵¹ 29. července vydala ruská vláda ostré prohlášení, ve kterém „*politiku současného vedení Čečenské republiky,*“ označila, „*za hlavní destabilizační faktor na severním Kavkaze*“.³⁵² O pouhý den později vystoupil Filatov a obvinil Dudajeva, že nechává veřejně stínat své odpůrce. Šlo sice o hlavy banditů Ruslana Labazanova, ale některá média z nich udělala hlavy ruských milicionářů.³⁵³ 1. srpna oznámila Avturchanovova Prozatímní rada, že převzala moc ve státě a hodlá příští rok v květnu či červnu uspořádat svobodné volby. Ruský vicepremiér Šachraj prohlášení Prozatímní rady druhý den vřele uvítal.³⁵⁴

³⁴⁸ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 191.

³⁴⁹ Tiškov, Valerij, *Čečenská krize*, Moskva 1995, str. 28.

³⁵⁰ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 196.

³⁵¹ Seely, Robert, *Russo-Chechen Conflict: A Deadly Embrace 1800-2000*, London 2001, str. 162 a 163.

³⁵² Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 196.

³⁵³ Právě tato zpráva odstartovala hysterickou kampaň v ruských médiích. Protičečenské nálady navíc rozdmýchal i únos autobusu z 28. července v severokavkazském městě Miněralnyje vody. Čtyři ozbrojenci se během něj domáhali 15 milionů dolarů výkupného a požadovali i dva vrtulníky k útěku do Čečenska. Při zásahu policie jeden z únosců odpálil nálož. Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 134 a 135.

³⁵⁴ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge

Dudajev pro změnu provokoval Kreml okatým příklonem k nejkonzervativnějším ruským silám – zastáncům obnovy Sovětského svazu. Na konci června čečenský prezident například poslal dopis někdejšímu sovětskému generálnímu prokurátorovi Sucharevovi, ve kterém ho úkoloval, aby „přezkoumal legálnost smluv z Bělověžské Pušči“.³⁵⁵

11. srpna vystoupil v televizi sám Jelcin a naznačil Rusům, jakým způsobem s odbojným Čečenskem naložit. Přímou invazi zatím odmítl jako „nepřípustnou“. „Neméně situace v Čečensku se nyní mění. Role opozice se zvětšuje. A já bych nemohl říci, že na to nemáme žádný vliv,“ pronesl Jelcin s úsměškem.³⁵⁶ Dudajev na jeho slova zareagoval ještě týž den vyhlášením mobilizace.

Sázka Kremlu na opozici byla v tuto chvíli již zřejmá, otázkou ovšem bylo, kdo podporu Moskvy obdrží. A volba to nebyla nikterak lehká. Dudajev měl v Čečensku mnoho nepřátel, o žádné jednotné frontě se ale rozhodně mluvit nedalo. Opozice se sice v prosinci 1993 dokázala dohodnout na uznání Prozatímní rady, jako svého centrálního orgánu, a na 3. a 4. června 1994 dokonce do vesnice Znamenskoje svolala Kongres čečenského lidu, na který přijelo 2000 delegátů. Ve skutečnosti se ale jednalo o nezávislé, rozhádané skupinky s mizivým politickým vlivem, které mohly teoreticky uspět jen díky masivní podpoře Moskvy.

Nejmocnějším z Dudajevových oponentů byl předseda Prozatímní rady a bývalý řadový milicionář Umar Avturchanov. Sídlil ve vesnici Znamenskoje v Nadtěrečném rajóně na severozápadě Čečenska, kde vydával opoziční deník *Vozrožděniye*. Avturchanov už v polovině srpna veřejně prohlásil, že podporuje uzavření smlouvy s Ruskem, podobně jako to udělal Tatarstán a Baškortostán.³⁵⁷ Dalším plusem byla pro Avturchanova podpora, kterou mu poskytoval bývalý první tajemník autonomní republiky Doku Zavgajev – nyní poradce prezidenta Jelcina.

Velitelem vojsk Prozatímní rady se v prosinci 1993 stal Beslan Gantěmirov, šéf Strany islámské strany a bývalý starosta Grozného, který měl

University Press 1998, str. 196.

³⁵⁵ Dudajev nepochybně vyslovil tuto nabídku alepoň částečně vážně. Začlenění Čečenska jako rovnoprávného partnera do vyššího státního útvaru podobnému bývalému Sovětskému svazu totiž dlouhodobě prosazoval. *Ibid.*, str. 195.

³⁵⁶ *Lieven, Anatol, Chechnya Tombstone of Russian Power, New Haven and London 2002, str. 88.*

³⁵⁷ *Dunlop, John B., Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict, Cambridge University Press 1998, str. 156.*

svoji základnu v horském Urus-Martanu. Usvědčený vrah, zločinec a někdejší šéf prezidentské ochranky Ruslan Labazanov, se po prohraných červnových bojích s Dudajevovými gardisty stáhl z Grozného do městečka Argun. Během těchto šarvátek ztratil Labazanov bratra, přísahal proto krevní mstu a jeho hlavním cílem byla Dudajevova fyzická likvidace. Labazanov i Gantěmirov měli sice malé soukromé armády, tvořené z velké části bývalými trestanci. Jejich muži ale, jak se již brzy mělo ukázat, neměli v bojích proti Dudajevovým národním gardistům šanci.

Po návratu Chasbulatova z Moskvy se chvíli zdálo, že čečenská opozice našla svého sjednotitele. V Grozném i jinde v Čečensku dokázal Chasbulatov opakovaně svolávat desetitisícové demonstrace, na kterých vystupoval jako člověk, který přinese Čečensku mír a stabilitu. Z jeho základny ve vesnici Tolstoj-Jurt na sever od Grozného vysílala protivládní televize³⁵⁸ a Chasbulatov celé léto trpělivě budoval síť spojeneckých kontaktů. V září uzavřel oboustranně výhodnou alianci s politicky nezakotveným Labazanovem, díky které konečně disponoval vlastní ozbrojenou jednotkou a posílil tak svoji vyjednávací pozici.

V Moskvě Chasbulatova jednoznačně podporoval Šachraj, který v něm viděl jedinečnou příležitost, jak Dudajeva celkem bezbolestně odstavit od moci. Ještě 25. srpna na tiskové konferenci v Moskvě prohlásil: „*Věřím, že federální orgány budou postupovat ve shodě s ním (Chasbulatovem), aby vyřešily situaci, i když z psychologického hlediska to bude pro ruské vedení extrémně těžké.*“³⁵⁹ Ve svém odhadu se ale mýlil, protože Jelcin svoji zášť vůči Chasbulatovovi překonat nedokázal. O dva roky později to ostatně Šachraj otevřeně přiznal v interview: „*25. srpna byla možnost převzít v Grozném moc mírovou cestou, když tam Chasbulatov svolal stotisícové shromáždění. Nám tehdy stačila jediná věc – v Moskvě Chasbulatova uznat. Promluvil jsem tehdy na tiskové konferenci a řekl jsem, že pro Moskvu není důležité jméno, nýbrž osobnost, která dokáže Čečensko nějakým způsobem udržet v Ruské federaci. Tou osobností je teď Chasbulatov.. Ihned nato jsem dostal přípis od prezidentova prvního pomocníka (Viktora Iljušina), kde se pravilo: 'Na vaše místo byl jmenován Jegorov a vám se zakazuje o Čečensku mluvit, cokoliv v souvislosti Čečenskem dělat a vůbec se do té věci zapojovat.'*“³⁶⁰

³⁵⁸ Seely, Robert, *Russo-Chechen Conflict: A Deadly Embrace 1800-2000*, London 2001, str.165.

³⁵⁹ Seely, Robert, *Russo-Chechen Conflict: A Deadly Embrace 1800-2000*, London 2001, str. 160.

³⁶⁰ Citováno z interview s Šachrajem, které 3. prosince 1996 pořídil autoři knihy - Gallová,

Volba Kremlu tak celkem logicky padla na Avturchanova, podporu ale v menší míře dostávali i další opoziční vůdci kromě Chasbulatova. Rozhodnutí uznat Prozatímní radu v čele s Avturchanovem jako „jedinou mocenskou strukturu v Čečensku“ padlo podle novinářky Marie Eismont ještě 25. srpna. Krátce po tomto datu začali Rusové dodávat opozici ve velkém zbraně a peníze. V rajónech Nadterečnyj a Urus-Martan, tedy sídlech Avturchanova a Gantěmirova, dokonce ruská vláda proplácela zdejšími obyvatelům důchody a mzdy, které jim Dudajev nebyl schopen poskytnout.³⁶¹

Dudajev se v této souvislosti, a to na základě informací od zajatého plukovníka FSK, nechal slyšet, že ruská vláda přislíbila na převrat v Čečensku uvolnit 150 miliard rublů (asi 37 milionů dolarů).³⁶² I když toto Dudajevovo prohlášení příliš důvěry nebudí, částka asi příliš nadsazená nebyla. Prozatímní rada totiž na začátku prosince sama připustila, že z Moskvy dostala hotově 40 miliard rublů a samozřejmě také různý materiál včetně asi 70 tanků a několika bojových vrtulníků.³⁶³

Opozice byla sice slabá a roztržštěná, s pomocí Ruska ale rozhodně bez šancí nebyla. Jak totiž odhadoval Sergej Arutjunov podpora Dudajeva byla v Čečensku před vypuknutím války mizivá: „V září 1994 (Dudajeva) podporovalo zřejmě ne více než 20 procent celkové populace; a veškerá významná podpora byla prakticky výhradně omezena jen na jeho vlastní klan a na skupiny navázané na něj prostřednictvím klanu nebo vzájemného byznysu,“ mínil přední ruský odborník na národnostní otázky.³⁶⁴ I přes tuto upadající podporu ale Dudajev brzy prokázal, že je vojensky silnější, než se jeho protivníci domnívali.

Permanentní drobné šarvátky mezi Dudajevem a opozicí začaly v posledních dnech srpna přerůstat v otevřený boj. Opozice nešetřila sebevědomím a Prozatímní rada dokonce vyhlásila, že do 6. září obklíčí Groznyj a donutí Dudajeva ke kapitulaci.³⁶⁵ Realita byla ovšem podstatně jiná. Snahy opozice k ničemu konkrétnímu nevedly, i když podle Čečenců do boje zasáhly ruské vojenské vrtulníky Mi-24 ze základny v Mozdoku.³⁶⁶

Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 137.

³⁶¹ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 197.

³⁶² *Ibid.*, str. 198.

³⁶³ *Ibid.*, str. 158.

³⁶⁴ *Ibid.*, str. 201.

³⁶⁵ *Ibid.*, str. 198.

³⁶⁶ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 137.

Dudajev naopak v následujících dnech přešel do protiútoků a 4. září vyhnal Labazanova z jeho úkrytu v Argunu. Pak se s 500 muži, pěti tanky a šesti obrněnými vozy obrátil na sever proti Avturchanovovi.³⁶⁷ 28. září zasáhly u Avturchanovovy základny ve vesnici Znamenskoje opět ruské vojenské vrtulníky. Jednu z helikoptér se Dudajevovým mužům podařilo sestřelit a vojenské noviny Krasnaja zvezda dokonce druhý den oznámily smrt ruského pilota ze základny v Mozdoku. Rusové ovšem svoji angažovanost ještě odmítali veřejně přiznat a donutily proto noviny, aby uveřejnily omluvu a prohlásily, že „vrtulník nepatřil ruské armádě a či byl, není známo“.³⁶⁸

Útoky ruských vrtulníků na čečenské pozice se opakovaly i v dalších dnech. Rusko za ně ovšem vytrvale odmítalo přiznat zodpovědnost, i když Avturchanov už v září připustil v rozhlasě, že antidudajevovská koalice „využívá značný počet vrtulníků Mi-8 a Mi-24“.³⁶⁹ Také všichni ruští vojenští „poradci“, kteří opozici pomáhali, byli najmuti FSK jako „kontraktníci“ a s armádou neměli oficiálně nic společného. Rusko se totiž stále ještě drželo zpátky a považovalo přímou intervenci za zbytečnou a kontraproduktivní. Obavy z vojenské angažovanosti byly nepochybně oprávněné a jejich podstatu výstižně shrnul jeden z čečenských opozičních „warlordů“ Gantěmirov. „Říkal jsem a vždy budu říkat, že pokud přijde ruská intervence, spojí se proti ní celý čečenský národ. Byla by to pohroma,“ vysvětlil Gantěmirov 10. srpna 1994 Lievenovi.³⁷⁰

Boje se v průběhu září a října přelávaly z jedné strany na druhou. Opozici se například podařilo 15. října obsadit jihovýchodní cíp Grozného, ale ještě ten den se stáhla. Chasbulatov, který na místě byl a snažil se vyjednávat s Dudajevovými veliteli, později ve svých pamětech tvrdil, že v Grozném nikdo nekladl odpor a Gantěmirovovy a Avturchanovovy jednotky prý mohly město snadno a takřka bez boje obsadit. Místo toho se ale podle jeho slov vojáci na rozkaz z Moskvy stáhli. Chasbulatov ve svých pamětech zmínil i údajnou rozmluvu s důstojníkem FSK, který mu měl říci: „Avturchanov telefonoval do Moskvy a ptal se: 'Jsme ve městě a nikdo neklade téměř žádný odpor. Co máme dělat?' A oni řekli: 'Jděte pryč! Opusťte město!'“ Důvodem takto nelogického postupu Moskvy, měl být podle

³⁶⁷ Seely, Robert, *Russo-Chechen Conflict: A Deadly Embrace 1800-2000*, London 2001, str. 167.

³⁶⁸ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str.137.

³⁶⁹ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 158.

³⁷⁰ Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power*, New Haven and London 2002, str. 88.

Chasbulatova, odpor Kremlu k jeho osobě.³⁷¹

Ať již byly úloha Kremlu a Chasbulatova jakákoliv, Dudajev každopádně prezentoval odražení útočníků od Grozného jako vítězství a už 19. října napadl pro změnu Gantěmirovovy pozice v Urus-Martanu a údajně zabil sto jeho bojovníků. Pak se vládní vojska obrátila proti Chasbulatovovi a od dobytí jeho základny v Tolstoj-Jurtu prý bývalého elitního ruského politika zachránili jen vesničtí stařešinové, kteří vlastními těly zablokovali cestu do obce.³⁷²

Během celého tohoto období nedošlo k jedinému známému pokusu o narovnání vztahu mezi Moskvou a Grozným. Vztahy se naopak ještě více přiosměly, když dala FSK 6. září ruskému generálnímu prokurátorovi podnět, aby zahájil trestní řízení proti Dudajevovi a jeho lidem, kvůli masovým vraždám, kterých se měl jeho režim dopustit v Čečensku. Permanentní kampaň proti Dudajevovi vedl především vicepremiér Šachraj. 16. září se nechal slyšet, že Čečensko je součástí Ruské federace a je tedy přirozené, nasadit jakékoliv prostředky, včetně těch krizových, aby jeho území bylo pod kontrolou. 27. září označil Šachraj Čečensko za „kriminální svobodnou ekonomickou zónu“.³⁷³ O další tři dny později prohlásil, že instituce čečenského prezidenta musí být zrušena a 11. listopadu Šachraj své výpady uzavřel jasným prohlášením, že jednání s Grozným jsou možná až po abdikaci Dudajeva a nových volbách.³⁷⁴

Neschopnost opozice vojensky Dudajeva porazit podnítila Rusy k dalším dodávkám zbraní. Jen Gantěmirov později přiznal, že po říjnových bojích o Urus-Martan dostal jedenáct vrtulníků a několik desítek tanků.³⁷⁵ Řada zbraní se ovšem pravděpodobně na bojiště nikdy nedostala, protože s nimi opoziční vojáci bez skrupulí obchodovali. Moskva už ale, celkem oprávněně, spojencům příliš nevěřila a rozhodla se zakročit sama. Na začátku listopadu proto FSK začala v Kantěmirovské a Tamaňské divizi verbovat „dobrovolníky“ - především tankisty. Nabízené podmínky byly lákavé, kontrarozvědka totiž za účast na akci, jak později někteří z dobrovolníků prozradili, slibovala šest milionů rublů (asi 1500 dolarů, tedy zhruba dvouletý průměrný ruský plat). Dalších 25 milionů rublů

³⁷¹ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 161 a 162.

³⁷² Seely, Robert, *Russo-Chechen Conflict: A Deadly Embrace 1800-2000*, London 2001, str.167.

³⁷³ Gorlov, A. G., *Kriminalnyj režim Čečna, Kodeks (objedinennaja redakcija MVD RF) 1995*, str. 5.

³⁷⁴ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 199.

³⁷⁵ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str.138.

mělo kompenzovat případné zranění a 75 milionů rublů čekalo na příbuzné v případě úmrtí.³⁷⁶

Naverbovaní vojáci odletěli do Mozdoku a pak na nákladních automobilech odjeli do Čečenska. Plán akce byl jednoduchý. Vpadnout spolu s opozicí do Grozného a za pomoci profesionálně vycvičených tankových posádek dobýt důležité budovy ve městě – prezidentský palác, televizní vysílač, budovu policie a ministerstva vnitra. Moskva se svržením Dudajeva napevno počítala a 24. listopadu, tedy pouhé dva dny před akcí, se na její doporučení ustavila takzvaná Vláda národního obrození. Do jejího čela se místo Avturchanova překvapivě postavil další Dudajevův odpůrce a bývalý sovětský ministr naftového průmyslu Salambek Chadžijev.³⁷⁷ Co tím Kreml sledoval, není jasné. Později se ale objevily spekulace, že tento krok mohl Avturchanova demotivovat a zavinit krach listopadového puče.

Útok začal 26. listopadu, kdy se ke Groznému z různých směrů vydaly tři vojenské kolony doprovázené 47 tanky. Na předměstí se ale akce změnila v katastrofu. Špatně vycvičené a neukázněné Avturchanovovy a Gantěmirovovy jednotky začaly rabovat a Dudajevovi národní gardisté je bez potíží obklíčili. Zásah Labazanovových hrdlořezů pak sice obklíčení částečně prolomil, ale opoziční vojsko se dalo na útěk.³⁷⁸ Celkem 15 tanků bylo zničeno a patnácti opuštěným ruským posádkám nezbylo než se vzdát. Podle pátrání deníku Izvěstija se operace zúčastnilo 78 Rusů a 21 z nich padlo do zajetí.³⁷⁹ Jiné zdroje ovšem odhadují, že počet zasahujících Rusů byl vyšší a Čečenci se prý dokázali zmocnit až 58 zajatců.

Chadžijev, který byl jako designovaný premiér očitým svědkem bitvy, později vzpomínal: „*Přijel jsem do Grozného kolem dvanácté, a co jsem tam viděl, to byl samozřejmě šok. Viděl jsem, že došlo k opravdové bitvě a ti muži na straně opozice nebyli opravdoví bojovníci. Báli se vystřelit. Nikdy v životě nestříleli.*“³⁸⁰

Už o několik dní později předstoupil během improvizované tiskové

³⁷⁶ Seely, Robert, *Russo-Chechen Conflict: A Deadly Embrace 1800-2000*, London 2001, str. 168.

³⁷⁷ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 163.

³⁷⁸ Seely, Robert, *Russo-Chechen Conflict: A Deadly Embrace 1800-2000*, London 2001, str. 168.

³⁷⁹ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 204.

³⁸⁰ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 141.

konference ve sklepě budovy čečenské státní bezpečnosti před novináře první zajatec, dvacetiletý vystrašený voják Andrej Časov. Z jeho slov vyplynulo, že Rusové akci naprosto podcenili: „*O naší misi nám nic neřekli. Jen to, že pojedeme do Čečenska a budeme bojovat proti banditům a chránit obyvatelstvo. Řekli, že všechno ostatní je tajné. Neznali jsme své velitele. Nedali nám mapy, brzy po vypuknutí bojů naši čečenští průvodci utekli a my se úplně ztratili,*“³⁸¹ koktal voják základní služby, který si v armádě odsloužil pouhých sedm měsíců. Podobně v příštích dnech o zpackané operaci mluvili i další zajatci.

Dudajev si s Moskvou zahrál krutou hru a nutil ji, aby uznala, že jde o ruské vojáky. Jinak hrozil, že je nechá jako žoldáky popravit. Ze svých slov nakonec slevil, ale ruské veřejné mínění se díky tomu jednoznačně obrátilo proti Čečensku. Ministr obrany Pavel Gračov si nehledě na hrozby umyl nad zajatci ruce. Popřel, že by šlo o ruské vojáky a tvrdil, že na Groznyj útočili nejspíše žoldněři. Jako důkaz uvedl absurdní tvrzení, že ruští vojáci by tak neohrabaně nikdy nepostupovali.³⁸² Velitel Kantěmirovské tankové divize generál Boris Poljakov ale na protest proti verbování svých vojáků 4. prosince odstoupil.

7.3. Válka

Katastrofa z 26. listopadu měla na rusko-čečenské vztahy okamžitý dopad. Moskva si uvědomila, že na čečenskou opozici se nemůže v žádném případě spoléhat a musí proto Dudajeva odstranit sama. Odtud již k rozhodnutí o intervenci vedla přímá cesta. Na konflikt se začala připravovat také veřejnost, kterou ponižující záběry ruských zajatců v Grozném nesmírně pobouřily.

Události směřující k válce se začaly odvíjet pouhých několik dní po neúspěšném puči. Hned 28. listopadu začala ruská letadla bombardovat dvě letiště nedaleko Grozného a útoky pak pokračovaly i v dalších dnech. Stejného dne večer se premiér Viktor Černomyrdin setkal se silovými ministry – šéfem FSK Sergejem Stěpašinem, ministrem obrany Pavlem Gračovem a ministrem vnitra Viktorom Jerinem. Později se k této čtveřici připojil ještě ministr zahraničí Andrej Kozyrev, od kterého pocházejí informace o této schůzce. V době jeho příchodu byli prý již

³⁸¹ Lieven, Anatol, *Chechnya Tombstone of Russian Power, New Haven and London 2002, str. 92.*

³⁸² Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry, Praha 2000, str.142.*

všichni rozhodnutí použít sílu a ptali se ho na názor. Kozyrev podle svých pozdějších slov opatrně souhlasil, ovšem za předpokladu, že půjde o rychlou a omezenou operaci.³⁸³

Ministr pro národnostní záležitosti Jegorov rovněž 28. listopadu sepsal prohlášení vůdců severního Kavkazu k Jelcinovi, ve kterém prezidenta žádali, aby „co nejrychleji zastavil krvavý konflikt v Čečensku a podnikl veškerá opatření k udržení ústavního pořádku“. Sedm „Kavkazanů“ pak výzvu podepsalo, ingušský prezident Ruslan Aušev, který později o Jegorovově iniciativě informoval, to ale podle svých slov odmítl. Obával se totiž, že podobný dokument může vést k válce.³⁸⁴

K definitivnímu rozhodnutí vpadnout do Čečenska došlo o den později na zasedání Bezpečnostní rady.³⁸⁵ Průběh jednání byl sice tajný, některé detaily ze zasedání ale 20. prosince popsal deníku *Komsomolskaja pravda* ministr spravedlnosti Jurij Kalmykov: „Když se oficiální zasedání rady sešlo, byly již všechny dokumenty připravené a členové bezpečnostní rady měli pouze hlasovat – buď přijmout nebo odmítnout nasazení síly. Velmi mě to překvapilo. Řekl jsem proto - pojďme o tom nejdříve diskutovat, rád bych se o věci pobavil. Prezident řekl znovu – dejme se do hlasování. Souhlasil jsem... A pak jsem hlasoval pro. Stejně jako všichni“.³⁸⁶ I v diskusi podle Kalmykova většina lidí zásah podporovala. Pro další vyjednávání s Čečenci byl prý jen on, předseda Federální rady Vladimír Šumejko a konečně šéf rozvědky a odborník na Blízký východ Jevgenij Primakov. Kalmykov, původem Čerkes, později jako jediný z ministrů, na protest proti vstupu země do války, rezignoval. I přes to, že Bezpečnostní rada právě rozhodla o invazi, Jelcin se ještě ten samý den situoval do role nezáúčastněné strany a dal Dudajevovi i čečenské opozici ultimátum a vyzval je k tomu, aby odevzdali veškeré zbraně.³⁸⁷

Poslední jednání mezi Moskvou a Grozným proběhla na začátku prosince a týkala se především ruských zajatců. Nejdříve přijela do Grozného delegace

³⁸³ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 143.

³⁸⁴ *Ibid.*, str. 142 a 143.

³⁸⁵ Bezpečnostní rada byla poradním orgánem prezidenta Jelcina, který jí také předsedal. Měla celkem 14 členů a kromě Jelcina v ní zasedal premiér, šéfové zpravodajských služeb, siloví a někteří další ministři. Všechna nařízení rady musel sice signovat prezident, přesto se ale v době čečenské krize jednalo o úřad s rozhodujícím významem.

³⁸⁶ Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 207.

³⁸⁷ *Ibid.*, str. 208 a 209.

ruských poslanců a po jednání s Dudajevem si dva zajaté vojáky odvezla. Zajímavější byla schůzka na které se 6. prosince sešli ve vesnici Slepčovskaja na čečensko-ingušských hranicích dva generálové - Dudajev a Gračov. Všichni ruští vojáci mohli pak sice odjet domů, ale přípravy na střetnutí běžely dál.

Definitivně o vpádu do Čečenska rozhodla Bezpečnostní rada na svém dalším zasedání 7. prosince. Podle poslance a bývalého disidenta Sergeje Kovaljova, kterému prý tyto informace poskytl Kozyrev, Gračov na základě rozhovorů s Dudajevem prosazoval odložení invaze. Jelcin ho prý ale nazval „zbabělcem“ a donutil ho s útokem souhlasit. Ruský prezident se pak podobně jako v listopadu 1991 před prvním nepovedeným zásahem proti Dudajevovi alibisticky „uklidil“ do nemocnice, aby podstoupil banální a snadno odložitelnou operaci vychýlené nosní přepážky.³⁸⁸

Všechny naděje zhasly 11. prosince, kdy z Inguška, Severní Osetie a Dagestánu vpadly do Čečenska tři invazní kolony.³⁸⁹ Válka právě začala.

³⁸⁸ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 153 a 154.

³⁸⁹ Celkem šlo o 23 700 vojáků, 80 tanků a 208 obrněných vozidel. Dunlop, John B., *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998, str. 209.

8. Závěrem

Tatarstán v únoru 1994 jako poslední z bývalých autonomních republik souhlasil se svým začleněním do Ruské federace. Prezident Tatarstánu Mintiměr Šajmijev dostal za svůj podpis na dohodě od Jelcina tučné odškodné. Tatarstán získal právo kontrolovat své přírodní zdroje, ponechat si část daní a stejně tak jako před podpisem smlouvy se mohl i nadále chlubit atributy víceméně samostatného státu. Podobné výhody si pro sebe dokázala vydobýt i většina dalších republik. Jedině Čečensko trvalo dál na plné nezávislosti a ještě před koncem roku 1994 se dostalo do, z dlouhodobého hlediska beznadějně, války s Ruskem.

Ve své práci jsem popsal řadu faktorů, které mohou, když ne vysvětlit, tak alespoň naznačit, proč zrovna Čečensko zvolilo jinou cestu než všichni jeho soupeřníci. Nepochybně mezi ně patří opakované genocidní chování Ruska a Sovětského svazu vůči Čečencům. Vzájemné rozepře trvaly vlastně pořád a Čečenci museli dvakrát, pokud pomineme výstřelky velkého teroru a kolektivizace, bojovat o holé přežití svého národa. Poprvé během kavkazských válek v polovině 19. století a podruhé o sto let později, když je Stalin nechal uprostřed zimy 1944 deportovat do Kazachstánu. V devadesátých letech minulého století žila v Čečensku řada pamětníků této národní tragedie, včetně prezidenta Džochara Dudajeva. A právě tito lidé tvořili spolu s mladými radikály jádro protiruského odporu. Důležitou okolností je také fakt, že carské jednotky dokázaly severní Kavkaz pokořit až po polovině 19. století a míra rusifikace proto ani zdaleka nedostoupila úrovně obvyklé v jiných oblastech země.

Namítnout lze, že podobný osud sdílela řada dalších kavkazských národů a Ingušové, Kabardinci, Balkaři a Karačajci se dokonce podobně jako Čečenci stali obětí deportací. Pravdou je ale rovněž to, že Čečenci byli odjakživa maximálně svobodomylovný národ a boj se zbraní v ruce proti nepříteli byl v jejich klanově uspořádané společnosti brán jako nejvyšší hodnota. Jako jediní ze všech kavkazských národů měli Čečenci ve své republice jasnou majoritu a nemuseli se proto na rozdíl od Karačajců, Čerkesů nebo Adygů příliš ohlížet na ruskou menšinu a jejich národní aspirace nebrzdila ani roztříštěná národnostní struktura země, charakteristická pro sousední Dagestán.

Událostí, která Čečensko odlišila od všech ostatních bývalých

autonomních republik RSFSR, byla nesporně národní revoluce z roku 1991. Smetla dosavadní komunistickou věrchušku a na její místo dosadila radikály v čele s Dudajevem. Kromě již zmíněných národnostních faktorů revoluci umožnila i relativní slabost zdejšího stranického bosse Doku Zavgajeva. Sovětský režim totiž Čečencům dlouho bránil, aby ve své republice obsazovali nejvyšší stranické příčky a Zavgajev tak dokázal uspět až v červnu 1989. Okamžitě sice rozjel masové čistky a na uvolněné posty místo Rusů bez skrupulí dosazoval Čečence ze spřízněných klanů. Dostatečně pevné mocenské zázemí si přesto za pouhé dva roky vytvořit nedokázal.

Náboženství naopak nehrálo během čečenské národní revoluce větší roli. Islám sice, jak ukazuje práce Susany Goodrich Lehmann, zakořenil na Kavkaze hlouběji než třeba v Tatarstánu či Baškortostánu. Čečenci jsou přesto dodnes poměrně vlažnými muslimy a jejich revoluce byla podle všech očitých svědků daleko spíše národní než náboženská. Údaje Goodrich Lehmann jsou přesto mimořádně zajímavé. Ukazují totiž, že Čečenci dokázali daleko lépe vzdorovat sovětizaci než jiné srovnatelné národy Ruska. A to samozřejmě mohl být jeden z dalších faktorů, který ovlivnil rusko-čečenské vztahy.

Oslabené a ekonomickou krizí sužované Rusko nebylo na válku připravené, jak ostatně přesvědčivě ukázal první rusko-čečenský konflikt, a bylo proto ještě na začátku roku 1994 ochotné k rozsáhlým ekonomickým ústupkům. Tříletá Dudajevova vláda byla ovšem z hospodářského hlediska natolik amatérská, že během ní prakticky zanikla oficiální ekonomika země, včetně rozsáhlého rafinérského průmyslu. Velká část Čečenců profitovala z černého nelegálního obchodu a Jelcin tak vlastně neměl Dudajevovi co nabídnout – správa čečenských daní ani kontrola grozněnských rafinérií a těžby ropy už neslibovala, na rozdíl od Tatarstánu či Baškortostánu, žádný velký profit. Pokud by Dudajev smlouvu s Ruskem za těchto okolností podepsal, stal by se pro značnou část národa zrádcem a jeho zisk by byl i přesto takřka nulový.

Právě postava Džochara Dudajeva je dalším klíčovým faktorem pro pochopení rusko-čečenských vztahů v první polovině devadesátých let. Charismatický prezident se stal politikem bez jakékoliv přípravy a většinou prostě improvizoval místo toho, aby se řídil nějakým dlouhodobým plánem. Mnohokrát sice uvažoval o setkání s Jelcinem, na kterém by mohlo dojít k vzájemné dohodě. Z podobné schůzky ale vždy sešlo. Naposledy v červnu roku 1994, kdy Dudajev

Jelcina obvinil, že na něj zosnoval atentát a navíc ruského prezidenta urazil, když ho furiantsky nazval „opilcem“ a „nemocným člověkem“.³⁹⁰ Někdejší sovětský generál Dudajev se sám situoval do role pokračovatele šejka Mansúra či imáma Šamila a kompromisní dohadování a trpělivé vyjednávání, které dokázali vést s Jelcinem bývalí komunističtí funkcionáři Šajmijev či Rachimov, prostě nebylo v jeho silách.

Především média spekulovala o tom, že za ruskou invazí do Čečenska byly zájmy ruské ropné lobby. Důkazy pro podobné tvrzení ale neexistují. Čečenská ropa již byla takřka vytěžena. A neobstojí ani argument, že Rusko potřebovalo Čečensko pokořit kvůli tomu, aby vyšachovalo Turecko ze závodu o kaspickou ropu rozšířením již existujícího ropovodu mezi Baku a černomořským Novorossijskem, který vedl přes čečenské území. Pokud by Rusko o kaspickou ropu skutečně eminentně stálo, bylo pro něj s ohledem na zahraniční investory rozhodně výhodnější uzavřít s Čečenskem dohodu a ne s ním válčit. Popřípadě vybudovat odbočku ropovodu, která by vedla přes Dagestán a nikoliv přes Čečensko.

Z hlediska Ruska bylo Čečensko anomálií schopnou ohrozit celistvost federace. Invazi do Čečenska viděl Jelcin jako jedno z možných řešení ještě před svržením Zavgajeva. Svědčí o tom výhrůžky, které v Grozném 22. června 1991 pronesl Jelcinův emisar Sergej Stankjevič. Dohodu s Dudajevem přesto Jelcin definitivně odepsal až v létě 1994, kdy se začal jednoznačně orientovat na čečenskou opozici vedenou Umarem Avturachanovem. Tato opozice byla ale natolik slabá a roztržitá, že neměla proti Dudajevovým jednotkám žádnou šanci, a to ani se skrytou podporou Moskvy. Jejím největším problémem byla absence charismatického národního vůdce, který by byl schopen nahradit v očích Čečenců Dudajeva. Tímto vůdcem se zřejmě mohl stát Ruslan Chasbulatov, který dokázal od jara 1994 svolávat na různých místech Čečenska desetitisícové meetingy. Jelcin ale Chasbulatova bytostně nesnášel a odmítl mu poskytnout jakoukoliv podporu, čímž sjednocování protidudajevovské opozice definitivně pohřbil.

Po katastrofě z 26. listopadu se Kreml rozhodl k přímé invazi. Strůjci tohoto plánu byli siloví ministři a pravděpodobně také sám Jelcin. K rozhodnutí vstoupit do války Kreml mimo jiné přivedly chybné kalkulace, které soustavně podceňovaly schopnost Čečenců se bránit. Je pravdou, že Dudajevův režim se v

³⁹⁰ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str.133.

roce 1994 potácel na pokraji kolapsu. Invaze vnějšího nepřítele ale na druhou stranu dokázala zatím vždy anarchické a autoritami pohrdající Čečence semknout. Především vojáci ovšem tuto historickou zkušenost zcela ignorovali. Už v říjnu 1991 odhadl tehdejší viceprezident Alaxandr Ruckoj a afghánský veterán počet Dudajevových mužů na 250 a volal po zásahu.³⁹¹ Nepoučil se ani ministr obrany Pavel Gračov, který se těsně před invazí nechal slyšet, že ke svržení Dudajeva „bychom potřebovali jeden pluk výsadkářů“.³⁹²

Pro Jelcina byla Čečenská rebelie nebezpečná hlavně na začátku roku 1992, kdy vyjednával podpis Federální smlouvy a při neúspěchu akutně hrozila desintegrace Ruska. Na konci roku 1994 už sice dominový efekt nehrozil, Jelcin měl přesto dobrý důvod se s Čečenci vypořádat. Světu i vlastnímu národu by ukázal, že je Rusko zpátky a je nutné s ním zase počítat. Podobný úspěch přitom Jelcin hlavně na domácí scéně nezbytně potřeboval. Už na konci roku 1993 v parlamentních volbách s národoveckými tématy nebývale uspěli komunisté a liberální demokraté ultranacionalisty Žirinovského. Jelcinova popularita od té doby neustále klesala a už na jaře roku 1996 ho čekaly prezidentské volby.

Z různých náznaků plyne, že Jelcinovo okolí mohlo „malou vítěznou válku“³⁹³ s Dudajevem považovat za prospěšnou pro zvýšení prezidentovy popularity. Autorům knihy Čečensko, vítězství a prohry to potvrdil liberální ruský politik a tehdejší předseda parlamentního výboru pro obranu Sergej Jušenkov na základě svého telefonátu z 30. listopadu 1994 s tajemníkem Bezpečnostní rady Olegem Lobovem. „Lobov užil v telefonu takové věty, že 'to není jen otázka celistvosti Ruska. Potřebujeme malou vítěznou válku, abychom zvýšili prezidentovu popularitu v průzkumech.' Následovalo srovnání, že Clinton provedl úspěšnou akci na Haiti a procento jeho podpory ihned povyskočilo. Nedokázal jsem Lobova přesvědčit, že Čečensko není Haiti,“³⁹⁴ vzpomínal v listopadu 1996 Jušenkov.

Nové světlo do otázky, proč se Kreml na podzim roku 1994 rozhodl svrhnout Dudajeva, by snad mohlo vnést otevření moskevských archivů. Ta chvíle

³⁹¹ Broxup Benningsen, Marie, *After the Putsch 1991*. In: Broxup Benningsen, Marie, *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World*, C. Hurst & Co. Publishers 1996, str. 229.

³⁹² Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 142.

³⁹³ Tento termín použil už v roce 1904 ruský ministr vnitra Vjačeslav Plevě v souvislosti s nadcházejícím rusko-japonským konfliktem.

³⁹⁴ Gallová, Carlotta; de Wall, Thomas, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha 2000, str. 145.

ale může nastat až za dlouho a navíc je pravděpodobné, že Jelcin a jeho okolí klíčové rozkazy, v duchu nejlepších sovětských tradic, udíleli ústně. Do té doby by bylo nepochybně podnětné provést podrobnou komparaci politického, sociálního a kulturního vývoje jednotlivých autonomních republik v sovětské a postsovětské éře. Mezery existují i v dosavadním poznání politických událostí a společenských posunů, ke kterým došlo v Čečensko-ingušské ASSR během 60. až 80. let minulého století. Pro tuto dobu sice existuje řada poměrně spolehlivých statistických údajů či vzpomínek pamětníků. Obecně ale platí, že zpracování tohoto období zatím nedosahuje té úrovně, jak jsou popsána desetiletí předcházející.

9. Seznam použité literatury

- BENNINGSSEN, ALEXANDRE; WIMBUSH, ENDERS**, *Mystics and Commisars: Sufism in the Soviet Union*, C. Hurst & Co. Publishers 1985
- BROXUP BENNINGSEN, MARIE**, *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim World*, C. Hurst & Co. Publishers 1996
- BUGAJ, NIKOLAJ FEDORoviČ**, *Iosif Stalin – Lavrentiju Berii: Ich nado děportirovať, dokumenty, fakty, komentarii*, Moskva, Družba narodov 1992
- BUGAJ, NIKOLAJ FEDORoviČ; GONOV, ASKARBI MUAEDoviČ**, *Kavkaz: Narody v ešelonach (20-60-je gody)*, Moskva, INSAN 1998
- CONQUEST, ROBERT**, *The Nation Killers*, New York, The Macmillan Company 1970
- CONQUEST, ROBERT**, *Žatva skorby*, London 1988
- DUNLOP, JOHN B.**, *Russia Confronts Chechnya: Roots of Separatist Conflict*, Cambridge University Press 1998
- DROBIZHEVA, LEOKADIA**, *Ethnic Conflict in the Post Soviet World: Case Studies and Analysis*, M. E. Sharpe 1998
- GALLOVÁ, CARLOTTA; de Wall, Thomas**, *Čečensko, vítězství a prohry*, Praha, Themis 2000
- GAMMER, MOSHE**, *The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press 2006.
- GEORGEVICH, ALEXEI**, *Managing Conflict in the Former Soviet Union: Russian and American Perspectives*, MIT Press 1997
- GORDIN, JAKOV**, *Kavkaz: Zemlja i krov*, Sankt-Peterburg 2000
- GORLOV, A. G.**, *Kriminalnyj režim Čečna, Kodeks (objedinennaja redakcija MVD RF)* 1995
- HUGHES, JAMES**, *Chechnya: From Nationalism to Jihad*, University of Pennsylvania Press 2007
- JAIMOUKHA, AMJAD M.**, *The Chechens: A Handbook*, Routledge 2005
- KIPJANINA, N. S.; BLIEV, M. M.; DEGOEV V. V.**, *Kavkaz i Sredňaja Azija vo vněšněj politike Rossii*, Moskva 1984
- KOLBAJA, G. N.**, *Dokumentalnaja istorija obrazovanija mnogonacionalnogo gosudarstva Roccijskogo, kniga pervaja, Rossija i Severnyj Kavkaz v XVI-XIX*

věkach, Moskva 1998

KROPÁČEK, LUBOŠ, Islámský fundamentalismus, Praha, vyšehrad 1996

LABER, JERI; DENBER, RACHEL, Russia: The Ingush-Ossetian Conflict in the Prigorodnyi Region, Human Rights Watch, Helsinki 1996

LIEVEN, ANATOL, Chechnya Tombstone of Russian Power, New Haven and London 2002

NĚKRIČ ALEXANDR MOJSEJEVIČ, Nakazannyje Narody, New York, Chronika 1978

POKROVSKIJ, NIKOLAJ ILJIČ, Kavkazskije vojny i imamat Šamila, Moskva 2000

SEELY, ROBERT, Russo-Chechen Conflict: A Deadly Embrace 1800-2000, London 2001

SPENCER, METTA, Separatism: Democracy and Desintegration, Rowman & Littlefield 1998

SVANTE, E. CORNELL, Small Nations and Great Powers: A Study of Etnopolitical Conflict in the Caucasus, Routledge 2001

SMITH, SEBASTIAN, Allah's Mountains: The Battle for Chechnya, Tauris Parke Paperbacks 2005

TEJCHMAN, MIROSLAV, Ve službách Třetí říše: Hitlerovy zahraniční jednotky, Praha, Mladá fronta 1999

TIŠKOV, VALERIJ, Čečenskij krizis, Moskva 1995

TISHKOV, VALERY, Chechnya: Life in a War-torn Society, University of California Press 2004

VOLKOGONOV, DMITRIJ ANTONOVIČ, Triumf a tragédia: Politický portrét J. V. Stalina, Bratislava, Spektrum 1990

ŽIRINOVSKIJ, VLADIMÍR, Kavkaz – Jarmo Rossii, Moskva 2001

Noviny a časopisy

Izvěstija

The Moscow Times

The Times, 18. března

Independent, 22. ledna 1996

Transition

Internetové zdroje

www.bashkortostan.ru
www.demoscope.ru
www.ethno-kavkaz.narod.ru
www.ingushetiya.ru
www.kremlin.ru/articles/ConstMain.shtml
www.peoples.ru
www.ru.wikipedia.org
www.tatar.ru
www.vedeno.net/forum/lofiversion/index.php?t210.html
www.watchdog.cz